

М. І. СИНЮЧЕНКО

Навчальне видання

СИНЮЧЕНКО М.І.

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ

Навчальний посібник

За редакцією автора

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ

Навчальний посібник

Підп. до друку 10.06.2015.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 10,23. Обл.-вид. арк. 6,2.
Тираж 100 пр.

Віддруковано у ТОВ «Видавничий дім «Ельдорадо»
40020, м. Суми, вул. Ковпака, 4.
(Зареєстровано виконавчим комітетом
Сумської міської ради 31.01.2011 № 10077357152)
Тел./факс: (0542) 22-34-37, моб.: (050) 407-18-49
e-mail: pechat-ofset@yandex.ru

Суми – 2015
Видавничий дім «Ельдорадо»

УДК 330 (075.4)
ББК 65.01я78
С 38

*Рекомендовано до видання Вченою радою Державного вищого навчального закладу
“Українська академія банківської справи Національного банку України”
(протокол № 6 24.12.2014)*

Рецензенти:

Кривенко Л. В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної і прикладної економіки ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

Славкова О.П., доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Сумського національного аграрного Університету

Лук’янихіна О. А., кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії Харківського Національного університету внутрішніх справ

Синюченко М. І.

С38 Політична економія: навчальний посібник / М.І. Синюченко. – Суми : ТОВ «Видавничий дім «Ельдорадо», 2015. - 176 с.

Видання містить теоретичний матеріал відповідно до тематичного плану курсу та питання для самоконтролю і проблемні питання, підготовлені з урахуванням вимог Болонської декларації, відповідно до “Галузевого стандарту вищої освіти”. – К., 2014.

Призначене для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” за економічними спеціальностями

УДК 330 (075.4)
ББК 65.01я78

13. Мочерний С. В. Політекономія : підручник / С. В. Мочерний. – К. : Вікар, 2005. – 487с.

14. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / за ред. Г. Н. Климка, В. П. Нестеренка. – К. : Вища школа ; Знання, 1997. – 743 с.

15. Петруня Ю. Е. Основы экономической теории : учебное пособие / Ю. Е. Петруня, А. А. Задоя. – 4-е изд. – К. : Знання, 2008.

16. Політична економія : методичні вказівки до семінарських занять / уклад.: Синюченко М. І. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – 118 с. – Режим доступу http://www.tpe.uabs.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=56&Itemid=127&lang=uk.

17. Політична економія : навч. посібник / за ред. К. Т. Кривенко. – К. : КНЕУ, 2001. – 508 с.

18. Семененко В. М. Економічна теорія. Політекономія. – Бібліотека українських підручників. – Режим доступу : <http://libfree.com/162759142-politekonomiyaekonomichna teoriya politekonomiya semenenko vm.html>.

19. Теоретическая экономика. Политэкономия / под ред. Г. П. Журавлевой, Н. Н. Мильчаковой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 485 с.

20. Федоренко В. Г. Політична економія. – Бібліотека українських підручників. – Режим доступу : <http://libfree.com/193728681-politekonomiyapolitichna ekonomiya fedorenko vg.html>.

21. Чухно А. А. Сучасні економічні теорії : підручник / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К. : Знання, 2007.

22. Щетинін А. І. Політична економія. – Бібліотека українських підручників. – Режим доступу : http://libfree.com/154878771-politekonomiyapolitichna ekonomiya_schetinin ai.html.

© Синюченко М.І., 2015
© ТОВ «Видавничий дім «Ельдорадо», 2015

ЗМІСТ

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк М. О. Основи економічної теорії. – Бібліотека українських підручників. – Режим доступу : http://libfree.com/165962428-politekonomiyaosnovi_ekonomichnoyi_teoriyi_azhnyuk_mo.html.
2. Базилевич В. Д. Економічна теорія: Політекономія / В. Д. Базилевич. – Київ : Знання-прес, 2008. – 720 с.
3. Башнянин Г. І. Політична економія : Ч. 1. Загальна економічна теорія ; Ч. 2. Спеціальна економічна теорія / Г. І. Башнянин, П. Ю. Лазур, В. С. Медведєв. – К. : Ніка-Центр, Ельга, 2000. – 526 с.
4. Гальчинський А. С. Основи економічної теорії / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К. : Вища школа, 1995. – 471 с.
5. Дзюбик С. Д. Основи економічної теорії. – Режим доступу : http://libfree.com/125438929-politekonomiyaosnovi_ekonomichnoyi_teoriyi_dzyubik_s_d.html.
6. Економічна теорія. Політекономія : навчальний посібник / за ред. : В. М. Семененко, Д. І. Коваленко [та ін.] ; Мін-во освіти і науки України, Київський нац. ун-т технологій та дизайну. – 2-ге вид., допов. та переробл. – К. : ЦУЛ, 2011. – 428 с.
7. Економічна теорія. Політекономія : навчальний посібник / заг. ред. В. М. Семененко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 360 с.
8. Економічна теорія. Політекономія: практикум : навчальний посібник / Київський національний університет імені Тараса Шевченка ; за ред. В. Д. Базилевич. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2013. – 494 с.
9. Ковальчук В. М. Основи економічної теорії: короткий курс / В. М. Ковальчук. – Тернопіль : Астон, 1999. – 203 с.
10. Крупка М. І. Основи економічної теорії / М. І. Крупка, П. І. Островерх, С. К. Реверчук. – К. : Атіка, 2001. – 344 с.
11. Мамалуй О. О. Основи економічної теорії. Режим доступу : http://libfree.com/179138237-politekonomiyaosnovi_ekonomichnoyi_teoriyi_mamaluy_oo.html.
12. Мочерний С. В. Економічна теорія. – Бібліотека українських підручників. – Режим доступу : http://libfree.com/169661328-ekonomikaekonomichna_teoriya_mocherniy_sv.html.

Вступ	4
Змістовний модуль 1. Фундаментальні закони функціонування і розвитку суспільної економіки	5
Тема 1. Предмет і метод політичної економії	5
Тема 2. Економічні потреби людей. Економічні інтереси. Суспільний процес виробництва	28
Тема 3. Економічна система суспільства	34
Тема 4. Товарна форма суспільного виробництва та його еволюція	43
Тема 5. Гроші в системі товарних відносин	49
Тема 6. Домогосподарство у системі економічних відносин	60
Тема 7. Підприємство як товаровиробник. Підприємництво	67
Тема 8. Капітал: процес виробництва і нагромадження. Наймана праця і заробітна плата. Ціна виробництва	71
Змістовний модуль 2. Система ринкових відносин. Суспільне відтворення	79
Тема 9. Витрати виробництва. Валовий дохід і прибуток	79
Тема 10. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку. Конкуренція і ціноутворення	87
Тема 11. Позичковий капітал у системі товарних відносин. Банки	101
Тема 12. Аграрні відносини	111
Тема 13. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його форми	120
Тема 14. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та її регулювання державою	128
Тема 15. Держава та її економічні функції. Господарський механізм у системі регулювання суспільного виробництва	141
Тема 16. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік	154
Тема 17. Суть і структура сучасного світового господарства. Форми міжнародних економічних відносин. Економічні аспекти глобальних проблем	158
Список рекомендованої літератури	174

ВСТУП

Політична економія як наука досліджує і розкриває економічну анатомію суспільства, її категорії, закони функціонування та розвитку. Будучи суспільною дисципліною системного типу вона займає центральне місце в економічних дисциплінах, оскільки є ядром економічної теорії.

Сучасна економіка характеризується надшвидким розвитком всієї системи економічних відносин. Динамізм та багатоаспектність змісту економіки зумовлює різноманітність напрямів вивчення економічного життя суспільства, в центрі уваги яких постають економічні відносини, проблеми ефективності економічної системи, особливості різних систем господарювання тощо. Політична економія є саме тією наукою яка дозволяє пізнати суть економічних процесів, оволодіти методиками передбачень змін в соціально-економічному житті суспільства, адаптувати поведінку економічних суб'єктів до мінливих умов життєдіяльності.

Оволодіння економічними знаннями студентами вищих навчальних закладів передбачає активну самостійну роботу, для ефективності якої доцільно мати чіткі орієнтири для системного і ґрунтового засвоєння досліджуваної проблеми. Метою цього посібника є надання студентам усіх форм навчання методичної допомоги під час самостійної підготовки до семінарських занять, заліків, виконання завдань поточного контролю знань та курсового екзамену.

Глибоке вивчення політичної економії, її законів і категорій забезпечується поєднанням аудиторних занять із самостійною роботою студентів. Самостійне вивчення предмета, як показує досвід, не тільки поглиблює знання студента, воно формує у нього вміння працювати з літературою, творчо мислити, користуватися придбаними знаннями. Самостійна робота студента при вивченні кожної теми курсу є основним методом пізнання законів і категорій політичної економії.

У навчальному посібнику до кожної теми подано теоретичний матеріал, запитання для самоконтролю, проблемні питання для перевірки рівня засвоєння студентами необхідних навиків і знань та рекомендовану літературу.

Для самостійного опрацювання курсу політичної економії рекомендуються джерела, наведені у переліку літератури до кожної теми.

10. Охарактеризуйте основні причини та напрямки міжнародної міграції робочої сили у сучасних умовах.

11. Обґрунтуйте характер виникнення глобальних проблем. Що означає термін “глобалістика”?

12. Дайте визначення глобальним проблемам людства. Наведіть класифікацію глобальних проблем. Які з даних проблем, на Вашу думку, є пріоритетними?

Проблемні питання

1. Проаналізуйте еволюцію західноєвропейської інтеграції та оцініть досягнуті результати. Які основні проблеми стоять перед ЄС на сучасному етапі?

2. Опишіть історію становлення міжнародної валютної системи і визначте головні засади її сучасного функціонування.

3. Охарактеризуйте особливості прояву глобальної ресурсно-енергетичної проблеми в Україні.

здійснюється економічна політика в основних галузях, формується єдиний правовий, економічний, політичний, інформаційний простір. Інтеграція поширюється на сферу науки, охорони навколишнього середовища тощо. 5) Економічний та валютний союз. Передбачає всі перелічені вище характеристики, а також проведення спільної валютної політики: запровадження єдиної валюти, створення єдиного Центрального банку та системи центральних банків країн-членів угруповання.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення світового господарства. Назвіть етапи його формування та головні складові.
2. Поясніть, у чому полягають зрушення у структурі світового господарства за останні п'ятдесят років?
3. Назвіть чинники міжнародного поділу праці та як це впливає на міжнародну спеціалізацію?
4. У чому суть міжнародної економічної інтеграції та які її характерні ознаки та види?
5. Розкрийте рівні, механізми та методи міжнародної конкуренції. Назвіть центри міжнародного суперництва, що склалися сьогодні.
6. Дайте визначення міжнародних економічних відносин та їх складових.
7. Охарактеризуйте динаміку та географічний розподіл світового ринку.
8. Поясніть зміст і значення протекціонізму і політики вільної торгівлі за сучасних умов. Чи можливо захистити національні ринки, якщо країна приєднується до СОТ?
9. Назвіть причини та основні форми сучасної міграції капіталів.

Змістовний модуль 1. Фундаментальні закони функціонування і розвитку суспільної економіки Тема 1. Предмет і метод політичної економії.

1. Основні етапи розвитку політичної економії; школи та напрямки.
2. Предмет політичної економії.
3. Методологія політичної економії.
4. Функції політичної економії.

Економіка – це особлива сфера життя людського суспільства зі своїми законами, проблемами і протиріччями. У цій сфері формується економічний потенціал суспільства, виробляються різні блага для задоволення фізіологічних і духовних потреб людей.

Поняття *економіка* застосовують у чотирьох значеннях:

- 1) народне господарство певної країни, групи країн або всього світу;
- 2) сфера господарської діяльності людини, у якій створюються, розподіляються і споживаються життєві блага;
- 3) економічна наука, що вивчає різноманітні економічні явища і процеси, які відбуваються в суспільстві;
- 4) сукупність економічних відносин між людьми у сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання продукції, що утворюють певну економічну систему.

Економічна наука – це сфера розумової діяльності людини, функцією якої є пізнання та систематизація об'єктивних знань про закони і принципи розвитку реальної економічної дійсності.

Витоки економічної науки слід шукати в поглядах мислителів стародавнього світу, передусім країн стародавніх цивілізацій. Перші спроби теоретично осмислити економічне облаштування суспільства були зроблені в творах Ксенофонта (430-335 г.г. до н.е.), Платона (428-348 г.г. до н.е.) і у меншій мірі у вченні Арістотеля (384-322 г.г. до н.е.), а також

мислителів Стародавнього Єгипту, Китаю та Індії. Вони досліджували проблеми ведення домашнього господарства, землеробства, торгівлі, багатства, податків, грошей, поділу праці і його значення для зростання багатства, проблеми цінності товару, розглядали цінність як в сенсі споживчої вартості, так і в сенсі мінової вартості. Сам термін «економія» було запроваджено Ксенофонтом, який дослівно означав “ойкос”- дім, господарство, « номос» вчення, знання, отже - вчення про ведення господарства.

Економічна думка епохи феодалізму охоплює широке коло проблем, починаючи з обґрунтування законності володіння феодальною землею, вічності ділення суспільства на класи і закінчуючи посиленням уваги до проблем товарно-грошових відносин. При цьому, як правило, підтримуючи розвиток товарно-грошових відносин, окрім лихварських, ідеологи того часу прагнули зберегти феодальний лад.

Економічна теорія як самостійна наука почала формуватися у період розвитку товарного господарства капіталізму, становлення національних ринків. Причини її формування:

- збільшення обсягів обміну товарів;
- зміна цілей товарного господарства, головною метою якого стає отримання прибутку.

Першим напрямком політичної економії є **меркантилізм**. Сам термін походить від італійського слова мерканте (купець). Хронологічно він охоплює 15-18 століття. Під меркантилізмом розуміють, по-перше, економічну політику держави епохи початкового нагромадження капіталу, яка сприяла розвитку торгівлі і промисловості. По-друге, меркантилізмом називається також економічне вчення, що ставить своєю метою обґрунтувати меркантиліську економічну політику. Предметом вивчення економістів-меркантилістів була сфера обігу.

податки з прибутків фірм-посередників, перекази мігрантів на батьківщину на підтримку сімей та рідних, особисте інвестування мігрантів. Експорт робочої сили часто ефективніший за товарну торгівлю. 2) Експорт робочої сили позначає зменшення тиску надлишкових трудових ресурсів, і, відповідно, соціальної напруги в країні; 3) Безкоштовне для країни-експортера навчання робочої сили новим професійним навичкам, знайомство з передовою організацією праці тощо. Водночас негативне явище – “відплив мізків”, виїзд кваліфікованих, ініціативних кадрів, необхідних у національній економіці.

Міжнародна економічна інтеграція: передумови, етапи розвитку. Інтеграція як поняття, що характеризує міжнародні економічні відносини, має широке значення як об'єднання декількох країн в угруповання, що має загальні цілі, задачі, спільну економічну політику. Інтеграція може бути економічна, політична, валютна, торговельна тощо. Інтеграції передують: географічна близькість, схожий рівень соціально-економічного розвитку, приналежність до однієї соціально-економічної системи (групи країн). Цим визначається спільність цілей та задач та шляхи їх досягнення. Етапи економічної інтеграції: 1) Утворення зони вільної торгівлі. Угруповання країн, в межах якого відбувається вільна від митних та кількісних обмежень торгівля товарами. 2) Митний союз. Угода декількох країн про ліквідацію митних зборів у взаємній торгівлі та встановлення єдиного митного тарифу відносно країн, що не є членами угруповання. 3) Спільний ринок. В рамках цього ринку усуваються тарифи та нетарифні бар'єри, розробляється єдина торговельна політика відносно третіх країн, закладаються основи спільної політики розвитку окремих галузей та секторів економіки, передусім експортно орієнтованих галузей. 4) Єдиний економічний простір. Це угруповання, в рамках якого забезпечується вільне переміщення товарів, капіталів, робочої сили. Якісно новий рівень інтеграції. Виникають наднаціональні органи управління та контролю. Спільними силами

робітників, кваліфікованих спеціалістів із розвинених у країни, що розвиваються. Двома традиційними центрами тяжіння робочої сили є США та Західна Європа. Трудові ресурси США склалися практично за рахунок іммігрантів. На Західну Європу припадає більше чверті іноземної робочої сили світу, лідерство посідають Німеччина, Франція та Великобританія. Формування нових полюсів економічного зростання, так званого “периферійного капіталізму”, призвело до виникнення нових регіональних центрів тяжіння: нафтовидобуваючі країни Близького Сходу, Австралія, Південноафриканська республіка, країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Аргентина та Венесуела.

Наслідки міжнародної міграції робочої сили для країни еміграції та для країни імміграції. Система економічних зв'язків, що виникають між державами у зв'язку з міграцією робочої сили, супроводжується потоком товарів та капіталів. Конкретний ефект для країни, що приймає робочу силу: 1) підвищення конкурентоспроможності її товарів внаслідок зменшення витрат виробництва, пов'язаних з нижчою ціною іноземної робочої сили; 2) іноземні робітники, створюючи додатковий попит на товари та послуги, стимулюють зростання виробництва та додаткову зайнятість у країні, де перебувають; 3) при імпорті кваліфікованої робочої сили країна економить на витратах на освіту та профпідготовку; 4) іноземні робітники часто розглядаються як певний амортизатор у випадку кризи та безробіття, позаяк можуть бути звільнені першими; 5) іноземні робітники не забезпечуються пенсіями та не враховуються при реалізації різного роду соціальних програм. Іммігранти поліпшують демографічну картину розвинених країн, що страждають старінням. Негативні моменти: виникнення елементів соціальної напруженості в суспільстві, міжнаціональні конфлікти. Для країн, що експортують робочу силу, позитивні моменти такі: 1) Експорт робочої сили розглядається як дуже важливе джерело надходження у країну вільно конвертованої валюти:

Головним завданням меркантиліської політики було залучення в країну як можна більшої кількості золота і срібла. У розвитку меркантилізму розрізняють два етапи - ранній і пізній (розвинений). На першому етапі проводилася політика грошового балансу. Вона ставила своєю метою будь-якими засобами утримувати гроші в країні. На другому етапі проводилася політика торгового балансу. Збільшення запасу золота і срібла в країні вирішували інакше - домагалися активного сальдо торгового балансу. На перший план висувалася система протекціонізму. З цією метою заохочувався розвиток експортних галузей промисловості при активній підтримці держави. Теоретичні надбання меркантилізму:

1. багатством вважали лише золото та срібло;
2. джерелом багатства – торгівлю, і в першу чергу, між різними країнами.

І перше і друге положення – невірні. Але, незважаючи на теоретичні помилки, меркантилісти розробили економічні положення, що призвели до швидкого розвитку економіки тих країн, де вона застосовувалася.

Меркантилізм не був ще економічною наукою. Його основні положення - результат не теоретичного аналізу, а простого опису спостережуваних явищ і частково їх класифікація. Погляди представників цієї школи відображали інтереси торгової буржуазії в період первісного нагромадження капіталу та розвитку зовнішньої торгівлі. Представники: А. Монкрет'єн, Т. Манн, Д. Юм. Саме А. Монкрет'єн у 1614 році ввів термін «політична економія», що є поєднанням трьох старогрецьких слів: "політейя" - держава, "ойкос" - господарство і "номос" – закон, тобто – вчення про господарство держави і з того часу і до початку ХХ століття економічну теорію стали називати політична економія.

У міру проникнення капіталу в сферу виробництва змінювалися і погляди теоретиків буржуазної економічної думки. Важливими стають проблеми організації виробництва, ціноутворення, джерела прибутку та

методи його примноження. Саме пошуку відповідей на ці питання спрямовано дослідження класичної політичної економії.

Класична політична економія має кілька етапів розвитку:

Перший етап - кінець XVII - початок XVIII століття) характеризується розширенням ринкових відносин. Розвінчується теорія меркантилізму. Головними теоретиками цього періоду вважаються У. Петті і П. Буагільбер. Другий період цього етапу припадає на середину XVIII століття, характеризується появою такого напрямку як фізіократія.

Другий етап - англійська буржуазна класична політична економія А. Сміта (Англія, кінець 18-поч.).

Третій етап - вся перша половина XIX століття. В історичному аспекті співвідноситься із завершенням промислового перевороту в розвинених країнах. У цей період ідеї А. Сміта поглиблювалися і доповнювалися цілою групою його послідовників, серед них: Д. Рікардо, Т. Мальтус, Н. У. Сеніор, Ж. Б. Сей, Ф. Бастіа та ін.

Четвертий етап - друга половина XIX століття. Цей етап можна назвати завершальним. Це період узагальнення кращих досягнень класичної школи. Яскравими представниками цього етапу є Дж. С. Мілль і К. Маркс.

Родоначальником класичної політичної економії у Франції був П'єр Буагільбер (1646 - 1714). Його перу належать роботи "Детальне описання Франції" (1697), "Трактат про природу багатства" (1707). Буагільбер стояв на наступних позиціях: засуджував одностороннє захоплення промисловості; виступав на захист розвитку сільського господарства; вимагав відміни заборони на вивезення хліба і проведення реформи системи оподаткування; наполягав на поліпшенні життя народних мас. На відміну від меркантилістів Буагільбер вважав джерелом багатства не обмін, а виробництво. Обмін - є умовою розвитку виробництва. Незалежно від Петті Буагільбер започаткував теорію трудової вартості. Він розрізняв

важливою частиною процесу інтернаціоналізації міжнародного господарчого життя. Трудовий потенціал, що є найважливішим фактором виробництва, шукає свого найефективнішого використання в рамках як національної, так і міжнародної економіки. Міжнародний ринок робочої сили існує у формі трудової міграції. Згідно з розробленою Міжнародною організацією Праці класифікацією, міжнародна міграція має такі види: 1)праця за контрактом, коли чітко обумовлений термін перебування у країні, що приймає. 2)професіонали, яких відрізняє високий рівень підготовки, наявність відповідної освіти та практичного рівня роботи; 3)нелегальні іммігранти, іноземці з простроченою або туристичною візою, що займаються трудовою діяльністю; 4)переселенці, тобто ті, хто приїжджають на постійне місце мешкання, як правило, у розвинені країни; 5)біженці – особи, що мусять емігрувати через загрозу життю та діяльності. Причинами міграції робочої сили є фактори як економічного, так і неекономічного (політичні, національні, релігійні, расові, сімейні тощо). Причини економічного характеру полягають у різному рівні розвитку окремих країн, що спричиняє переміщення робочої сили з країн із низьким рівнем життя туди, де рівень вищий. Істотним фактором є наявність органічного безробіття. Важливим є вивіз капіталу, функціонування міжнародних корпорацій, що сприяють з'єднанню робочої сили з капіталом, розвиток транспортних засобів, що сприяє розвитку трудової міграції. Основу міграційних потоків становлять робітники, меншою мірою – службовці, спеціалісти та вчені. Напрями міграційних потоків порівняно стійкі і часто перетинаються. Вирішальне значення при цьому має економічний розвиток країни, що приймає, роль її у сучасному світі, часто її історичні, географічні, етнічні фактори. Основні напрями: 1)міграція з країн, що розвиваються, до промислово розвинених; 2)міграція в рамках промислово розвинених країн; 3)міграція робочої сили між країнами, що розвиваються; 4)міграція з колишніх соцкраїн; 5)міграція наукових

співпрацю. Взаємне проникнення капіталу між країнами зміцнює економічні зв'язки та співпрацю між ними, сприяє поглибленню міжнародних спеціалізації та кооперації виробництва. 3)Збільшує обсяги взаємного товарообміну між країнами, в тому числі проміжними продуктами, між філіями міжнародних корпорацій, стимулюючи розвиток світової торгівлі. Наслідки для країн, що експортують капітал, наступні: 1)вивезення капіталу за кордон без адекватного залучення іноземних інвестицій призводить до уповільнення економічного розвитку країн-експортерів; 2) вивезення капіталу негативно впливає на рівень зайнятості; 3)переміщення капіталу негативно впливає на платіжний баланс країни. Для країн-імпортерів наслідки такі: 1)регульований імпорт капіталу сприяє економічному зростанню; 2)залучений капітал створює нові робочі місця; 3)іноземний капітал приносить нові технології, ефективний менеджмент, сприяє пошвидшенню науково-технічного прогресу. 4)приплив капіталу сприяє поліпшенню платіжного балансу; негативні: 1)приплив іноземного капіталу, що "підминає" місцевий, витісняє місцевий з прибуткових галузей, що загрожує економічній безпеці; 2)безконтрольний імпорт капіталу може супроводжуватися забрудненням довкілля; 3)імпорт капіталу часто пов'язаний із прощтовхуванням на ринок реципієнта товарів, що вже пройшли свій життєвий цикл, знятих із виробництва; 4)імпорт іноземних позик призводить до зростання заборгованості країни; 5)використання міжнародними корпораціями трансферних цін призводить до втрат країни-реципієнта в податкових та митних зборах. Державна політика повинна шукати компроміси, виділяючи пріоритетні фактори в цьому складному процесі.

Міжнародні міграції робочої сили: причини, напрямки. Міграція населення являє собою переміщення людей через кордони певних територій зі зміною постійного місця мешкання або поверненням до нього. Міжнародна міграція робочої сили у другій половині XX століття стала

"ринкову ціну" і "істинну вартість". Величину останньої визначав витратами праці. Умовою нормального економічного розвитку країни він вважав пропорційний розподіл праці між галузями і безперешкодний обмін між ними результатами їх праці. Це може бути досягнуто при вільній конкуренції між виробниками. Робочий час, що необхідний на одну одиницю товару при такому пропорційному розподілі праці, і складає його "істинну вартість".

Фізіократи (термін утворений від грецьких слів «фізіо» - «природа», «земля» і «кратос» - «влада», «сила») – напрямок класичної буржуазної політичної економії у Франції в XVIII ст., представниками якого були Ф. Кене (1694-1774) і А.Тюрго (1727-1781).

Теоретичні надбання – багатством вважались матеріальні цінності. Джерело багатства – праця в аграрному секторі. Всі інші види діяльності вважались непродуктивними. Багатство всіх верств населення формувалося в результаті перерозподілу цінностей, що створені в сільському господарстві. Вважали, що промисловість, транспорт і торгівля – безплідні сфери, а праця людей у цих сферах не є прибутковою для суспільства. Найважливішим досягненням напрямку є *перенесення об'єкту дослідження із сфери обміну в сферу виробництва*. Помилкою було обмеження дослідження лише сільським господарством.

Англійська буржуазна політична економія – Уільям Петті, Адам Сміт, Давід Рікардо та інші.

Родоначальником класичної буржуазної політичної економії є **Уільям Петті** (1623-1687 г.г.). Його економічні переконання формувалися в умовах швидкого зростання капіталістичних відносин в Англії. Оцінка економічних поглядів У. Петті є неоднозначною. Одні вважають його меркантилістом, інші – засновником класичної політичної економії. Детальний аналіз його праць дає, однак, підстави для висновку, що він є економістом перехідного періоду від меркантилізму до класичної

політичної економії. Його перу належить цілий ряд робіт: "Трактат про податки і збори", "Слово мудрим", "Політична арифметика", "Різне про гроші". Він заклав основи трудової теорії вартості. Відому формулу Петті «праця - батько і найактивніший принцип багатства, а земля - його матір» можна вважати одним з варіантів його вчення про джерело вартості.

Видатний англійський економіст **Адам Сміт** (1723-1790) перший вчений-академіст, увійшов у історію як «Пророк вільної конкуренції». Найбільшою його заслугою можна вважати те, що, на перший погляд, у хаотичній ринковій економіці він розгледів саморегульований порядок, який назвав природним. Економічне життя, по Сміту, підпорядковане об'єктивним закономірностям, які не залежать від волі і свідомих спрямувань людей. Початковий пункт усього його дослідження утворює проблема поділу праці, який зв'язує в єдине суспільство "егоїстів-індивідів". Основна ідея у вченні А. Сміта - ідея лібералізму, ринкового саморегулювання на основі вільних цін, що складаються залежно від попиту і пропозиції. Головна його робота це книга "Дослідження про природу та причини багатства народів" (1776р.). Своєю книгою Сміт завершив період становлення політичної економії як самостійної науки. У ній ясно обкреслено коло питань, що є предметом вивчення економічної теорії. У книзі розкрито механізм функціонування товарного господарства, ринку, описується ринковий механізм. (Адам Сміт називав його природним порядком суспільного устрою). Ідею природного порядку А. Сміт поширює і на діяльність держави. Він є прихильником економічного лібералізму, вільної гри господарських сил, невтручання держави в економічне життя. Але разом з тим Сміт визнає роль держави у виконанні нею таких функцій, як оборона країни, правосуддя, народна освіта, утримання громадських установ тощо. Він також висловлювався за державне регулювання норми процента й мінімуму заробітної плати.

цілому ТНК – це досить складний феномен у системі МЕН, що постійно розвивається.

Міжнародна міграція капіталів (прямого інвестування). Зростання прямих іноземних інвестицій у світовій економіці відбувалося нерівномірно. За період 1914-1945 років інвестиції збільшилися на 30%. За 1946-1985 роки прями інвестиції зросли у 20 разів. У 1985 році вони становили 500 млрд доларів США, а в 1997 році – в же 3 трильйона доларів. На кінець 90-х років на розвинені країни припадало приблизно 65% імпорту інвестицій та 90% експорту прямих іноземних інвестицій. Обсяги інвестицій країн, що розвиваються, постійно зростають, але їхня частка набагато менша, ніж у розвинених. Основні країни-імпортери капіталу: США 564 637 млн, Великобританія 244 144 млн, Франція, Німеччина, Китай, Іспанія, Канада, Австралія, Нідерланди, Бельгія 84 млрд, Люксембург 605 млн. Основні країни-експортери: США 705 570 млн, Великобританія 319 009 млн, Японія, Німеччина, Франція, Нідерланди, Канада, Швейцарія, Італія, Гонконг 85 156 млн. Серед країн, що розвиваються, 65% припливу інвестицій припадає на Азію, 27% на Латинську Америку, решта на Африку. Прями іноземні інвестиції в Україні на початок 2000 року становили 3 247 млн доларів США, тоді як в 1995 році – тільки 483 млн. Основні інвестори – США, Нідерланди, Росія, Великобританія, Німеччина.

Наслідки міжнародної міграції капіталів (прямого інвестування) для країн-імпортерів капіталу та країн-експортерів капіталу. Міжнародний рух капіталу, посідаючи провідне місце в міжнародних економічних відносинах, справляє величезний вплив на світову економіку: 1) Сприяє зростанню світової економіки. Приплив закордонних інвестицій для країн-реципієнтів допомагає вирішити проблему нестачі виробничого капіталу, збільшує інвестиційну спроможність, прискорює темпи економічного зростання. 2) Поглиблює міжнародний поділ праці та міжнародну

активами, виробнича та, торгівельно-збутова діяльність яких виходить за межі однієї держави. 2) Багатонаціональні корпорації – власне, міжнародні, що об'єднують національні компанії ряду держав на виробничій та науково-технічній основі. Наявний багатонаціональний акціонерний капітал, багатонаціональний центр управління. Провідні міжнародні корпорації виходять на рівень глобальних корпорацій. Це великі та найбільші фінансово-виробничі, науково-технічні та торгівельно-сервісні об'єднання. Важливу роль у механізмі функціонування сучасних ТНК відіграють банківські та фінансові інститути: процеси інтернаціоналізації та глобалізації МЕН, конкуренція сприяли формуванню транснаціональних банків. Для виробничих ТНК характерні злиття, об'єднання, різноманітне спільне підприємництво. ТНК встановлюють систему міжнародного виробництва, засновану на розміщенні філій, дочірніх компаній, відділень по багатьох країнах світу, проникають у високотехнологічні, наукомісткі галузі виробництва, що вимагають величезних інвестицій та висококваліфікованого персоналу. Істотною рисою діяльності ТНК є диверсифікація їх виробництва та послуг, наявність багатьох напрямів, видів продукції. Розширюючи свою експансію, ТНК використовують наступні методи: ліцензування, франчайзинг, контракти з управління, надання технічних та маркетингових послуг, здавання підприємств “під ключ”, обмежені у часі угоди про створення СП та здійснення окремих операцій. Транснаціональні корпорації стають визначним фактором для вирішення долі тієї чи іншої країни в МЕН, виконують функцію міжнародного регулятора виробництва та розподілу продукції, сприяють економічній інтеграції. Є також негативний елемент впливу на економіку країн, де функціонують ТНК: протидія реалізації національної економічної політики, порушення державних законів, встановлення монопольних цін, диктат умов, що шкодять інтересам країни, сприяння “відпливу мізків”. В

Значний вклад А. Сміт вніс в теорію вартості, походження і використання грошей, у вчення про доходи, про продуктивну і непродуктивну працю, про капітал і відтворення, про економічну політику держави.

Давид Рікардо (1772-1823) - найвидатніший представник англійської класичної політичної економії періоду промислової революції. У його працях, насамперед у книзі «Початки політичної економії і оподаткування» (1817р) отримали подальший розвиток наукові погляди У. Петті і А. Сміта, і передусім теорія трудової вартості. Рікардо доповнив класичну політичну економію *теорією ренти, теорією відносних переваг, теорією заробітної плати*. Навколо Рікардо групувались найвідоміші тогочасні економісти, що визнавали існування рікардіанської системи, яку настільки успішно пропагували, що економічна думка ще довго не сприймала інших методів аналізу. Але одні коментували її, деталізували та намагались уточнити окремі положення, а інші піддавали критиці окремі її сторони.

У число безпосередніх послідовників Д. Рікардо входили англійські економісти Дж. Мілль, Дж. Р. Мак-Куллох та Т. де Квінсі. З Рікардо полемізували видатні вчені, серед них – англійці Томас Мальтус і Нассау Сеніор. Вони не намагались спростувати класичне вчення, а зробили спробу з інших вихідних позицій довести життєздатність та висвітлити механізми саморегулювання економічної системи капіталізму. Д.Рікардо фактично завершує створення класичної економічної теорії і справедливо посідає другу сходинку (після А. Сміта) у списку видатних економістів світу.

Марксизм – К. Маркс (1818-1883), Ф. Енгельс (1820-1895). Найважливіша праця – “Капітал”, I том виданий за життя Карла Маркса у 1876 року, інші томи були доопрацьовані та видані Ф. Енгельсом. Найважливішою заслугою марксизму є:

1) створення вчення про суспільно-економічні формації;

2) визначено механізм розвитку і зміни суспільно-економічних формацій;

3) вказано на суттєві недоліки у функціонуванні ринкового механізму, які спричиняють виникнення економічних криз;

4) створено вчення про двоїстий характер праці;

5) теорія додаткової вартості;

6) теорія нагромадження капіталу;

7) удосконалена теорія ренти;

8) дана узагальнена характеристика процесу відтворення (схеми відтворення простого та розширеного).

Економічна теорія В. Леніна (1870-1924). Основна праця “Імперіалізм як вища стадія капіталізму” (1914р). Ця робота фактично доповнювала марксизм теорією імперіалізму, тобто розглядається розвиток капіталізму в кінці 19-поч.20 століття. В роботі дано 5 ознак імперіалізму:

- виникнення монополій;
- вивіз капіталу;
- розмежування світу на зони економічного впливу;
- утворення колоній;
- боротьба за переділ світу між найбільш потужними в економічному

та політичному плані країн світу. Проявом цього є міжнародні конфлікти і війни.

Основні положення класичної політичної економії:

- джерело багатства є праця;
- обмінюються еквіваленти (товари з рівною цінністю);
- багатство окремих індивідуумів накопичується в результаті використання праці найманих робітників.

В цілому для класичної політичної економії було характерно дослідження наступних проблем:

- трудова теорія вартості;

строк більше 5 років, придбання акцій, облігацій та інших цінних паперів іноземних компаній) та іноземними інвестиціями (таке переміщення капіталу, що переслідує ціль встановлення контролю та участі в управлінні компанією в країні, що приймає капітал) існує вагома різниця. Вивезення капіталу у формі портфельних інвестицій та кредитів має неоднозначний вплив на світове господарство: з одного боку, забезпечується міжнародне відтворення капіталу. З іншого боку, неконтрольоване переливання капіталу викликає порушення рівноваги виплатних балансів країн та веде до істотних коливань валютних курсів. У свою чергу, значний імпорт іноземного капіталу здатний витіснити національний капітал.

Міжнародні (транснаціональні) корпорації як суб'єкт світового господарства. У світі функціонує понад 60 тисяч транснаціональних корпорацій. Основна їх частина зосереджена в США, країнах ЄС та Японії. Обсяг продукції, виробленої на їхніх підприємствах, щорічно перевищує 1 трлн доларів США, в них зайнято 73 млн співпрацівників. Основними признаками, що характеризують їх діяльність, є: 1) річний обіг понад 100 млн доларів США; 2) філії не менш ніж у 6 країнах; 3) величина процента продажів товарів компанії, реалізованих поза межами країни-резиденції. Міжнародну корпорацію відрізняє структура активів: понад 25% перебувають за кордоном. Акції компанії та дочірніх фірм мають бути доступні для купівлі в усіх країнах, де вона діє. Причиною виникнення ТНК є інтернаціоналізація виробництва та капіталу на основі розвитку виробничих сил, що переростають державні кордони, а також економічна ефективність такого роду компаній, зумовлена більшими масштабами виробництва в ряді галузей. Жорстка конкуренція сприяє концентрації виробництва та капіталу в міжнародному масштабі. Держава заохочує діяльність ТНК на світовому ринку, забезпечує їм ринки збуту шляхом укладення різноманітних угод. Різновиди міжнародних корпорацій: 1) Транснаціональні корпорації – це національні монополії з зарубіжними

(зарубіжне інвестування) – це вилучення з національного обігу частини капіталу в даній країні та переміщення його в товарній або грошовій формі у виробничий процес та обіг іншої країни. Основною причиною та передумовою вивезення капіталу є відносний надлишок капіталу в даній країні, його перенакопичення. Міжнародна міграція капіталу – це зустрічний рух капіталів між країнами, що приносить їх власникам відповідний прибуток. Основні форми міжнародного руху капіталів:

- 1)Прямі інвестиції у торговельні, промислові та інші підприємства. Це ті капіталовкладення в країні-акцепторі, що дозволяють брати участь в управлінні об'єктом вкладень. Основними формами прямих інвестицій є відкриття за кордоном підприємств, у тому числі створення дочірніх компаній або відкриття філій, створення СП на контрактних засадах, спільні розробки природних ресурсів, купівля або приватизація підприємств країни, що приймає капітал.
- 2)Портфельні інвестиції – акції, облігації, інші форми капіталовкладень, що не дають можливості безпосереднього контролю над діяльністю зарубіжного підприємства. Інвестори можуть отримувати прибуток лише у відповідності до встановлених правил про цінні папери. Портфельні інвестиції – важливе джерело залучення іноземного капіталу для фінансування облігаційних позик, що випускаються найбільшими корпораціями, державними та приватними банками. Посередниками при здійсненні зарубіжних портфельних інвестицій виступають, як правило, великі інвестиційні банки. На рух портфельних інвестицій значний вплив справляє різниця у нормі процентних ставок, що виплачуються по облігаціях в окремих країнах.
- 3)Середньо- та довгострокові міжнародні кредити (або позики) капіталу промисловим та торговельним корпораціям, банкам та іншим фінансовим закладам.
- 4)Економічна допомога: безкоштовно й у вигляді пільгових кредитів (безвідсоткових та низьковідсоткових). Між переміщенням капіталу (виплати по операціях зарубіжним партнерам, надання позики на

- теорія прибутку;
- вчення про суспільний поділ праці;
- вивчення кооперації та спеціалізації і їх впливу на зростання продуктивності праці;
- теорія ренти;
- вчення про доходи, їх розподіл та перерозподіл;
- дослідження податків та оподаткування.

Загальною характеристикою для класичної політекономії є:

- теорія мала аналітичний характер, тобто вона вивчала сутність явищ, виявлялися причинно-наслідкові зв'язки між різними економічними процесами;
- в методологічному аспекті опиралася на трудову теорію вартості;
- оперували в процесі дослідження середніми величинами, що характеризували ті чи інші економічні явища.

Неокласична економічна теорія

В останній третині 19 століття формується нове вчення в економічній теорії, яке базується на принципово нових методологічних засадах і яке отримало назву неокласичного напрямку. Він виник як реакція на економічне вчення К. Маркса і панував до 30-х років XX століття та підтримував ідеї вільного підприємництва. Першою школою цього напрямку був *маржиналізм* (у перекладі з французького означає граничний) теорія, яка пояснює економічні процеси і явища, на основі універсальної концепції використання граничних величин. Виділяють три школи маржиналізму: австрійську (**К. Менгер** (1840-1921), **Ф. Візер** (1851-1926), **Е. Бем-Баверк** (1851-1919), лозаннську (**Л. Вальрас** (1834-1910), **В. Парето** (1842-1923) і кембриджську (**А. Маршалл** (1842-1924), **У. Джевонс** (1847-1938), **А. Пігу** (1877 – 1959)). Передувало виникненню маржиналізму роботи **А. Курно** (1801-1877) - модель максимізації прибутку прирівнюючи граничний дохід і граничні витрати; **Й. Тюєн** (1783-1850) – гранична

продуктивність; **Ж. Дюпої** (1804 – 1866) - ідея граничного аналізу; **Г. Госсен** (1810-1858) - ідеї спадної корисності споживаних благ та прагнення споживачів до максимізації корисності при витрачанні своїх коштів.

Маржиналізм характеризується наступними положеннями:

- використанням граничних величин в аналізі економічних процесів (гранична корисність і гранична продуктивність та ін.);
- вплив суб'єктивно-психологічних чинників на економічні рішення господарюючих суб'єктів та зв'язку їх з тими чи іншими явищами;
- дослідженням поверхневих форм економічного життя, причому початковим виступає вивчення людських потреб;
- зведенням предмета економічної науки до вивчення раціонального розподілу обмежених ресурсів.

Принципи граничної корисності послужили основою для розробки великої кількості концепції граничних величин (граничні витрати, граничний продукт та інші) та граничного аналізу і стали основою методології сучасної економічної теорії.

На відмінну від класичної політичної економії, маржиналізм зосереджується на вивченні не сутності явища, а зв'язку між явищами. Спільним було те, що як класична так і неокласична теорії політичної економії (за рідким виключенням, наприклад Візер) були прихильниками невтручання держави в економіку.

На рубежі ХХ століття багато економістів намагалися об'єднати методологію класичної політичної економії і маржиналізму - двох їх основних проблем: трудової теорії вартості і теорії граничної корисності. Здійснив це об'єднання А. Маршалл. Згідно з виробленим ним підходом, ціна товару визначається двома чинниками: граничною корисністю (з боку покупця) і витратами виробництва (з боку продавця). Крім того, саме Маршалл вніс пропозицію про зміну назви політичної економії на економікс. З того часу назва закріпилася.

в) регіонів на виробництві певних товарів та їх частин для світового ринку. До основних видів МСВ відносяться 1) предметна (виробництво продуктів); 2) подетальна (частин, компонентів продуктів); 3) технологічна або стадійна спеціалізація – здійснення окремих технологічних процесів. Об'єктивною основою міжнародного кооперування виробництва є зростання рівня розвитку виробничих сил, а також процес стійких виробничих зв'язків між окремими самостійними підприємствами незалежно від того, чи відбуваються вони всередині країни чи на міжнародній арені. Виробнича кооперація, як певна система відносин, характеризується сферою, областю діяльності та методом співпраці. Сфери співпраці: 1) Виробничо-технологічна співпраця, що включає питання передання ліцензій та прав власності, розробку та узгодження виробничої документації, технологічних процесів, технічного рівня та якості продукції та послуг, вдосконалення менеджменту, стандартизацію, уніфікацію, сертифікацію, розподіл виробничих програм. 2) Торгівельно-економічні процеси, пов'язані з реалізацією кооперованої продукції. 3) Післяпродажне обслуговування техніки. Виділяють три основних методи налагодження коопераційних зв'язків: 1) здійснення спільних програм; 2) спеціалізація в договірному порядку; 3) створення СП. Здійснення спільних програм в свою чергу реалізується у двох основних формах: підрядному виробничому кооперуванні та спільному виробництві. Підрядне виробниче кооперування передбачає виконання певної роботи виконавцем за дорученням замовника. Договірна спеціалізація – розмежування виробничих програм між учасниками виробничого кооперування. Спільні підприємства – це так звана інтегрована кооперація, за якої об'єднується капітал декількох учасників для реалізації окремих взаємно узгоджених цілей.

Форми міжнародної міграції капіталів та їхня характеристика. Міжнародний рух капіталу, його активна міграція є найважливішою складовою частиною та формою сучасних МЄВ. Вивезення капіталу

торгівля – це сукупність зовнішньої торгівлі всіх країн світу (кількісна характеристика). Міжнародна торгівля – це форма міжнародних економічних відносин між країнами (якісна характеристика). Основні характеристики міжнародної торгівлі: 1) Загальний об'єм світової торгівлі. Світовий торгівельний обіг – сумарний експорт усіх країн світу. Для однієї країни розраховується зовнішньоторгівельний обіг. Зовнішньоторгівельний обіг – це сума імпорту та експорту даної країни. 2) Торгівельний баланс, або зовнішньоторгівельне сальдо. Різниця між експортом та імпортом; теоретично торгівельний баланс на рівні світового господарства = 0. Перевищення імпорту над експортом на практиці пояснюється похибкою при підрахунку експорту та імпорту. Різноманітні націнки включені до ціни товару за його транспортування, страхування при здійсненні експортних та імпорتنих операцій. 3) Динаміка світової торгівлі. Світова торгівля – найстаріша форма міжнародних економічних відносин, що охоплює всі країни світу. За темпами зростання випереджує світове промислове виробництво та світовий ВВП. Зниження темпів росту світової торгівлі в 80-90 рр пояснюється світовою економічною кризою початку 80-х рр та скороченням об'ємів експорту нафти. Темпи зростання зовнішньої торгівлі не є однаковими для різних груп країн. У другій половині ХХ століття до початку 90-х рр питома вага країн, що розвиваються, в міжнародній торгівлі скорочувалася.

Міжнародна спеціалізація та кооперування виробництва є головним напрямом розвитку міжнародного поділу праці і виражають сутність цього поділу. Спеціалізація різних країн на виготовленні часткових продуктів пов'язана із сучасною НТР. Міжнародна спеціалізація виробництва розвивається у двох напрямках – виробничому та територіальному. Виробничий напрям поділяється на 1) міжгалузеву; 2) внутрішньогалузеву; 3) спеціалізацію окремих підприємств. Територіальна МСВ включає спеціалізації а) окремих країн; б) групи країн;

Сучасні напрямки економічної теорії:

Кейнсіанство (з 30-х років 20 ст.) одна з провідних сучасних теорій, заснована **Дж. М. Кейнсом** (1883-1946). Ним була створена *теорія ефективного попиту*. Ця теорія є теорією макроекономічного аналізу та державного регулювання економікою. Основна робота – “Загальна теорія зайнятості, відсотку та грошей”. Кейнс сформулював *макроекономічний аналіз*, який опирався на взаємодію та взаємозалежність основних макроекономічних показників:

- сукупний попит та сукупна пропозиція;
- споживання та заощадження;
- заощадження та інвестиції;
- інвестиції та національний дохід;
- зайнятість та ціни (інфляція);
- відсоток та національний дохід і т. п.

Вихідними положеннями кейнсіанства є:

- попит формує пропозицію;
 - порушена рівновага ринку не відновлюється автоматично через жорсткість цін та заробітної плати;
 - для відновлення рівноваги необхідно державне втручання в економіку;
 - державне регулювання у першу чергу повинно бути направлено на забезпечення зростання сукупного попиту;
 - для збільшення сукупного попиту необхідно прагнути повної зайнятості праці;
 - основними засобами державного регулювання економіки пропонуються інструменти фіскальної і грошово-кредитної політики.
- Важливе місце в кейнсіанській теорії займає теорія економічного зростання та циклічного регулювання.

Кейнсіанська теорія ефективного попиту, яка запропонувала свої рецепти регулювання економіки, знайшла застосування на практиці, стала складовою частиною економічної політики багатьох держав після великої депресії і аж до початку 70-х років XX століття.

У 70-80 роках, коли надмірне втручання держави в економіку стало гальмувати розвиток суспільного виробництва, знову стає актуальним неокласичне вчення і залишається таким по теперішній час. Воно представлено теоріями неолібералізму.

Неолібералізм (США, Європа, з 30-х років 20 ст.). Його представники відстоюють пріоритетне значення свободи суб'єктів економічної діяльності. Приватне підприємництво саме здатне вивести економіку з кризи, забезпечити її підйом і добробут населення. Держава має забезпечувати умови для конкуренції і піти від зайвої регламентації ринку.

Неолібералізм – напрям в економічній теорії, що базується на неокласичній методології і захищає принципи саморегулювання економіки, вільної конкуренції та економічної свободи. Ринок розглядається як ефективна система, що якнайбільше сприяє економічному зростанню і забезпечує пріоритетне становище суб'єктів економічної діяльності. Роль держави неолібералізм обмежує організацією та охороною побудованої на класичних засадах економіки. Держава має забезпечувати умови для конкуренції і здійснювати контроль там, де конкуренції бракує. Функції держави щодо соціальної сфери неолібералізм розглядає у зв'язку зі способом перерозподілу суспільних доходів, що ставиться в залежність від успіхів економіки і сприяє її розвитку.

Неолібералізм репрезентований багатьма школами, серед них найвідомішими є **лондонська (Ф. Хайек), чиказька (М. Фрідмен), фрейбурзька (В. Ойкен та Л. Ерхард), паризька (М. Алле).**

Одним з основоположників і головним теоретиком неолібералізму вважається **Фрідріх фон Хайек (1899 – 1992)**, лауреата Нобелівської премії в галузі економіки. Найвідоміші роботи "Згубна самовпевненість" і "Дорога

праці, як розвиток суспільного характеру виробництва в міжнародному масштабі. Інтернаціоналізація може здійснюватися в рамках декількох країн або ж між більшістю країн світу. Інтернаціоналізація виробництва та капіталу – це поняття більшою мірою кількості, ніж якості. Процес глобалізації у світовій економіці являє собою закономірний результат інтернаціоналізації виробництва та капіталу. Це якісний процес. Макрорівень глобалізації – спільне прагнення країн та окремих регіонів до економічної активності поза своїми кордонами. Мікрорівень глобалізації – розширення діяльності підприємства за межі внутрішнього ринку. Відкрита економіка – це: - інтернаціоналізація; - інтеграція; - збільшення мобільності населення; - встановлення відкритої економіки – це об'єктивна тенденція світового розвитку. Визнання стандартів світового ринку, дії відповідно до його законів; - активне використання різних форм спільного підприємництва, організація зон вільного підприємництва; - міжнародний рух капіталів, - міжнародний обмін технологіями; - міжнародний обмін валютно-кредитними фондами. Відкрита економіка взаємопов'язана з економічним зростанням. Наприкінці 90-х років у світовій економіці проявився ряд сталих тенденцій, до яких відносяться насамперед стабільні темпи економічного зростання. Середні темпи росту усіх країн піднялися з менш ніж 1% на початку 90-х до 3% на рік наприкінці 90-х.

Сутність, фактори та показники розвитку міжнародного розподілу праці. Міжнародний розподіл праці є необхідною умовою та основою виникнення й розвитку світового ринку. Світовий ринок – це система, що постійно розвивається. Усталена система товарно-грошових відносин між усіма країнами, що входять до Світового господарства, заснована на міжнародному розподілі праці та інших факторах виробництва. Головною формою існування світового ринку є міжнародна торгівля. Міжнародна торгівля – це обмін товарами та послугами між національними економіками як суб'єктами світового господарства. Світова

розвиток регіональних інтеграційних процесів. Єдність торгівлі, виробництва та кредитно-фінансової сфери промислово розвинених країн свідчить про формування світового господарчого комплексу, учасники якого, незважаючи на наявність державних кордонів, функціонують як частини однієї системи. Відбувається інтернаціоналізація та глобалізація господарчого життя.

Процес інтернаціоналізації постає як результат міжнародної кооперації виробництва, розвитку міжнародного поділу праці, суспільного характеру виробництва в міжнародному масштабі. Процес глобалізації – закономірний результат інтернаціоналізації виробництва та капіталу. Глобалізація на макроекономічному рівні – це спільне прагнення країн та окремих регіонів до економічної активності поза своїми межами, на мікроекономічному – розширення діяльності підприємства за межі внутрішнього ринку. Глобалізація наприкінці 90-х набуває такі риси: 1)лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків та міжнародних розрахунків охопила ряд країн “соцтабору”; 2)тенденція до уніфікації та стандартизації; 3)міжнародні економічні організації запроваджують єдині критерії макроекономічної політики, уніфікуються вимоги до податкової політики тощо. Головною тенденцією розвитку СГ є рух до створення єдиного планетарного ринку товарів та послуг, економічного зближення та об'єднання окремих країн у єдиний світовий господарчий комплекс. Глобальна світова економіка стає новою реальністю, що підкорюється новим законам, вона набуває риси системи, засновується на техніко-економічній базі інтернаціоналізованого виробництва, спільних узгоджених між багатьма країнами торговельних та валютно-фінансових режимів. Однак більше половини населення країн, що розвиваються, і досі живуть у замкненій економіці.

Процес інтернаціоналізації постає як результат насамперед міжнародної кооперації виробництва, розвитку міжнародного розподілу

до рабства". У своїх роботах він відстоює принцип максимальної свободи людини. Економічну концепцію Хайєка побудовано на принципі економічної свободи та невтручання держави в економіку. Економічна роль держави, за Хайєком, полягає в перерозподілі тих засобів, які надано їй у розпорядження. Він рішуче виступає проти бюджетних методів втручання, що призводять до дефіциту, проти розширювальної грошової політики з метою фінансування державних витрат.

Функція держави, за Хайєком, полягає в охороні природного соціального порядку – свободи конкуренції, свободи монополії, свободи вибору, свободи розвитку. Держава не повинна займатись питаннями соціального страхування, освітою, охороною здоров'я, не повинна надавати соціальних гарантій (максимум, що можна допустити, – це пенсії по старості та допомогу по безробіттю). Людина сама мусить дбати про свій економічний та соціальний добробут. Абсолютизація Хайєком багатьох аспектів лібералізму є крайнім проявом неокласичних тенденцій в економічній теорії.

Неолібералізм у Німеччині. Теорія соціально-ринкового господарства, вона ж **фрейбурзька школа**. Основоположником неоліберального напрямку німецької економічної теорії вважають **Вальтера Ойкена (1891–1950)**. До цієї школи належать такі відомі теоретики, як **А. Мюллер-Армак (1901-1976)**, **А. Рюстов (1885-1963)**, **Л. Ерхард (1897 – 1977)** та інші. Особливостями німецького неолібералізму є те, що представники цієї течії не обмежуються методологією неокласиків, а застосовують також інституціональні підходи, розроблені ще історичною школою. Під соціально-ринковим господарством представники **фрейбурзької школи** розуміють свідомий синтез ринкових відносин та державного регулювання, коли створюване ринковим господарством багатство розподіляється під контролем держави. Цей контроль здійснюється через економічні механізми.

Німецька неоліберальна теорія поєднує ідеї сильної держави, що виконує інституціональні, організаторські та виховні функції, і має на меті

свідомо створити сильну конкурентну економіку, спираючись на особливий менталітет нації, здатної до самоорганізації і самопожертви, та на неокласичні ідеї саморегулювання економіки. Для цього держава має сприяти розширенню приватного сектора, підтримувати процес монополізації власності, заохочуючи населення інвестувати заощадження у виробництво (надавати кредити для придбання акцій, відкриття нових підприємств, будівництва тощо) і на цій основі забезпечувати зростання національного багатства, а за допомогою економічних механізмів перерозподіляти національний дохід з метою забезпечення соціальної справедливості та добробуту для всіх. Але соціальний добробут будується на міцній економіці, тому все, що перешкоджає розвитку економіки, навіть коли воно є соціально справедливим, не може братися до уваги. Ідею свідомо створюваного соціально-ринкового порядку, було апробовано в умовах післявоєнної Німеччини, країни зі зруйнованим господарством та відсутністю будь-якого економічного ладу. У країні швидкими темпами відновлювалось виробництво (вже у кінці 1949р. було досягнуто його довоєнного рівня), бурхливо розвивалося житлове будівництво, зменшувалося безробіття (до кінця 50-хрр. воно стабілізувалось і щорічно знижувалося майже на 5%), почали зростати витрати держави на соціальні потреби. Економіка ФРН швидко інтегрувалась у світове господарство, оскільки лібералізувався зовнішньоекономічний обмін, за рахунок пільг та кредитів на виробництво експортних товарів зросли обсяги експорту та його конкурентоспроможність. У подальшому соціальна функція держави лише удосконалювалась, зростанням витрат держави на соціальну сферу й розвитком соціальної інфраструктури. І сьогодні економіка Німеччини і її соціальні стандарти є одні із найвищих у світі.

Французька школа неолібералізму.

Виникнення французького неолібералізму датується 20–30-ми рр. ХХ ст. і зв'язане з ім'ям **Жака-Леона Рюефа**. Він рішуче захищав принципи

Світове господарство як цілісна система складається з окремих підсистем (груп країн). Для виокремлення підсистем світового господарства використовуються наступні критерії: 1) Ступінь і характер утручання держави в економіку. 2) Рівень економічного розвитку. 3) Показники соціального розвитку економіки. 4) Тип економічного росту (інтенсивний або екстенсивний). 5) Рівень та характер зовнішньоекономічних зв'язків. На основі цих критеріїв у світовому господарстві виділяються окремі підсистеми. Наприклад, розвинені країни, країни, що розвиваються, країни з перехідною економікою. Сучасні автори дедалі частіше в якості підсистем першого рівня виділяють дві групи країн: розвинені та ті, що розвиваються. Схема світового господарства: 1) Розвинені країни; 2) Країни, що розвиваються: - країни з традиційною економікою (слаборозвинені); нові індустріальні країни; країни-експортери нафти; країни з перехідною економікою; решта країн.

Етапи й тенденції розвитку світового господарства. СГ пройшло у своєму становленні довгий шлях: зачатки його існували ще в давнину. Сучасне СГ виникло після промислового перевороту, в ході переростання капіталізму у монополістичну стадію.

СГ зараз – глобальне за своїми масштабами, воно засновується на принципах ринкової економіки, об'єктивних закономірностях міжнародного поділу праці, інтернаціоналізації виробництва та капіталу. Наприкінці 90-х років у СГ проявилися такі тенденції: 1) стабільні темпи економічного зростання, підйом середніх темпів з менш ніж 1% на рік до 3% за десятиліття; 2) підвищення зовнішньоекономічного фактора у господарчому розвитку. Помітно зросли масштаби та якісно змінився характер традиційної міжнародної торгівлі товарами та послугами, з'явилася електронна торгівля; 3) глобалізація фінансових ринків та посилення взаємозалежності національних економік; 4) зростання питомої ваги сфери послуг у національних економіках та міжнародному обміні; 5)

Тема 17. Суть і структура сучасного світового господарства.

Форми міжнародних економічних відносин. Економічні аспекти глобальних проблем.

1. Світове господарство: його сутність та структура.
2. Міжнародний поділ праці і спеціалізація. Міжнародні економічні відносини.
3. Інтернаціоналізація господарських відносин і продуктивних сил.

Світове господарство являє собою сукупність національних економік різних країн світу, зв'язаних між собою рухом товарів, капіталу, робочої сили, що характеризується розвитком міжнародних форм виробництва та економік відкритого типу. Сучасні дослідники трактують **світове господарство як цілісну економічну систему, всі частини якої знаходяться у тісному зв'язку, залежності та в стійкій взаємодії.** Ці взаємозалежності виникають не лише між окремими національними економіками, але і між іншими суб'єктами світового господарства та міжнародних відносин: юридичними особами, фізичними особами, урядами. Світове господарство є складною системою, яка характеризується багаторівневими зв'язками. 1) Економічні контакти - економічні зв'язки, що мають епізодичний характер і втілені в разових діях. 2) Економічна взаємодія. - стійкі економічні зв'язки, засновані на міжнародних економічних договорах та угодах. 3) Економічна співпраця – міцні економічні зв'язки, що засновані на вироблених спільно й узгоджених намірах, що закріплені в довгострокових економічних договорах та угодах. 4) Економічна інтеграція - вищий рівень розвитку міжнародних економічних відносин, що характеризується взаємним переплетенням економік різних країн та проведенням узгодженої економічної політики в економічних взаєминах та відносинах із третіми країнами.

неокласичного лібералізму, виступаючи проти будь-якого втручання держави в суспільне життя. Відродження неолібералізму у Франції припадає на початок 60-х рр. коли і формується нова французька (паризька) школа (Е. Малінво, Т. Монбріаль, Л. Столерю, С. Кольм і М. Алле). Фундаментальна позиція цієї школи полягала у визнанні пріоритетності ринкового саморегулювання. Метою економічних досліджень, що проводились нею, було визначення особливостей урівноважування економіки та дії чинників економічного зростання за умов панування державно-монополістичної форми власності. Яскравим представником французької школи неолібералізму вважається **Моріс Алле (1911- 2010)** лауреат Нобелівської премії в галузі економіки. За ним держава в суспільстві, побудованому на ринкових засадах, відіграє активну роль. По-перше, вона є гарантом збереження основи ринкової економіки – приватної власності. По-друге, жорстко контролює грошово-кредитну сферу. По-третє, здійснює антициклічне регулювання через договірне планування і це положення є новим та не традиційним для неолібералів. Під впливом цієї теорії характер планування французької економіки змінився. Воно стало договірним, здійснювалось на підставі угод між державою та приватними підприємцями, хоч французькі неоліберали не ігнорували й індикативного планування, допускаючи існування індикативного плану як додаткового інструмента економічної рівноваги. Його об'єктом залишається господарська кон'юнктура, але воно орієнтується на ринкові механізми.

Дирижизм та державне планування економіки справили свій вплив на неоліберальну теорію. Проблеми циклічності, економічного зростання, інвестицій, інфляції і зайнятості в працях французьких неолібералів набувають особливих рис: їх вирішення зв'язується з активною роллю держави. Крім того, високі темпи економічного зростання не розглядались як самоціль. Кінцевою метою дирижизму було вирішення соціальних проблем, передовсім – проблеми безробіття. Держава забезпечує розвиток соціальної сфери. Основною ідеєю Алле є та, що ефективність економіки не лише зумовлює реалізацію різноманітних соціальних цілей, але водночас є необхідною умовою розквіту культури і цивілізації, ефективність сама зумовлена наявністю економіки ринків, що базується на децентралізації рішень, і така економіка може реально функціонувати лише тоді, коли вона

в значній своїй частині спирається на приватну власність з притаманною свободою господарського управління.

Монетаризм теорія чиказької («нової монетаристської») школи неолібералізму – це теорія стабілізації економіки, в якій чільну роль грають грошові фактори. Для 70-х років стала характерною не безробіття, як це мало місце в часи великої депресії, а інфляція при одночасному зниженні виробництва (стагфляція). Почалася переоцінка цінностей. Було висунуто гасло "назад до Сміта", що означало відмову від методів активного державного регулювання. Управління економікою представники цієї теорії зводять до контролю держави над грошовою масою, емісією грошей, до досягнення збалансованості державного бюджету.

Визнаним авторитетом цього напрямку є американський економіст **Мілтон Фрідман (1912 - 2006)**, лауреат Нобелівської премії в галузі економіки. Найвідоміші роботи “Монетарна історія Сполучених Штатів 1867–1960 рр.”, “Кількісна теорія грошей”. Позитивний внесок монетаризму в економічну теорію, і передусім в теорію грошей, полягав у ретельному дослідженні механізму зворотного впливу грошового світу на товарний світ, монетарних інструментів і монетарної (грошової, валютної) політики на розвиток економіки. Монетарні концепції стали основою грошово-кредитної політики, яка нині є найважливішим важелем державного регулювання.

Важливі проблеми:

- забезпечення стабільності грошової одиниці (приріст грошової маси в рік на рівні середньорічних приростів ВВП
- обмежене втручання держави в економіку;
- скорочення державних витрат на фінансування соціальної сфери та утримування державного апарату;
- зменшення державного підприємництва, державних замовлень, інвестицій;
- створення сприятливих умов для функціонування приватного сектору (зменшення податків і підтримання конкурентного середовища).

4. Розкрийте діалектику взаємодії та співвідношення стихійного саморегулювання і свідомого регулювання. Назвіть основні ознаки свідомого і стихійного регулювання.

5. Яка роль держави у змішаній економіці? Чи існує тенденція до неухильного піднесення ролі держави у змішаній економіці та поступового згорання ролі ринку, його регуляторів?

6. Обґрунтуйте відповідь на питання: чи є побудова соціалізму в колишньому СРСР грубим спотворенням ідеї соціалізму?

7. Поясніть, чому саме державна власність є соціально-економічною основою соціалістичної системи.

8. Назвіть риси планомірної організації командно-адміністративної економіки. Сформулюйте її недоліки.

9. Поясніть, у чому полягає своєрідність перехідної економіки.

10. Визначте, які чинники впливають на формування змісту перехідної економіки?

Проблемні питання

1. Поясніть місце ринку в центральній керованій економіці. Дайте відповідь на питання: яким міг бути економічний лад у колишньому СРСР, якби в економіці функціонувала ринкова конкуренція, вільне ціноутворення?

2. Чи діють на зламі ХХ–ХХІ ст. об’єктивні умови для існування соціалізму та соціалістичної економіки?

3. Охарактеризуйте інституційні та економічні умови переходу до соціально орієнтованої змішаної економіки постсоціалістичних країн.

4. Назвіть основні шляхи формування ринкових відносин і ринкової інфраструктури в Україні.

Це право реалізувалось через обраних представників - раду трудового колективу.^{1[24]}

д) Змішана економічна система *вона ж економічна система узгодженого вільного підприємництва*. Групово-кооперативні цінності при колегіально-політичному правлінні породжують систему своїми рисами схожу на попередню, але можливостями досягнення згоди у питаннях загальнонаціональних цілей, пріоритетів, узгоджені економічних зусиль уряду, бізнесу (а в деяких країнах і робітництва) набагато ефективнішу і гуманнішу. Таку економічну систему Б.Гаврилишин назвав системою узгодженого вільного підприємництва і розрізняє її три моделі: німецьку, французьку та японську.

Така класифікація ґрунтується на характеристичі економічних систем за такими п'ятьма ознаками:

- а) головний мотив і / або критерій діяльності (максимізація приросту, прибутку чи виробництва, життєздатність);
- б) характер власності (приватна, державна чи колективна);
- в) характер ринку (вільний, керований чи контрольований);
- г) роль уряду в економічній системі;
- г) першопричина і головна мета (економічна, соціальна чи політична).^{i[25]}

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки

1. Дайте характеристику економічній системі чистого капіталізму.
2. На якому етапі розвитку капіталізму виникає змішана економіка?
3. Чим зумовлені національні особливості змішаної економіки?

Інституціоналізм розглядає економіку як систему, де відносини між господарюючими об'єктами складаються під впливом економічних і зовнішньоекономічних факторів, особливо техніко-економічних. У цьому напрямку виняткове значення надається трансформації сучасного суспільства під впливом науково-технічного прогресу. Останній веде до подолання соціальних протиріч і безконфліктної еволюції суспільства від індустріального до пост і суперіндустріального (теорія конвергенції).

Розмаїття напрямів і шкіл у політичній економії визначає і розбіжності у підходах до трактування ролі виробництва в розвитку людського суспільства та **предмета політекономії**. Все різноманіття визначень предмета політичної економії можна звести до єдиного початку: в центрі її вивчення лежить господарська діяльність людей, яка розвивається за загальними законами взаємодії людини з природою. **Об'єктом політичної економії** як науки є економічне життя суспільства, тобто його економіка, а економіка – це суспільне виробництво. Перш за все політична економія вивчає соціально-економічні відносини людей в їх єдності і взаємодії з продуктивними силами та політичними, ідеологічними, соціальними інститутами суспільства.

Вивчаючи об'єкт свого дослідження політична економія стикається з проблемою обмеженості виробничих ресурсів та раціонального їх використання для найповнішого задоволення потреб людей. Пізнаючи закони, які управляють виробництвом, розподілом, обміном і споживанням благ на будь-якому етапі суспільного розвитку, політична економія теоретично обґрунтовує, як люди і суспільство мають здійснювати кінцевий вибір рідкісних ресурсів, як найкраще виробляти різні блага, розподіляти і обмінювати їх. Тобто, **предмет політичної економії** – економічні відносини, що складаються між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання благ з метою задоволення зростаючих потреб людей в умовах обмеженості ресурсів.

Економічні відносини, що вивчає політична економія поділяються на дві групи:

1) соціально-економічні (відносини власності на фактори та результат виробництва);

2) організаційно-економічні:

- відносини кооперації та суспільного поділу праці;

- відносини управління господарською діяльністю людей;

- відносини організації господарства в певних формах (за метою виробництва):

Отже, предмет цієї науки можна сформулювати так: політична економія вивчає в різних суспільних формаціях всю систему економічних відносин в їх єдності і взаємодії з обмеженими продуктивними силами та політичними, ідеологічними і соціальними інститутами суспільства. Зв'язки і залежності, характерні для системи виробничих відносин, виражаються економічними законами. Тобто, політична економія – це наука про найзагальніші економічні закони, що управляють виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ і послуг. Вона, пізнаючи закони, показує, як люди і суспільство мають здійснювати кінцевий вибір рідкісних ресурсів, як найкраще, виробляти різні товари та послуги, розподіляти й обмінювати їх з метою максимального задоволення своїх потреб.

Методологія – наука про методи пізнання. Під методом пізнання розуміють спосіб, шлях дослідження предмета науки. Звертаємо увагу на те, що для пізнання предмета політекономії використовуються загальні та специфічні методи. Серед загальних методів пізнання чільне місце у вітчизняній політичній економії належить: діалектичному, структурно-функціональному та емпіричному методам.

Методи поділяються на три блоки:

Перший блок базується на врахуванні загальних законів розвитку та зв'язків всіх явищ в природі. Загальним засобом пізнання економічної дійсності є діалектичний метод (діалектика Гегеля). Даний метод припускає

ознаками є "звичайною" адміністративно-командною системою. Найяскравішим прикладом цієї системи був СРСР.

Крім цих трьох основних характерних прототипів економічних систем, розглядають ще два гібридні варіанти, які особливо помітні: (г) розподільчий соціалізм та (г) ринковий соціалізм.

в) Економічна система розподільчого соціалізму. Ця економічна система є своєрідним поєднанням соціалістичних цілей та економічних систем вільного підприємництва. Зразком цієї системи є Швеція, але у різних варіантах вона існує і в інших скандинавських країнах. Основний принцип системи полягає у розмежуванні двох економічних функцій: створення багатства та його розподілу. Перша виконується на основі вільного підприємництва приватним сектором, друга - прямим втручанням соціалістичного уряду з метою усунення, на його погляд, несправедливості у розподілі.

г) Економічна система ринкового соціалізму. Це особлива економічна система, яка існувала у колишній федеративній Югославії. Основою цієї системи була така головна ідея: робітництво своєю працею створює вартість, а, отже, має право нею розпоряджатися. Вважалося, що цю функцію не може ефективно виконувати уряд, навіть якщо він представляє партію пролетаріату. Ті, хто працюють на будь-якому підприємстві, повинні мати змогу впливати на рішення, які стосуються того, яку роботу виконувати і як, хто буде ними керувати і за якими принципами повинна здійснюватись матеріальна винагорода.

Така ідея сприяла формуванню специфічної колективної власності на більшість засобів виробництва: робітники підприємств не мали права приватної власності на них; вони могли користуватись своїм колективно-груповим правом власності доти, поки працювали на даному підприємстві.

Тема 16. Сучасні економічні системи. Особливості розвитку перехідних економік.

1. Економічна система капіталізму вільної конкуренції: сутність і основні ознаки.
2. Адміністративно-командна економічна система.
3. Змішана економічна система.
4. Особливості еволюції перехідних економічних систем

Цінності суспільства та форми політичного правління визначають основні прототипи економічних систем. Виділяють такі основні економічні системи: (а) вільне підприємництво; (б) узгоджене вільне підприємництво; (в) адміністративно-командна економічна система/

а) Економічна система капіталізму вільної конкуренції, вона ж економічна система вільного підприємництва. Індивідуалістсько-конкурентні цінності та політичне правління у формі боротьби за владу породжують систему, в якій панує приватна власність, вільний ринок та гонитва за максимізацією прибутку, які уряд затверджує нормою закону, що створює суперницькі відносини між урядом, бізнесом та робітництвом. Економічну систему з такими характеристиками часто називають системою вільного підприємництва і прикладом її називають США.

б) Адміністративно-командна економічна система. Егалітарно-колективістські цінності при унітарному політичному правлінні не можуть створити економічну систему іншою, ніж такою, яка характеризується державною або "колективною" власністю, максимізацією виробництва продукції, абсолютно заорганізованим ринком, вирішальною роллю уряду (чи як у колишньому СРСР - комуністичної партії) у розв'язанні економічних питань, що здійснюються через централізоване планування та адміністративний розподіл ресурсів. Економічна система з такими

розгляд явищ і процесів економічної системи не ізольовано, а у взаємозв'язку, і не в статичності, а в динаміці. При цьому джерелом розвитку виступають внутрішні суперечності. Все, що відбувається підпорядковане законам діалектики, а саме:

закон єдності та боротьби протилежностей;

закон заперечення заперечень;

закон переходу кількісних змін в якісні.

Другий блок - загальнонаукові методи пізнання:

1) абстрагування (відволікання уваги від несуттєвих чинників) – виділення найбільш суттєвого зв'язку явища і дослідження його;

2) метод аналізу та синтезу, (аналіз – розчленування) означає дослідження процесу, явища через дослідження його складових; (синтез – узагальнення), об'єднання, встановлення закономірностей даного процесу;

3) дедукція, індукція. Дедукція – сходження від загального до одиничного. Індукція – навпаки;

4) єдності історичного та логічного. Історичний підхід – вивчення процесів в їх історичній послідовності, в якій вони виникли, розвивалися і змінювалися. Він передбачає розгляд ідей, теорій у порядку їхнього виникнення та формування. Логічний - вивчення процесів в їх логічній послідовності, від причин до наслідків. Логічний метод ґрунтується на дослідженні еволюції концепцій чи теорій, без достатнього урахування їхнього зв'язку з іншими теоріями та з історичними умовами. Досить часто історичний і логічний методи поєднують. Історичні процеси мають власну логіку розвитку – будь-яке явище має свою причину. З іншого боку теоретичні дослідження, що приводять до певних логічних висновків, стають істинними тільки в тому випадку, якщо вони підтверджуються конкретними фактами.

Третій блок - специфічні методи пізнання – використовуються саме економічними науками:

- метод економічного математичного аналізу;
- економічної статистики;
- економічного моделювання;
- економічного експерименту;
- економічного порівняння.

Загалом кожен науковий метод має характеризуватися такими рисами:

- ясність, тобто загальнозрозумілість методу;
- націленість, тобто підпорядкованість методу досягненню певної мети, розв'язанню певних конкретних завдань;
- детермінованість - суворі послідовність використання методу.

Іншими словами - максимальна його алгоритмізація;

- результативність - здатність методу забезпечувати досягнення певної мети (сюди входить і плідність методу);
- надійність - здатність методу з великою ймовірністю забезпечувати отримання бажаного результату;
- економічність - здатність методу добиватися певних результатів із найменшими витратами засобів і часу.

Функції економічної теорії:

- теоретична (пізнавальна);
- практична (прикладна);
- прогноуюча;
- методологічна;
- світоглядна (виховна).

Теоретична – політична економія має за мету пізнати всі закони розвитку економіки і описати їх, створити можливість для використання цих знань в економічному житті суспільства. Пізнаючи економічні процеси

6. Чим відрізняються поняття «асигнування», «субсидії», «субвенції», «дотації»?

7. Що таке бюджетний дефіцит та профіцит, коли вони виникають і які наслідки для економіки можуть мати?

8. Який зв'язок між бюджетним дефіцитом і державним боргом? За рахунок яких коштів здійснюються виплати державного боргу? Що розуміють під обслуговуванням державного боргу?

9. Дайте визначення податкової системи і розкрийте її функції.

10. Назвіть суб'єкти, об'єкти, принципи та види податків.

11. Дайте визначення фіскальної політики, назвіть її види та цілі.

12. Що розуміють під монетарною політикою, і з якою метою її використовують?

13. Види та інструменти монетарної політики; позитивні та негативні наслідки використання монетарної політики.

Проблемні питання

1. Якими процесами в економіці викликана необхідність державного втручання у господарське життя суспільства?

2. Чим обумовлені зміни домінуючої парадигми ДРЕ протягом ХХ століття і до сьогодні?

3. Чому заходи державної економічної політики крім позитивних результатів, як правило, мають ще й негативні побічні наслідки?

4. Чи може держава використовувати однакові інструменти на всіх фазах економічного циклу? Якщо так, то назвіть приклади?

5. Збалансованість державного бюджету є важливим показником економічної політики, але чи можливо і варто досягати збалансованості бюджету за будь-якої економічної ситуації в країні?

3. Податковий мультиплікатор зростає
4. Знижується зайнятість, тобто зростає безробіття
5. Зростають державні виплати по трансфертам
6. Зменшуються доходи населення
7. Зростає частка малозабезпечених сімей, що викликає збільшення соціальних виплат з держбюджету
8. Зменшується товарообіг, що в свою чергу призводить до зменшення податку, податку з обігу та інших непрямих податків.
9. Збільшення кількості збиткових підприємств, що призводить до зростання виплат із державного бюджету на субсидії.

Все це спричиняє зменшення доходної частини бюджету та зростання видатків. Це спричиняє дефіцит бюджету.

На фазі піднесення все здійснюється з точністю до навпаки.

Контр циклічні зміни в податках і державних витратах мають стабілізуючий вплив на цикл (зменшує амплітуду коливань), але повністю не усуває економічну нестабільність, тому ще лише зменшують вплив мультиплікативного ефекту, але повністю його не усувають.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення категорії «господарський механізм» і розкрийте об'єктивну необхідність його виникнення. Назвіть функції, принципи функціонування.
2. Розкрийте сутність державного регулювання економікою.
3. Назвіть види, моделі та інструменти ДРЕ.
4. Дайте визначення державного бюджету і розкрийте його функції.
5. Розкрийте у загальному вигляді структуру надходжень та видатків державного бюджету.

виявляються *закони* економічного життя. Всі економічні закони діють як тенденції, тобто є закономірностями. *Закономірності* – це закони, що діють у вигляді тенденції.

Економічні закони виражають внутрішні, суттєві, постійні причинно-наслідкові (детерміновані) зв'язки між економічними явищами і процесами. Економічні закони істотно відрізняються від законів природи, оскільки виникають і функціонують лише в процесі економічної діяльності людей, а також, на відміну від перших, діють не вічно.

Економічні закони поділяються на:

- 1) об'єктивні це ті, що діють незалежно від свідомості та бажання людей і самі спрямовують дію економічних суб'єктів (наприклад закон вартості);
- 2) суб'єктивно психологічні закони це закони реакції економічних суб'єктів на певні економічні процеси (наприклад закон спадної граничної корисності).

Ці ж самі закони поділяють на загальні та специфічні.

- загальні, тобто закони, властиві всім економічним системам (закон підвищення суспільної продуктивності праці, закон економії часу та ін.);
- специфічні – це ті закони, що функціонують у межах однієї економічної системи (основний економічний закон);
- стадіальні, що діють лише на одній зі стадій розвитку економічної системи, наприклад закон породження монополій концентрацією (централізацією) виробництва.

Механізм дії економічних законів зумовлений їх характером. Механізм використання включає насамперед пізнання законів людьми та врахування їх вимог при розробці економічної політики.

Досліджуючи предмет, політекономія робить відповідні висновки, узагальнення, класифікації тощо. У результаті цього формується великий понятійний апарат - це економічні категорії. **Економічні категорії** – це

теоретичні поняття, абстракції, що відображають реально існуючі економічні відносини (потреби, інтереси, ціни, прибуток, власність і т. ін.). Кожний закон нібито «групує» навколо себе визначену кількість економічних категорій.

Політична економія як наука використовує два типи аналізу:

<i>нормативний</i> (як має бути) законімірностей економічного розвитку	(як є) дослідження та опис подій реального життя в поточному періоді
⇓	⇓
Приклад: зі зростанням пропозиції грошей, як правило, зростають ціни на товари	Приклад: ціни в цьому році на зерно зросли на 20 %.

Прикладна – базуючись на знаннях, суб'єкти економіки намагаються використовувати їх для ведення підприємницької діяльності, для управління економікою країни. Теорія дає можливість обґрунтувати необхідні шляхи методи та інструменти раціонального господарювання, що найбільше відповідають інтересам людини, колективу, суспільства. У загальнішому аспекті про дану функцію можна сказати, що це забезпечення економічної політики, управління виробництвом на мікро- і макрорівнях.

Прогнозуюча – отримані знання, побудовані моделі економічних процесів дають можливість передбачити основні тенденції соціального і економічного розвитку.

- зниження податків;
- збільшення бюджету, або державних витрат;
- одночасне зниження податків та збільшення витрат.

Бюджетний мультипліатор > 1.

У залежності від ступеня активності фіскального регулювання державою розрізняють дискреційну та не дискреційну фіскальну політику.

Дискреційна політика – це свідомо зміна державою співвідношення між доходами та витратами бюджету в процесі ділового циклу.

2. – це система заходів, яка передбачає цілеспрямовані податки і сальдо держбюджету (держава впродовж циклу змінює ставки оподаткування і розміри державних витрат).

Дискреційна фіскальна політика використовується для активної протидії циклічним коливанням в економіці. В період піднесення збільшується ставки податків, зменшуються державні видатки. Виникає профіцит бюджету. Всі ці чинники разом обмежують сукупний попит.

Не дискреційна фіскальна політика (політика вбудованих автоматичних стабілізаторів).

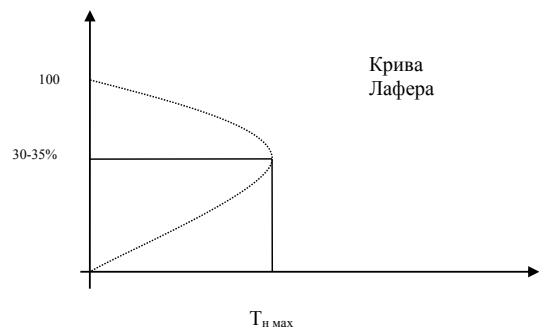
Визначення: „НФП вивчає автоматичну зміну між доходами та видатками бюджету в процесі ділового циклу. Бюджетний дефіцит та бюджетний надлишок виникає автоматично внаслідок дій автоматичних дій стабілізаторів економіки.

Автоматичні вбудовані стабілізатори – це механізм, який дозволяє зменшувати циклічні коливання в економіці без проведення спеціальної економічної політики (роль ставки податків та розміри державних видатків є незмінними впродовж економічного циклу).

Ндфп базується на використанні прогресивної податкової системи.

Механізм дії Ндфп на фазі спаду:

1. Сукупний дохід зменшується
2. Сума податків також зменшується

Найоптим. ставкою є 30-35%. Вона забезпечує максимум надходження до бюджету та не обмежує підприємницьку активність. Понад цю ставку наповнення бюджету високе, але залиш. Практично на тому ж самому рівні. Це пояснюється зменш. Вир-ва, або ж переходом у тінь. Підставки до 100% повною мірою виключає податкові надходж. до бюджету.

Фіскальна політика використ. Державою для регулювання економічних явищ впродовж економічного циклу. Вона може бути направлена або ж стимулювання сукупного попиту та сукупної пропозиції в фазі депресії вир-ва.

В залежності від цього розріз. 2 типи фіскальної політики:

- стимулююча;
- обмежувальна.

Стимулююча (експансивна) – політика, спрямована на розширення державних податків.

Обмежуюча – політика, що використовується обмеж. держ. видатків та підвищення податків.

Ці методи вибрані, виходячи з відмінності в мультиплікативних ефектах держ. видатків та податків.

До інструментів стимулюючої політики належать:

Методологічна – економічна теорія відноситься до фундаментальних наук. Вона є методологічною базою для прикладних та функціональних економічних наук.

Світоглядна – формування світогляду, суспільної свідомості, мислення людей в економічній діяльності.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки.

1. Що означає термін політична економія, ким і коли він був введений?
2. Назвати основні етапи розвитку політичної економії.
3. Яке місце посідає політична економія у системі економічних наук?
4. Дати визначення предмету політичної економії.
5. Які функції виконує політична економія?
6. У чому полягають особливості економічних законів?
7. Відмінності нормативного та позитивного економічного аналізу.
8. Назвати основні методи політичної економії.

Проблемні питання

1. Коли і ким було запропоновано замінити назву «політична економія» на «економікс», які аргументи були наведені для даного переіменування?
2. Чим можна пояснити зміну поглядів на сутність економічних явищ та основні проблеми економіки у представників різних теоретичних напрямків економічної теорії?
3. Які завдання повинна виконувати економічна теорія на сучасному етапі розвитку економічної системи?

Тема 2. Економічні потреби людей. Економічні інтереси.

Суспільний процес виробництва.

1. Економічні потреби суспільства, їх сутність і класифікація
Економічні інтереси, їх сутність і функції.
2. Суспільний процес виробництва. Відтворення, економічне зростання.
3. Фактори виробництва. Класифікація факторів та їх характеристика.
4. Проблема обмеженості ресурсів. Виробничі можливості. Крива виробничих можливостей.

Потреба – нужда, бажання мати що-небудь.

Економічні потреби – частина потреб людини, для задоволення яких люди вступають в економічні відносини.

Особисті економічні потреби

1) *Фізіологічні*: продукти харчування, одяг, взуття, житло, товари господарсько-побутового призначення. Охорона здоров'я; сімейно-побутові умови; умови праці; транспорт; зв'язок.

2) *Соціальні*: спілкуванні, повазі, в товаристві, в визнанні.

3) *Інтелектуальні*: одержання освіти; підвищення кваліфікації; культурний відпочинок, предмети і послуги культурного призначення.

З іншого боку потреби поділяються на *споживчі* та *виробничі* (інвестиційні).

За суб'єктами потреби поділяють на *індивідуальні*, *колективні*, *суспільні*.

Благо - це те, що задовольняє потреби людей.

Благо буває: економічне, природне.

Всі потреби мають тенденцію до постійного кількісного та якісного зростання. Ця закономірність є **законом зростання потреб**.

- регресивну ставку податку.

Прогресивно зі зростанням доходу змінюється гранична ставка, а відповідно і приріст суми податку.

Регресивна ставка – зі зростанням доходу частка податку в доході зменшується. По джерелам сплати податки поділ. на прямі і непрямі.

Прямі податки – джерелом виступають отриманий дохід в грошовому та матеріальному вигляді.

Непрямі – джерело – надбавка до ціни.

Податки вплив. На економіку *я/з* використований дохід економ. агентів та зміну відносних цін. (Залежно від системи оподаткування вплив податків. Політика на макроеконом. процеси є різним. Як правило, перехід на прогресивну систему оподаткування, обмежує стимули до ділової активності і зменшує сукупну пропозицію. Крім того, обмежує і сукупний попит.)

Зниження податків діє в зворотному напрямку. В макроекономіці визнають так званий податковий тягар – це ступень додаткового навантаження на приватний сектор. Визнач. Чистими податковими надходженнями по відношенню до доходів в приватному секторі.

$$T_{\text{тяг}} = T/Y * 100\%$$

T-чисті податки.

Y -доходи.

Чим вищий податковий тягар, тим більше це впливає на економіку країни. Для приватного сектора нульова ставка є найкращою. Податки є найголовнішим джерелом наповнення держ бюджету.

Держава зацікавлена в мах-ції ставки. Тому необхідно вибрати такий компромісний варіант, який не обмежував ділової активності приватного сектора та забезпечував мах наповнення держ бюджету.

- особистий дохід громадян (подоходний);
- прибутки під-в (прибутковий);
- обіг підприємства (ПДВ, або податок з обороту);
- власність рухома і нерухома (земля, житло, автомобілі та інші види транспорту);
- рух і приріст майна (купівля нерухомості, отримання спадщини);
- певні товари, що віднос. до спожив. Населення та специфічні форми використання доходу (акциз, надбавки до вартості товарів, які хар-ся підвищенням попиту, але не є товаром першої необхідності);
- право займатися певним видом діяльності (ліцензії, патенти).

У зв'язку з об'єктом визнач. базу для оподаткування – це визнач. Всіх суб'єктів, або товарів, по яких необхідно сплачувати даний вид податку.

Податок має ставку оподаткування.

Ставка оподаткування – це частина доходу (вар-ті прод-ї), яка вноситься в бюджет у виді податку.

Пенс. Фонд – 32%

ПДВ – 20%

Подоходний – 13%

$r = R/Y * 100\%$, де

r -сер. ставка податку.

R – сума податку

Y – дохід.

Гранична ставка оподаткування визначає приріст податку в прирості оподаткованого доходу.

$$mr = \Delta R / \Delta Y * 100\%$$

В залежності від зміни податкової ставки розрізняють:

- пропорційну ;
- прогресивну ставку податку;

Економічні інтереси – це усвідомлена економічна потреба як конкретна мета діяльності та існування суб'єкта, це вигода, якої досягають у процесі реалізації економічних відносин. Економічні інтереси це спонукальний мотив господарської діяльності людей, обумовлений їхнім місцем у системі соціально-економічних відносин.

Процес виробництва є цілеспрямованою, осмисленою діяльністю людей направленою на створення благ, з метою задоволення потреб людей.

Результат виробництва: матеріальне благо, не матеріальне благо, матеріальна послуга.

Виробництво поділяється:

1. Матеріальне

2. Нематеріальне

За призначенням результатів виробництва виробництво поділяється:

*виробництво засобів виробництва (обладнання) – I підрозділ.

*виробництво предметів споживання (килими, одяг) – II підрозділ.

Відтворення - це постійно повторювальний процес виробництва економічних благ. Відтворення буває:

1. Просте відтворення – виробництво продукту в тих самих обсягах;

2. Розширене відтворення – виробництво продукту в більших обсягах;

3. Звужене відтворення – виробництво продукту в менших обсягах.

Розширене відтворення тотожне економічному зростанню.

Економічне зростання поділяється на:

1) Екстенсивне – збільшення обсягів виробництва за рахунок кількісного зростання ресурсів, що використовуються;

2) Інтенсивне – збільшення обсягів виробництва за рахунок покращення технології виробництва, підвищення продуктивності людської праці;

3) Змішане – досягнення економічного зростання частково екстенсивними та інтенсивними методами.

Процес відтворення обов'язково передбачає фазу *виробництва, розподілу, обміну та споживання*.

Розподіл розглядається в двох аспектах:

По-перше, як процес розподілу ресурсів між учасниками виробництва.

Розподіл ресурсів здійснюється на наступних принципах:

- а) ринковим методом;
- б) командно-адміністративним.

По-друге, розподіл – це розподіл результатів виробництва між учасниками процесу виробництва.

Розподіл результатів може здійснюватися на наступних принципах:

1. *За власністю на фактори виробництва.*

Власники праці – заробітну плату.

Власники капіталу – прибуток, відсоток.

Власники землі – ренту.

2. *За працею.* Кожний учасник процесу виробництва отримує частку результатів виробництва пропорційно до трудових затрат.

3. *За потребами.*

Обмін - це обмін результатів виробництва між різними економічними суб'єктами.

Обмін може здійснюватися у:

- а) натуральній формі (товар на товар, бартер)
- б) опосередкований грошима (товарно-грошовий обмін)

Споживання - використання результатів виробництва за їх функціональним призначенням. Розрізняють проміжне та кінцеве споживання.

Виробництво є процесом поєднання та взаємодії факторів виробництва, тип поєднання яких визначає зміст та характер суспільної праці, специфіку виробництва.

Фактори виробництва:

- T – трансферти;
- C_g – спожив. в держ. секторі (ЗП робітникам деер. сектора, платежів за товари, що купуються державою д/поточного споживання);

- $I(D)_G$ - % з державного боргу;

- I_G - державні інвестиції.

I_G Перші три є поточними видатками держави

IG – це держ. капіт. Видатки.

Сукупні держ. видатки впливають на сукупний попит, так як є їх складовою і на сукупну пропозицію ч/з механізми мультиплікативних ефектів.

Зміна різних компонентів структури держ. видатків має різний вплив на економіку.

1. Наприклад, субсидії вир-ву обмежують дію ринкового механізму саморегулювання.

2. Соціальні трансфери, їх зростання, може бути причиною зростання безробіття.

Крім того, держ. видатки впливають на рівень цін, розміщення ресурсів, розподіл доходів, зайнятості виробництва. Саме їх вплив і визначає можливість їх використання в с-му держ. регулювання в короткостроковому періоді.

Податки – це частина доходу, що сплачується фірмами та домогосподарствами у розмірі, встановленому законом.

В вузькому розумінні: податки – це фіскальні вилучення, що утворюють доход держави. В широкому розумінні: це всі фіскальні вилучення, встановлені державою, в тому числі і до позабюджетних фондів.

Податки характеризуються за суб'єктами, об'єктами, за ставкою та за джерелами сплати.

Суб'єкти – платники податків (фіз. та юрид.)

Об'єкти – це т, на що накладається податок . О-ми є:

- Бюджетна – політика по формуванню доходів та видатків державного бюджету . а також при необхідності визначення джерел для покриття дефіциту бюджету.

2.Монетарна (кредитно – грошова) - політика держави в сфері грошового обігу та кредиту з метою забезпечення цілей державного регулювання економіки.

3.Зовнішньо-економічних зв'язків держави. Регулює імпорт, експорт, захист навколишнього середовища.

Інструменти встановлення норм, що забезпечують функціонування сектору зовнішньо - економічних зв'язків.

4.Соціальна – політика держави в сфері зайнятості населення, доходів, споживання.

В сфері зайнятості населення, створюються умови, що стимулюють підвищення попиту на робочу силу з боку працедавця.

У випадку безробіття здійснюються виплати для забезпечення достатнього рівня споживання, а також впроваджують програми по перекваліфікації безробітних та інших видів соціального захисту.

Виділення фінансування для забезпечення споживання суспільних благ.

Виплати допомоги малозабезпеченим та соціально захищених верствам населення, фінансування сфери освіти і здоров'я.

1. *Фіскальна (бюджетно-податкова) політика* – це заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та виробництво не інфляційного ВВП шляхом зміни держ. видатків, оподаткування та підходів до оподаткування держбюджету.

Це політика в сфері держ. видатків та податків.

Держ. видатки – це витрати, пов'язані з діяльністю держави, які визначають відносні розміри приватного та державного секторів економіки.

Сукупні державні видатки поділяються на:

Класифікація факторів виробництва здійснюється за наступними критеріями:

1. По функціям фактору виробництва в створенні продукту. За 1-ю класифікацією фактори поділяються на:

- працю
- предмети праці
- засоби праці

Праця, як фактор виробництва характеризується віком, статтю, освітою, кваліфікацією, досвідом роботи. Праця – найважливіший фактор виробництвом, так як він характеризується не тільки здатністю до праці, а й інтелектом, творчим підходом до праці, ініціативою.

Предмети праці це те, на що направлена праця. Представлено природними благами та сировиною.

Сировина – економічне благо, яке отримане в результаті певної обробки природного блага.

Засоби праці – це те, за допомогою чого люди діють на предмети праці.

Предмети праці та засоби праці разом становлять **засоби виробництва**.

Праця та засоби виробництва разом з наукою, освітою, ментальними факторами становлять **продуктивні сили суспільства**.

2. Фактори виробництва, як джерело створення доходу.

За 2-ю концепцією фактори виробництва поділяються на:

- працю;
- капітал;
- землю;
- підприємництво;
- науку;
- інформацію;
- ноу-хау;

Всі ці фактори приносять їх власникам доходи.

Капітал – вартість, цінність, яка була накопичена в попередніх періодах і використовується в процесі виробництва з метою отримання прибутку.

Форми капіталу:

1. Реальний
2. Фінансовий

Реальний - це вартість засобів виробництва, що використовується у процесі виробництва.

Фінансовий - це капітал в формі цінних паперів (акції, облигації).

Земля – всі природні ресурси, які використовуються в процесі виробництва та знаходяться у власності економічних суб'єктів.

Здатність до підприємницької діяльності – це новаторська, ініціативна діяльність людей по прийняттю рішень з приводу пошуку найоптимальнішого із варіантів рішення з метою отримання прибутку.

Всі фактори виробництва є обмеженими відносно потреб людей.

Ресурсу які можна відтворити з часом є відновлювані, ті які відновити неможливо і використання зменшує їх запаси – є вичерпними ресурсами.

Абсолютно обмежені – це ресурси кількість яких не може зрости з часом. Обмеженість ресурсу означає необхідність альтернативного вибору використання даного ресурсу із всіх можливих варіантів. Цей вибір є завжди альтернативним, тобто він виключає всі інші можливі варіанти використання даного ресурсу.

Аналіз альтернативного вибору здійснюється за допомогою моделі кривої виробничих можливостей.

Крива виробничих можливостей (КВМ) показує всі можливі комбінації виробництва двох благ із даної кількості ресурсу при даній продуктивності. Крива є випукла, матиме від'ємний нахил. Її випуклість обумовлена дією закону спадної граничної продуктивності.

Втрати одного продукту при зростанні виробництва іншого продукту називається альтернативною вартістю.

Альтернативна вартість при зростанні обсягів виробництва зростає.

Адміністративні – адміністративні рішення виконавчої гілки влади по встановленню норм, обов'язкових для виконання суб'єктами господарювання і контроль за їх виконанням(постанови уряду, міністерств, відомств, що видають ліцензії, дозволи особам встановлюють ціни, квоти, тарифи на продукцію або обмеження на заробітню плату.

Економічні – дія держави на суб'єкти господарювання, спираючись на їх приватні економічні інтереси. Через дію на співвідношення доходів витрат на виробника, доходи заощадження для домогосподарювання на споживання на відношення сукупного попиту.

Методи державного втручання бувають прямі і непрямі .

Прямі – безпосередньо викликають дію бажану для держави. Це є державне замовлення. Державне підприємство здійснюється в розмірі державних видатків з державного бюджету.. Також сюди відносять дотації, субсидії.

Непрямі або опосередковані – діють на економічні суб'єкти через їх економічні інтереси, через вигоди економічних суб'єктів. Сюди відносять інструменти фіскальної політики(в сфері податків), кредитно-грошові інструменти монетарної та соціальної політики держави. Ці методи впливають на зміни в самій цій сфері.

Монетарна політика впливає на параметри грошово кредитної системи, а потім через взаємозв'язки на економічні суб'єкти, викликаючи необхідні зміни в економіці.

Види державної політики:

1.Фіскальна – політика в сфері податків та державних видатків можуть окремо виділяти податкову та бюджетну.

Податкова – визначає форму, види податків, способи стягнення, визначає вільні економічні зони та їх типи. В її межі входить визначення курсу на політику прискореної амортизації.

1.Повна державна монополізація управління економіки на основі командно-адміністративного управління та централізованого планування.(Прикладом є економіка СРСР).

2.Це різні варіанти синтезу ринкових та державних важелів впливу на національне господарство. Характерне для більшості сучасних країн.

3.Крайній лібералізм базується на визнанні ринку найефективнішим регулятором економіки. Важіль державного втручання використовують для конкуренцій на ринку та стабільності грошового обігу(Наближена в США).

Моделі державного регулювання економіки:

1.Кейціанство.

2.Модель соціально-ринкового господарства.

3.Неокласична, або неоконсервативна модель, що базується на теорії пропозицій та теорії раціональних вичікувань.

Кейціанство- виступає за активну роль держави у сфері виробництва, розподілу та перерозподілу доходів, соціальній сфері(забезпечення високого рівня життя всім верствам населення).

Модель соціально-ринкового господарства – виступає за обмеження державного втручання у виробництво лише необхідністю створення конкурентного середовища,але залишає активну роль держави у сфері розподілу, перерозподілу доходів для створення достатнього рівня життя всім верствам населення, не залежно від рівня життя.

Неокласична модель – виступає за обмеження втручання держави в економіку.

Способи державного регулювання економіки:

1.Законодавч, або правові.

2.адміністративні.

3.Економічні.

Правові – встановлення державою законодавчих норм та правил функціонування економічної системи.

Ліворуч від КВМ – неефективне виробництва, оскільки не всі ресурси задіяні.

Праворуч від КВМ – не можливий варіант виробництва, тому що наявних ресурсів недостатньо для виробництва даної кількості товарів одночасно.

На КВМ ефективне (в економічному аспекті) виробництво, так як збільшення виробництва одного блага не можливе без зменшення виробництва іншого.

КВМ показує всі можливі варіанти виробництва двох благ, не вказуючи при цьому який із них є найоптимальніший.

Для вибору оптимального варіанту необхідно встановити критерії оптимальності.

Такими критеріями є на мікрорівні:

- максимізація корисності (для споживача)

- максимізація прибутку(мінімізація збитків)(для виробника);

макрорівні:

- досягнення високих темпів економічного зростання;

- зростання добробуту населення країни (частка споживання в національному доході);

- пріоритетне зростання певних галузей.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки.

1. Класифікація потреб,.
2. Піраміда Маслоу.
3. Що таке економічний інтерес і як він пов'язаний із потребами?
4. У чому полягає економічна суть факторів виробництва?
5. Які критерії використовують при виборі оптимального варіанту використання обмежених ресурсів?
6. Що показує крива виробничих можливостей?

Проблемні питання

1. Яку роль відіграють потреби у розвитку людської цивілізації?
2. Суперечності та узгодження економічних інтересів.
3. У чому виявляється суспільний характер сучасного процесу виробництва?
4. Чим обумовлено випуклий характер кривої виробничих можливостей, чи може крива бути прямою і за яких обставин?

Тема 3. Економічна система суспільства

1. Поняття та структура економічної системи.
2. Концепції періодизації еволюції суспільства
 - а) формаційна концепція
 - б) поділ на економічні системи
 - в) технократична або технологічна система
3. Сутність відносин власності. Форми та типи власності.

Економічна система – це складне по структурі утворення, всі елементи якого тісно пов'язані між собою і мають вплив, як прямий так і зворотній.

Кожна система є цілісною і характер її взаємодії елементів визначає тип економічної системи.

По відношенню до системи виділяють такі чинники:

- зовнішні (екзогенні);
- внутрішні (ендегенні).

Основними елементами економічної системи суспільства є :

- 1) продуктивні сили суспільства;
- 2) виробничі відносини;
- 3) економічні закони, які визначають характер взаємодії попередніх

двох елементів між собою.

Мета державного регулювання економіки:

1. Стабільність національної економіки.
2. Забезпечення економічного зростання.
3. Підвищення рівня добробуту і якості життя населення країни.
4. Підвищення ефективності та конкурентоспроможності формування національного виробництва.

Функції державного регулювання економіки:

1. Забезпечення підтримки ринкового середовища, що проявляється у створенні умов для конкуренції, для економічних суб'єктів.
2. Проведення антимонопольної політики. Направлене на зменшення рівня монополізації там де можливо, або на регулювання цін, продукції та обсягів у випадку природної монополії.
3. Перерозподіл доходів та національного багатства. Вирівнювання рівня життя різних верств населення.
4. Сприяння розподілу ресурсів з метою змін структури національного господарства.
5. Забезпечення стабільності економіки. Контроль за зайнятістю, інфляцією, рівнем заробітної плати, соціальним рівнем.
6. Встановлюються умови для досягнення національною економікою конкурентних переваг на світових ринках.
7. Обмеження дії елементів ринкового механізму в певних сферах економіки та розподілі доходів.

В економіці це поставки, продаж специфічно важливої продукції.

В соціальній сфері це освіта, охорона здоров'я.

В фінансовій сфері це бюджетні кошти.

Метою даного втручання є забезпечення задовільних умов життя для всіх верств населення, не залежно підрівня їх доходів.

2. Існує 3 типи державного регулювання економіки:

Суб'єктами державного регулювання економіки є- центральний та місцеві інститути державного регулювання.

Інститутами державного регулювання економіки є- установи законодавчого, виконавчого та судового призначення.

Найважливішим органом державного регулювання економіки є Верховна влада.

Об'єктами державного регулювання економіки є всі сегменти національного господарства та ринки.

1.Регіональне регулювання- це системуювання економічного розвитку та забезпечення соціально-економічної стабільності певних регіонів.

2.Структурне регулювання – це направлення на зміну структурних пропорцій між окремими галузями виробництва.

3.Зовнішньоекономічні зв'язки країни- це регулювання експорту і імпорту товарів, капіталу, імміграції робочої сили.

4.Регулювання доходів та споживання населення.

5.Об'єктами регулювання є- макроекономічні показники, що характеризують рівень економічної безпеки країни.

До них відносять:

- дефіцит державного бюджету відносно ВВП(до 50%)
- золото-валютні запаси країни (не менш ніж трьох місячні витрати по імпорту).
- Платежі по обслуговуванню зовнішнього боргу(не більше 60% ВВП).
- Рівень безробіття(20% до працездатності).
- Імпорт до продукції даної галузі.
- обов'язкові резерви (25% до поточних депозитів).
- Облікова ставка.

Окремо виділяють економічні інтереси економічних суб'єктів, вони залежать від 1, 2 та 3-го пунктів.

В цій системі найбільш динамічними є продуктивні сили, всі інші елементи є більш статистичними, саме тому можуть виникати суперечності, невідповідність на певних етапах розвитку продуктивних сил характеру інших елементів економічних систем. В економіці це проявляється в кризах, економічних депресіях.

Продуктивні відносини на певних етапах розвитку разом з виробничими відносинами утворюють спосіб виробництва матеріальних благ.

Спосіб виробництва матеріальних благ називається матеріальною базою розвитку суспільства. Результатом взаємодії способу виробництва матеріальних благ з економ. інтересами та під впливом дії економ. законів формується господарський механізм, який є складовою системою відносин, інститутів, які забезпечують досягнення інтересів домінуючих в суспільстві в економ. аспекті верств населення.

2. Залежно від критеріїв, що використовуються різними вченими економістами для систематизації та періодизації розвитку суспільства виділяють наступні концепції:

1) формаційна концепція

Найбільший внесок в її оформлення належать Марксу та Енгельсу. Ця формаційна концепція за критерії періодизації використовувала тип соціально-економічних відносин, тобто відносин власності на фактори виробництва.

Формація означає матеріальну базу у відповідну їй надбудову. Надбудова включає інститути, які включає державний устрій.Цією концепцією еволюцію людства було поділено на наступні періоди: первісно-общинна формація, рабовласницька, феодална, капіталістична,

комуністична. Матеріальний базис або спосіб виробництва визначає тип формації та тип надбудови

Первісно-общинна базувалась на общинній власності на фактори та результати виробництва здійснювався на примітивних знаряддях з використанням інструментів. Саме це визначало низький рівень продуктивності праці людей. Стимули до праці- необхідність вижити за оцих умов.

Рабовласницька формація характеризується приватною власністю на фактори виробництва всі без винятку, тобто в даному випадку володіли приватною власністю. В приватній власності знаходяться не тільки засоби виробництва але й праця. Володіння фактором праці має назву рабство. Рабовласницький спосіб виробництва характеризується поділом суспільства на наступні класи: рабовласники, раби. Стимулами до праці є фізичний примус до праці. Розвиток продуктивних сил досить низький, але все таки з'являється додатковий продукт, який привласнюється рабовласниками.

Феодальний.

Існує приватна власність на фактор виробництва крім фактору праці. Всі фактори виробництва знаходяться у власності. Стимули до праці: економічні та фізичні.

Капіталістичний.

Характеризується приватною власністю на фактори виробництва крім праці. Для кап. характерне зусередження факторів виробництва увласності не багатьох і повне відчуження від засобів виробництва іншого населення. Власники виступають капіталістами, не власники є найманими працівниками. Задоволення потреб має бути повним, розподіл результатів виробництва по потребам.

8. Зайнятість і безробіття в механізмі відтворення національного продукту

9. Сутність безробіття і його види та форми. Рівень безробіття.

10. Які економічні та соціальні наслідки безробіття?

Проблемні питання

1. На вашу думку, що зумовлює циклічний характер економічного зростання?

2. Чи може держава заходами економічної політики протидіяти циклічним коливанням економічної кон'юнктури? Назвіть приклади.

3. Чи має криза позитивні наслідки для економічного зростання? Якщо так, то у чому вони проявляються?

4. У чому проявляється специфіка економічних криз на сучасному етапі в розвинутих та перехідних економіках?

5. З якими проблемами стикається економічна теорія у визначенні природного рівня безробіття?

6. Які особливості відтворення робочої сили на сучасному етапі?

Тема 15. Держава та її економічні функції. Господарський механізм у системі регулювання суспільного виробництва.

1. Державне регулювання суспільного відтворення та його форми.

2. Фінансова система.

3. Фіскальна політика.

4. Механізм грошово-кредитного регулювання.

1. Державне регулювання економіки – це система заходів законодавчого, виконавчого, контролюючого характеру, що здійснюється державними установами з метою адаптації існуючої соціально-економічної системи до змінних умов господарювання.

де U – рівень безробіття; F – чисельність безробітних; R – чисельність робочої сили (економічно активного населення).

Якщо R позначати як $(L + F)$, де L – чисельність зайнятих, то формула (1) матиме вигляд:

$$U = \frac{F}{L+F} 100\% . \quad (2)$$

Вплив безробіття на обсяг річного національного виробництва дослідив американський учений Артур Оукен. Він виявив математично зв'язок між перевищенням фактичного рівня безробіття над природним і втратами ВВП:

$$\beta(U - U^*) = \frac{Y^* - Y}{Y} 100\% , \quad (3)$$

де β – коефіцієнт чутливості ВВП до циклічного безробіття; U – фактичний рівень безробіття; U^* – природний рівень безробіття; Y^* – потенційний обсяг ВВП; Y – фактичний обсяг ВВП.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення економічного зростання та назвіть його чинники.
2. Чим відрізняються процеси економічного зростання та економічного розвитку?
3. Які показники використовують для визначення економічного зростання національної економіки?
4. Назвіть типи економічного зростання.
5. Якими тенденціями характеризується економічне зростання у довгостроковому та короткостроковому періодах?
6. Що таке економічний цикл і які цикли є найбільш досліджені теоретичною економікою?
7. Назвіть фази циклу і дайте характеристику динаміки основних макропоказників на різних фазах.

Критерієм для періодизації є тип організаційно-економічних відносин, а точніше відносини управління та координації господарської діяльності людей. За цією концепцією всю еволюцію поділяють:

- 1) Традиційно-економічна система;
- 2) Ринкова-економічна система;
- 3) Командно-адміністративна;
- 4) Змішана.

Періоди переходу від однієї системи до іншої називається перехідною економікою.

1) Характерна для малорозвинутих в економічному плані країн, як правило це патріархального типу господарства, що характеризується натуральним типом господарства. Що виробляти вирішують традиції виробництва в данному регіоні, сім'ї. племені.

2) Що виробляти, скільки, для кого вирішується в результаті попиту та пропозиції дії ранкових сил.

3) Вирішується централізовано і з по вертикалі спускається до виробників у вигляді плану діяльності.

4) Яка використовується в управлінні, як ринкові інструменти впливу, так і командно-адміністративні методи. Характерно для найбільш розвинутих країн світу.

Технократична.

Її засновниками вважаються інституціоналісти. Критерієм для періодизації в цій концепції є рівень розвитку продуктивних сил, а точніше використовуються критерії: тип засобів виробництва, що використовується, революційні моменти в розвитку продуктивних сил.

За цією концепцією вся еволюція поділяється: доіндустріальна, індустріальна і постіндустріальна. Доіндустріальне виробництво починається з періоду переходу людей від збиральництва до виробництва.

Це була перша революція в розвідку продуктивних сил. Люди починають виробляти та використовувати інструменти, як знаряддя праці.

Індустріальний спосіб виробництва починається з так званого промислового перевороту. Результатом якого була поява машин і використання їх в процесі виробництва.

Постіндустріальний спосіб виробництва розпочався в результаті науково-технічної революції. В результаті цієї революції у виробництві використовуються автоматизовані системи, нові види енергії та нові системи отримання цієї енергії, штучно створенні сировинні матеріали.

Відносини власності – соціально-економічні відносини, що виявляють себе через володіння та відчуження.

Відносини власності реалізуються через володіння, розпорядження, використання та привласнення.

Володіння – юридично закріплене за першою особою право власності на певний об'єкт. **Суб'єктами** володіння може бути одна особа, група осіб, держава (суспільство в цілому). **Об'єктами** власності може бути:

- споживчі блага;
- виробничі (інвестиційні) блага.

Розпорядження – право власника. Власник має право (теоретично) робити із майном будь-що. Що стосується розпорядження інвестиційними благами (підприємства, споруди, земля), то права власника по розпорядженні даними благами можуть обмежуватися (визначатися) чинним законодавством в Україні, умовами договору.

Використання – це використання майна за його функціональним призначенням. Може здійснюватися як власником, так і орендаром даного майна.

Існують й інші форми безробіття, які не чинять визначального впливу на економіку, але знати про які важливо, оскільки вони зачіпають інтереси певних груп працездатних.

Сезонне безробіття – вимушена форма безробіття, зумовлена специфічними умовами виробництва в певних галузях (сільське господарство (рослинницькі галузі), цукроваріння, лісництво, риболовецькі галузі тощо). Часто в період міжсезоння люди вдаються до самозайнятості або виїждять на роботу в регіони, оскільки недостатньо працевлаштовані. Ця форма безробіття тяжіє до фрикційного, хоча має також власну специфіку.

Технологічне безробіття – вимушена форма безробіття, пов'язана з вивільненням працівників у зв'язку з запровадженням нової високопродуктивної техніки та технології. Ця форма безробіття тяжіє до структурного.

Молодіжне безробіття стосується молоді, яка вперше виходить на ринок праці й не може отримати роботу. Ринок виявляється байдужим до пропозиції праці з боку молодих людей, оскільки вони ще не мають досвіду, а подекуди й належної кваліфікації, але потребують, згідно з законодавством, пільгових умов (нешкідливе виробництво, неповний робочий день, більша відпустка тощо).

Окрім розглянутих форм, важливо також виділити два типи безробіття: *відкрите* і *приховане*.

Відкрите безробіття – така ситуація на ринку праці, за якої індивід визнає, що він позбавлений роботи, та офіційно реєструється у службі зайнятості.

Приховане безробіття пов'язане з наявністю людей, які припинили пошук роботи, втративши надію її знайти.

Рівень безробіття визначається за формулою:

$$U = \frac{F}{R} 100\%, \quad (1)$$

Далеко не завжди колишній шахтар може стати кваліфікованим перукарем, продавцем чи програмістом. Це означає, що *структурне безробіття* є переважно *вимушеним* і значно *тривалішим*, ніж фрикційне.

Фрикційне та структурне безробіття становлять **природне безробіття**.

Природним вважають таке безробіття, за якого: – спостерігається *повна* зайнятість, тобто така зайнятість, за якої зберігається конкуренція на ринку праці та забезпечується ефективне використання найманої праці;

—досягається потенційний обсяг національного виробництва (спостерігається за повного та раціонального використання всіх видів ресурсів);

—немає інфляції.

Повна зайнятість – це зайнятість за *природного* рівня безробіття, величина якого становить 5–6 %.

Віднесення фрикційного безробіття до природного не викликає сумніву, оскільки воно є вільно обраним (добровільним), а економічна свобода – основа ринкової поведінки суб'єктів. Щодо структурного безробіття, яке є вимушеним, дехто з учених не визнає його природним. І все ж вагомим аргументом на користь зарахування структурного безробіття до природного є те, що зміна структури виробництва зумовлюється зміною суспільних потреб, що, безумовно, відповідає природі економічної людини.

Циклічне безробіття – це відхилення фактичного безробіття від природного в той чи інший бік. У період рецесії відбувається падіння обсягів національного виробництва нижче потенційного рівня, фактичне безробіття перевищує природний рівень. У період буму, коли має місце інфляційне зростання економіки, фактичний обсяг ВВП перевищує потенційний рівень, а фактичний рівень безробіття буде нижчим від природного рівня.

Привласнення – в результаті функціонування майна створюється нова вартість. Власник має право на привласнення нової власності пропорційно до даного майна.

Економічна теорія розглядає відносини власності на ділі. Поновлення відносин власності по закону (де Юре).

В залежності від суб'єктів власності власність поділяється на наступні форми і типи:

1. Власність однієї особи:

- особиста (на споживчі блага);
- індивідуальна (власність однієї особи на невеликі за обсягами інвестиційні блага) передбачає працю родини без використання найманої праці;
- приватна (власність на інвестиційні блага, але розміри даного майна є значними, як правило виробництво передбачає використання найманої праці).

2. Групова (колективна) власність: об'єктами можуть бути споживчі блага. **Колективна форма власності** на інвестиційні блага може бути у наступних формах:

- кооперативи;
 - товариства;
 - виробничі об'єднання;
 - спільні підприємства;
 - державна власність.
- а) Кооперативи:**
- об'єднання людей для спільної трудової діяльності. Доходи в таких кооперативах розподіляються між учасниками пропорційно до витрат праці;
 - об'єкт паїв, земельні ділянки, обладнання, коштів для спільного використання у виробничій діяльності. Частка кожного в доході буде визначатись його паєм у спільному майні.

б) **Товариства:**

- **з повною відповідальністю (ТПВ)** – це об'єднання капіталу кількох осіб з метою отримання прибутків. Повна відповідальність у даному випадку означає, що за результати своєї діяльності члени даного товариства несуть всім своїм майном;

- **з обмеженою відповідальністю (ТОВ)** - дане відрізняється від попереднього ступенем відповідальності (у разі визнання їх неплатоспроможними вони несуть відповідальність лише своєю часткою в спільному майні);

- **змішані** – частина членів має повну відповідальність, а частина – обмежену. Найбільш розвиненими є акціонерні товариства.

- **акціонерні товариства** можуть бути змішаними неповними. Право на власність в АТ засвідчують володінням акцією, що була випущена даним товариством.

Акція – вид цінних паперів, номінальна вартість якого вказує на частку вартості у спільному майні, на яку вона дає право. **Акції** бувають:

- прості;
- пільгові(привілейовані);
- на пред'явника;
- іменні.

Пільгові: доходи на акції – дивіденди.

Курс акцій = дивіденд/ банківські проценти * 100%

$i = 10\%$ дивіденди = 20 грн. курс = $20 / 10\% * 100\% = 200$ грн.

АТ керуються (управляються) зборами акціонерів. Члени АТ, які володіють більшою часткою акцій, мають більшу кількість голосів, а, отже, мають більшу можливість впливати на прийняття рішень. Особа, яка має найбільшу частку акцій, вважається **власником контрольного пакету акцій**.

АТ бувають закритого та відкритого типу.

Добровільне безробіття пов'язане з вільним волевиявленням особи, яка входить до складу робочої сили, утриматись від пропозиції праці за неприйнятних для неї умов.

Вимушене безробіття не пов'язане з вільним волевиявленням особи, яка входить до складу робочої сили, а зумовлене чинниками, що перебувають поза її вибором.

Добровільне та вимушене безробіття проявляються у відповідних формах.

Форми безробіття

Існує досить багато форм безробіття, але найважливішими з них є три: **фрикційне, структурне і циклічне**, – саме ці форми важливі для визначення **природного рівня** безробіття. Кожна з форм безробіття має свої причини. Тому визначення форм пов'язують з причинами, що їх породжують, тривалістю та типом безробіття.

Фрикційне безробіття виникає у зв'язку з тим, що встановлення рівноваги між кількістю та якістю найманих працівників, з одного боку, і кількістю та якістю робочих місць – з іншого, потребує певного часу.

Ця форма, таким чином, пов'язана з пошуком та очікуванням роботи, що відповідає певній кваліфікації, уподобанням і рівню винагороди.

Фрикційні безробітні вже мають кваліфікацію, навички, досвід, які можна продати на ринку праці. Якщо людина хоче змінити місце роботи (територіально), змінити кваліфікацію чи перейти на аналогічну роботу з вищою заробітною платою, вона вирішує цю проблему добровільно. Тому фрикційне безробіття, як правило, **добровільне і короткострокове**.

Структурне безробіття зумовлене змінами у структурі попиту на працюючих у зв'язку зі змінами структури економіки. Ця форма безробіття виникає у зв'язку з тим, що певні професії "старіють" і потреба в них значно зменшується або й зовсім зникає. Разом з тим виникають галузі та види виробництв, які потребують нових навичок, кваліфікацій, знань, професій.

Безробіття – це складна економічна, соціальна та психологічна проблема. Воно робить економіку неефективною, а соціальні відносини – напруженими. Крім того, людина, що стала безробітною, зазнає надзвичайного психологічного навантаження, втрачає можливість реалізувати свої потенційні творчі здібності працівника, відчуває свою непотрібність, нездатність утримувати себе та свою сім'ю, впадає в депресію і т. ін.

Високий рівень безробіття призводить до соціальних війн, політичних збурень і переворотів, руйнування матеріальних і духовних надбань поколінь, спричиненого відчаєм. Саме тому уряд жодної країни не може залишатися байдужим до проблеми безробіття.

Безробіття як економічний феномен пов'язане з перевищенням пропозиції ресурсу праці над попитом на цей ресурс.

Безробіття як соціально-економічний феномен пов'язане з інституціональними чинниками. За концепцією МОП, *працездатними* вважаються люди віком від 15 до 70 років. Саме ці вікові межі визначають *чисельність робочої сили* (ЧРС).

Чисельність робочої сили – це чисельність населення віком від 15 до 70 років, яке прагне реалізувати свою здатність працювати за наймом з метою отримання доходу в грошовій чи натуральній формі. Іншими словами ЧРС називають трудовими ресурсами, або економічно активним населенням.

Безробітні – це непрацюючі особи, що входять до складу робочої сили, які активно шукають роботу за наймом (зарєєстровані на ринку праці) і готові почати працювати в будь-який момент.

Такими, що вибули зі складу робочої сили, вважають осіб, які не мають роботи за наймом і активно її не шукають. Вони входять до складу економічно неактивного населення. Крім перерахованих вище категорій до вибулих зі складу робочої сили відносять і тих, хто втратив надію знайти роботу та припинив її пошук.

Існує два види безробіття: вимушене і добровільне.

ВАТ – акції вільного розміру на ринку.

ЗАТ – акції розміщуються між певними особами. Вихід і вхід в ЗАТ може здійснюватися на основі рішень зборів АТ. Як правило при виході з АТ акції залишаються у інших власників. Засновники АТ на величині статутного фонду здійснюють випуск акцій. Цей процес називають **емісією акцій**, а той, хто здійснює емісію – **емітентом**, а ті, хто купили акції – **акціонерами**.

В процесі утворення АТ утворюється так званий **фіктивний капітал**.

в) **Виробничі об'єднання** як правило виникають в результаті дії процесу інтеграції, концентрації, централізації .

Концентрація – це збільшення розмірів підприємства за рахунок капіталізації частини прибутку.

Централізація – це процес об'єднання, поглинання підприємств.

Інтеграційні процеси є досить часто причиною централізації. Це процес виникнення взаємозалежностей між різними виробниками.

Причини залежності є технологічні, фінансові прагнення контролю за ринком. **Інтеграційні об'єднання** можуть бути наступних видів:

- **горизонтального типу** – об'єднання підприємств однієї галузі (мета: контроль за ринком);
- **вертикального типу** – об'єднання підприємств суміжних галузей (причина: технологічна обумовленість та зниження витрат виробництва);
- **діагонального типу** – об'єднання підприємств ніяк технологічно не пов'язаних між собою.

Види **виробничих об'єднань**:

- картель (обговорюються ринки збуту, квоти, ціни);
- синдикати (продукція окремих підприємств є спільною власністю даного синдикату);
- трест (повне об'єднання підприємства в одне велике);
- концерн;

- конгломерат;
- холдінг;
- фінансово-промислова група;
- транснаціональне об'єднання.

г) **Спільні підприємства** – це об'єднання національного та іноземного капіталу.

д) **Власність держави** :

- місцева ;
- муніципальна (власність міста);
- власність автономій країн, областей, республік;
- загальнодержавна.

Державна власність розповсюджується як на споживчі товари (суспільні блага), так і на підприємницькі сфери виробництва.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки.

1. Назвіть структурні елементи економічної системи.
2. Як взаємодіють елементи економічної системи?
3. Які критерії лежать в основі класифікації економічної еволюції у різних теоретичних концепціях?
4. Пояснити, як реалізується економічний зміст і юридична форма відносин власності.
5. Історичний характер систем і форм власності.

Проблемні питання

1. Чи можливий безкризовий розвиток економічної еволюції суспільства при постійному розвитку елементів економічної системи?

2) зайнятість населення – наявність безробіття та його структура, види.

3) розподіл доходів у суспільстві

Наближення до рівномірності в розподілі доходів впливає на забезпечення макроекономічної рівноваги та економічного зростання .

4) проблема бідності

5) екологічні проблеми

Найвизначнішим чинником, що впливає на НД є зайнятість населення. Характеризується ринком праці, як і будь-який ринок, ринок праці включає попит та пропозицію праці .Пропозиція праці – чисельність робочої сили або економічно активне населення країни – LS. На пропозицію праці впливає:

1) чисельність населення в країні

2) природний та механічний приріст населення

3) вікова статевая структура населення

4) рівень освіти та кваліфікації працівників

Попит на працю – кількість вільних робочих місць.

Чинники, що формують попит:

1 виробничий потенціал економіки

2 рівнем технології виробництва – частка трудомістких і не трудомістких галузей в структурі національного виробництва.

3 ринкова кон'юнктура (фаза циклу) – на підприємницький попит – зростає, на споживчий попит – спадає.

4 заробітна плата – як ціна робочої сили.

Безробіття як соціально-економічне явище є характерним для ринкової економіки, постійно хвилює суспільство, потребує глибокого вивчення причин, що породжують його, уваги з боку урядових структур усіх рівнів і ґрунтовного аналізу економічної науки.

Більшість світових війн-на фазу перегріву(перед бумом).

До нециклічних економічних криз відносять:

- 1) структурну;
- 2) регіональну;
- 3) платіжну;
- 4) фінансову;
- 5) грошові кризи.

1) Структурна криза виникає в результаті диспропорцій пропозицій деякого товару та попиту на нього.

Структурна криза спостерігається у вугільній промисловості, у с/г та ін.

2) Регіональні кризи дуже тісно пов'язані з регіональною спеціалізацією(Західна Укр. регіони Донецької обл.).

3) Платіжна криза-бюджетна криза(довготривалі дефіцити бюджету, понад 6% ВВП).

Платіжна криза-криза також довготривалого періоду від'ємного платіжного сальдо (співвідношення доходів від зовнішньоекономічної діяльності до витрат).

4) Фінансова криза-криза фінансового ринку.

Вона спостерігається як обіг державних цінних паперів, так і корпоративних цінних паперів.

5) Грошові кризи (кризи грошового обігу) – причини диспропорцій між попитом та пропозицією грошей.

Проявляється в інфляції (при надлишку грошей) та у дефляції, або зростанні заборгованості (кредиторської, дебіторської, при недостатці грошей) з усіма сукупними явищами.

1 На національний доход впливають наступні соціальні фактори:

- 1) демографічна ситуація в країні

2. Які фактори формують господарський механізм і чим зумовлено його відносну статичність?

3. Чим ви можете пояснити популярність технократичного і цивілізаційного підходів у сучасних наукових поглядах на проблему періодизації економічної цивілізації?

4. Чим можна пояснити існування такого різномайття форм та типів власності?

Тема 4. Товарна форма суспільного виробництва та його еволюція

1. Натуральне і товарне господарство як форми організації виробництва. Сутність, причини, характеристики.
2. Товар і його властивості.
3. Закон вартості та його функції.
4. Теорії цінності товару.

Історично першим типом економічної організації суспільного господарства, панували на протязі довгого часу, було натуральне господарство, при якому всі продукти праці як результат виробництва використовувалися для задоволення особистих потреб виробників і членів їх сімей.

Натуральне господарство характеризувалося суспільним розподілом праці у первісному стані, замкненістю організаційно-суспільних стосунків, відокремленість господарюючих суб'єктів один від одного, примітивною технікою та ручною працею. Вироблені продукти праці у вигляді конкретного блага є природною формою багатства.

Натуральна форма виробництва має такі основні риси:

1. Замкненість

2. Універсалізація праці

3. Прямі економічні зв'язки між виробництвом і споживанням

Ця форма виробництва існує в умовах відсутності суспільного поділу праці, низького розвитку продуктивних сил і є не тільки примітивною, а й малопродуктивною.

На зміну натуральному способу господарювання прийшло товарне виробництво і основана на ньому товарна форма виробництва. Товарне виробництво – це такий тип організації економіки, при якому продукти праці виробляються для продажу на ринку.

Товари виробляються з метою задоволення потреб споживачів та йдуть до них через використання ринкових відносин. Звичайно, що при цьому господарюючий суб'єкт націлений на отримання зиску. Така орієнтація виробництва зумовлює необхідність постійних економічних зв'язків між виробниками та споживачами, їх економічний взаємозв'язок, котрий починається з покупкою засобів праці і закінчується реалізацією товарів чи послуг. Така система має наступні специфічні ознаки:

- а) Виробництво товарів засновано на суспільно розподілі праці
- б) Товарне господарство є відкритою системою організаційно-економічних відносин.

Визначальні риси товарного виробництва:

1. Продукт праці набуває форми товару.
2. Обмін товарів відбувається на основі еквівалентності виробничих витрат.

До визначальних рис товарного виробництва також належать: а) використання грошей як посередника обміну; б) наявність конкуренції; в) вільне ціноутворення; г) стихійність розвитку як форма саморегулювання економіки.

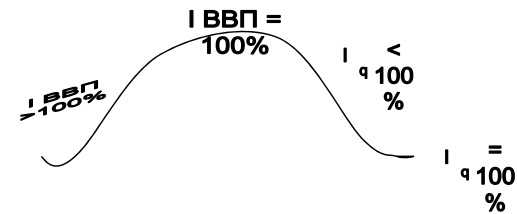
Товар – це економічне благо, що вироблене для продажу, обміну.

Спад характеризується зменшенням усіх макроекономічних показників, крім безробіття, воно зростає.

Для класичної економічної кризи до початку частковим було характерне зменшення цін.

У сучасних умовах спад виробництва синхронізується зі зростанням цін. Таке явище отримало назву стагфляція

Ми маємо найменші показники обсягів виробництва, рівня зайнятості, рівня доходів, якості життя.

По тривалості виділяють наступні види циклів:

- а) короткострокові 2,5- 3,5 років;
- б) середньострокові:
 - цикл ділової активності (промисловий цикл) 8-10 років;
 - будівельний цикл 18-20 років;
- в) довгострокові цикли 50-55 років.

Описано приблизно 1000 видів різноманітних економічних циклів.

а) Короткострокові цикли (цикл фінансового ринку), цикл грошового обігу (ревальвація = девальвація).

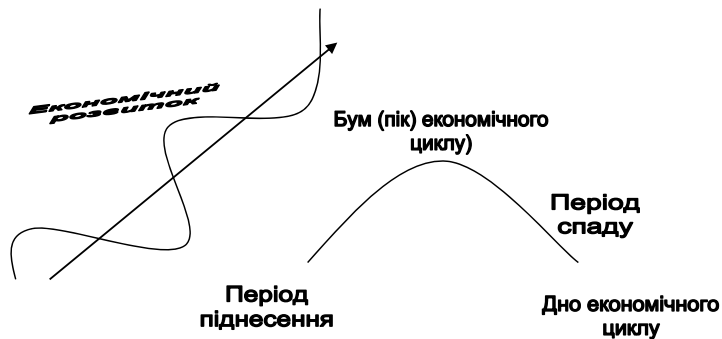
б) Середньострокові промислові цикли називається циклом Жугляра – він базується на періоді оновлення основних фондів реальної економіки.

Середньострокові будівельні цикли – цикли Кузніца

– пов'язані зі зміною періодів? (буму) будівництва.

в) Довгострокові цикли - хвилі Кондратьєва.

Усі соціальні потрясіння підпадають на фазу піднесення.

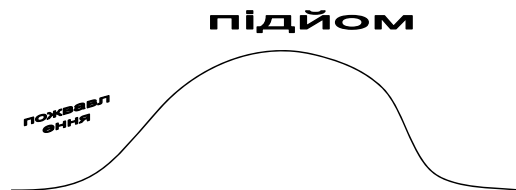

Спад = рецесія = криза

Якщо період в ? дно триває дуже давно, то кажуть, що економіка зазнає депресій.

Період піднесення складається з двох частин:

- 1) період поживлення;
- 2) період підйому.

Для фази економічного циклу піднесення характеризується зростанням обсягів виробництва, рівня зайнятості, рівня цін.

Підйом поживлення в фазі піднесення відрізняється тим, що в даному періоді високий рівень безробіття .

Пік економічного циклу характеризується відсутністю зростання ВВП при високому рівні зайнятості, доходах, високих цінах, процентах (усе зростає).

Товар є головним елементом товарного господарства. Товар має ряд властивостей, і найважливіша з них – здатність продаватися, обмінюватися. Здатність товару до обміну обумовлено його властивостями:) Товар - це економічне благо, що виробляють для продажу, обміну.

Товар є головним елементом товарного господарства.

Товар має ряд властивостей. Найважливіша можливість здатність продаватися і обмінюватись.

Здатність до обміну є результатом таких властивостей товару:

споживча вартість – – здатність товару задовольняти певні потреби споживача, тобто виконувати певні функції (функціональна ознака товару)

корисність товару – суб’єктивна оцінка споживчого рівня задоволення від споживання даного блага (емоційний аспект або суб’єктивний аспект, що характеризує товар). Корисність є індивідуальна для кожного споживача.

вартість товару – витрати на виробництво даного блага. Розглядаються витрати при середній продуктивності та середній інтенсивності (суспільно необхідні витрати); На вартість товару впливає продуктивність праці в зворотному напрямі. Підвищення продуктивності знижує вартість одиниці товару, а зниження продуктивності – підвищує вартість. Вартість, що створюють за одиницю часу, залишається не змінною, але змінюється кількість товару, що виробляється за цей час. Зростання інтенсивності праці не змінює вартість одиниці товару, але вартість товару, що створюється за одиницю часу змінюється пропорційно до зміни інтенсивності за рахунок зміни кількості товару, що виробляється. За одну годину праці кваліфікована та складна праця, що потребує певних знань, вміння, створює більшу вартість, ніж некваліфікована проста праця.

мінова вартість – здатність товару обмінюватися в певних пропорціях один до одного;

ціна товару: ціна різними напрямками визначається по-різному:

- ✓ класична школа: ціна є грошовим вираженням вартості;
- ✓ неокласична школа: ціна – це певна кількість грошей, яку сплачують за товар.

Головна умова обміну в класичній школі – обмінюються товари рівної вартості (еквівалента), та різної споживчої вартості.

Обмінюються товари із рівною граничною корисністю для споживача (неокласики).

Закон вартості – це закон, що є регулятором товарного виробництва. За цим законом обмінюються товари еквіваленти. **Еквівалент** – це товари з однаковою вартістю.

Функції закону вартості:

- *є регулятором виробництва*, тобто визначає скільки чого де і коли виробляти;
- *стимулююча*: змушує товаровиробників підвищувати продуктивність виробництва;
- *диференціює товаровиробників*: розмежовує їх за ступенем доходів, а потім і за соціальними групами.

В основі дії закону вартості є формування вартості як суспільно необхідних витрат праці (години).

Теорії цінності товару:

- теорія трудової вартості;
- теорія факторів виробництва;
- теорія граничної корисності;
- теорія попиту та пропозиції.

Теорія трудової вартості належить класичній школі політекономії. Родоначальником вважається У. Петті. Найбільш розвинули А. Смітт. Д. Рікардо, К. Маркс. **Суть**: за даною теорією вартість визначає ціну товару. Чим більше витрат було понесено на виробництво товарів, тим більша його

Ресурсні – це неврожай, економічні катаклізми, зменшення можливості використання ресурсів з економічних причин.

Економічні – структурна незбалансованість економіки, невідповідна потреба виробництва, структура та обсяг на внутрішніх ресурсах.

Інституційні – соціально політична атмосфера, державне втручання в справи державного сектору.

Соціальне – це умови праці та відпочинку, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища.

Економіка, як і будь-яка інша система, розвивається нерівномірно, хвилеподібно. Така форма руху значною мірою пояснюється законом спадної граничної продуктивності усіх факторів виробництва.

У короткостроковій перспективі економіка розвивається через піднесення та падіння обсягів випуску, доходів, рівня зайнятості, індексу цін.

Період від піднесення до піднесення або від спаду до спаду є одним економічним циклом.

Економічний цикл (цикл ділової активності, або бізнес-цикл) – це регулярні коливання рівня ділової активності (як правило, представленого коливаннями національного доходу), за яких після зростання активності настає її зниження, що знову змінюється зростанням.

Середні темпи економічного зростання для більшості країн складають 3-5%.

Високі темпи економічного зростання це 7-12% були в Кореї, Тайвані і в Україні минулого та позаминулого року.

Проблема забезпечення стійких темпів економічного зростання стоїть гостро для всіх країн колишнього Радянського союзу.

Виділяють два типи економічного зростання:

1. Екстенсивний.

2. Інтенсивний.

Екстенсивний – збільшення обсягів випуску за рахунок використання додаткових ресурсів при незмінності продуктивності ресурсів. $100\% < \text{ВВП} < \text{ресурси}$.

Інтенсивний – економічне зростання забезпечується за рахунок використання більш продуктивних факторів виробництва або ресурсів. $\text{Ресурси} < 100\% < \text{ВВП}$.

На практиці економічне зростання досягається частково за рахунок екстенсивних, а частково за рахунок інтенсивних методів. $100\% < \text{ресурси} < \text{ВВП}$.

Екстенсивні та інтенсивні фактори:

Екстенсивні: А) зростання кількості використаного матеріалу;

Б) збільшення кількості зайнятих;

В) збільшення кількості відпрацьованого часу.

Інтенсивні: А) технологічний процес;

Б) зростання освітнього та професійного рівня робітників;

В) вдосконалення рівня виробництва;

Г) система організацій та мотивацій праці.

Фактори стримуючі економічне зростання: ресурсні, економічні, інституційні, соціальні.

ціна. Саме тому повітря нічого не коштує, бо людина не витрачає на його отримання фізичної сили (витрат).

К. Марксом теорія трудової вартості була доповнена, розширена в результаті розкриття двоякості людської праці.

Праця будь-якої людини має 2 сторони: з одного боку будь-яка праця є витратами фізичної, інтелектуальної, емоційної енергії людини, і з цього боку праця людей однакова (ця сторона праці є абстрактною працею людини); з іншого боку праця людей спрямована на створення певного блага, задля чого вона повинна мати певні навички, вміння, тобто спеціалізацію (цей бік називається конкретною працею). По Марксу конкретна праця створює споживчу вартість, а абстрактна – створює вартість товару.

Теорія факторів виробництва (теорія витрат): засновником (автором) теорії вважають Ж. Б. Сея. Вплив факторів виробництва на вартість товару вгадувався і у теорії А. Смітта. Основою ціни товару, за даною теорією, вважають витрати виробництва, тобто витрати праці, капіталу, землі. За Сеєм, витрати факторів, приносять їх власникам доходи у вигляді заробітної плати, прибутку, ренти, отже – цінність товару є сума доходів, що отримана власниками факторів виробництва.

Теорія граничної корисності (маржиналізм) належить представникам австрійської школи: К. Менгер, О. Бем-Баверк, Ф. Візер. За даною теорією цінність товару визначається через його корисність для споживача, рівень корисності залежить від кількості благ, що було спожито споживачем. Представники школи вважають, що вживання кожної наступної одиниці блага, приводить до зниження корисності цього блага. Корисність від споживання додаткової одиниці є граничною корисністю. Зі зростанням споживання гранична корисність знижується. Саме тому говорить про спадну граничну корисність. Виходячи з цієї теорії цінність товару визначається граничною корисністю.

Теорія попиту і пропозиції належить А. Маршалу. Вона є результатом синтезу трудової теорії вартості і теорії граничної корисності. Цінність товару формується чинниками з боку покупця (це є попит на певне благо, а він визначається крім інших чинників ще й граничною корисністю даного блага) і чинниками з боку продавця (пропозиція товару, залежить від вартості (витрат на виробництво)).

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки.

1. Відмінності натурального та товарного виробництва.
2. Причини існування та характерні риси натурального господарства.
3. Причини існування та характерні риси товарного господарства.
4. Проста форма товарного виробництва;
5. Розвинена (капіталістична) форма товарного виробництва;
6. Сутність товару та його властивості.
7. Як впливає на вартість товару зміна продуктивності та інтенсивності праці?
8. Назвіть механізми, які забезпечують закону вартості виконання його функцій.

Проблемні питання

1. Поясніть у чому полягає сутнісна відмінність економічних категорій споживча вартість і корисність?
2. Чому гранична корисність має спадний характер і чи можете назвати приклади споживання благ, де ця залежність не діє?
3. Чи відрізняється і чим зміст економічних категорій вартість і альтернативна вартість?

1) як поступальний приріст реального обсягу ВВП, ВВП або національного доходу (НД) за рахунок збільшення обсягів використовуваних ресурсів і (або) кращого їх використання без порушення рівноваги у короткострокових періодах;

2) як реальний приріст ВВП (ВВП чи НД) на одну особу.

1. Умови зростання добробуту.

2. Економічна політика.

3. Економічне зростання.

Економічне зростання можна розглядати в короткостроковому та довгостроковому Теорія зайнятості політика стабілізації економіки ґрунтується на короткостроковому періоді.

Короткострокове зростання національного доходу – це динаміка валового внутрішнього продукту в межах до точки довгострокової рівноваги економіки при заданих ресурсах і технологій.

В короткостроковому періоді не йде умова про збільшення потенційного ВВП, а лише про досягнення, його потенційного рівня. Питання яким чином збільшити виробничі можливості економіки, тобто досягти збільшення потенціального рівня. ВВП є економічне зростання в довгостроковому періоді.

Забезпечення економічного зростання в довгостроковому періоді досягається на основі вдосконалення технологій виробництва. Саме на технічному рівні.

2. Показники економічного зростання.

1. Збільшення реального ВВП, ВВП як правило за рік. Визначається як дельта $\Delta Y = Y_1 - Y_0$.

2. Збільшення реального ВВП на душу населення.

3. Збільшення реального ВВП в розрахунках на одного зайнятого.

Проблемні питання

1. Для чого розраховують національне багатство країни? Поясніть роль національного багатства в економічному відтворенні. Як ви вважаєте, є різниця між національним багатством і економічним потенціалом суспільства?

2. Чому при переході до ринкової економічної системи Україна відмовилася від «Балансів народного господарства» і приєдналася до «Системи національних рахунків»?

3. Яким чином наявність тіньової економіки впливає на розрахунки національного продукту?

Тема 14. Економічний розвиток. Зайнятість, відтворення робочої сили та її регулювання державою.

1. Економічне зростання та економічний розвиток.
2. Матеріальні чинники економічного зростання.
3. Економічне зростання та економічні цикли.
4. Зайнятість та відтворення сукупної робочої сили.
5. Проблеми повної зайнятості в умовах ринкової економіки.

Економічне зростання є основним важливим показником розвитку економіки і умовою зростання добробуту населення країни. Крім того економічне зростання є головною метою економічної політики урядів. Така мета обумовлена необхідністю випереджаючого зростання національного доходу над зростанням чисельності населення. Крім того економічне зростання є важливою проблемою макроекономіки як науки. Довгострокове економічне зростання є однією з цілей макроекономічної політики держави.

Економічне зростання визначається з двох позицій:

4. Відомо, що зростання продуктивності праці зменшує вартість одиниці товару, а, відповідно, у кінцевому підсумку і ціну, тоді чим можна пояснити прагнення виробників підвищувати продуктивність праці на власних підприємствах?

5. У чому полягають причини існування різних теорій цінності товару?

Тема 5. Гроші в системі товарних відносин

1. Виникнення і розвиток грошових відносин. Еволюція грошей. Сучасна грошова система.
2. Сутність грошей. Функції грошей.
3. Формування попиту та пропозиції грошей. Грошовий обіг та його закони.
4. Порушення законів грошового обігу. Інфляція. Грошові реформи.

Розвиток товарообміну викликає появу посередників обміну, які у процесі свого самостійного розвитку отримали форму грошей. Гроші у своєму розвитку мали наступні етапи:

- Товари-гроші
- Повноцінні гроші.
- Кредитні гроші.

Перший етап також має певні періоди. Проста або випадкова форма вартості. В даному випадку товар обмінюється на будь-який інший товар. З подальшим розвитком товарообміну функцію посередників в обміні взяли на себе найбільш ліквідні товари даного регіону. Така форма вартості отримала назву розгорнутої. Чинники, що сприяли виділенню товарів у якості еквіваленту вартості: 1) висока ліквідність, 2) всі вони є результатом праці, тому містять у собі вартість; 3) впізнаванні і однорідні за якістю;

4) здатні зберігати свою вартість довгий час; 5) визнаються людьми на даній території. Цим вимогам найбільш повно відповідали дорогоцінні метали. Тому по мірі подальшого розвитку товарообміну і грошей товарний світ виділяє в якості грошей метали, за якими закріплюється функція грошей. Металеві гроші мали наступні періоди: поліметалізм, біметалізм, монометалізм. Повноцінні металеві гроші чеканилися у вигляді злитків та монет. Той хто здійснював чеканку даних монет, підтверджував клеймом їх реальну цінність. Чеканка приносила дохід-сеньйораж.

Монометалізм – 1 вид грошей, із одного дорогоцінного металу

Біметалізм – в обігу знаходяться гроші із золота та срібла

В умовах білетаризму виникали грошові кризи, які отримали назву закону Коперніка-Грішима. За цим законом: «Погані гроші витісняють з обігу хороші гроші». Грошові кризи спричиняли перехід до монометалізму. До золотого монометалізму, найбільш розвинені країни світу почали переходити в 19 ст. Випуск повноцінних грошей та використання їх у формі засобу обігу супроводжується значними витратами.

Власне гроші також мають декілька переодів: період повноцінних металевих грошей та період паперових та кредитних грошей. Перехід до паперових грошей був поступовим. Повною мірою паперові гроші в більшості країн почали використовувати після першої світової війни. Причина переходу – швидкий розвиток промисловості і як в наслідок товарообігу. За таких умов використовувати золоті гроші, як посередника було дорого та недоцільно. На початку паперові гроші були номінальними носіями вартості золотих грошей. На сьогоднішній день цінність грошей не пов'язана з дороцінними металами

Гроші є загальним еквівалентом вартості товарів (класична школа). Сутність грошей це те що вони виконують (неокласики).

Відношенням реального ВВП на душу населення, але цей показник не повною мірою відображає всі фактори, що впливають на добробут населення.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте національну економіку та її рівні. Які розділи економічної теорії вивчають окремі рівні національної економіки?
2. Назвіть суб'єкти та ринки національної економіки.
3. У чому відмінність «Балансів народного господарства» та «Системи національних рахунків»?
4. Який показник суспільного продукту є найголовнішим показником «Системи національних рахунків»?
5. Назвіть основні принципи розрахунку ВВП. Яким чином за «Системи національних рахунків» виключається подвійний рахунок?
6. У чому відмінність розрахунку ВВП за різними методами і чим зумовлена необхідність розрахунку ВВП різними способами?
7. Назвіть показники суспільного продукту, що розраховуються на основі ВВП.
8. Поясніть з якою метою обчислюється національний дохід?
9. Обґрунтуйте, чому необхідно виділяти первинні, або основні доходи і вторинні доходи.
10. Назвіть основні макроекономічні тотожності і яку роль вони відіграють у відтворенні національного продукту?
11. Які завдання вирішують розроблені К. Марксом схеми простого та розширеного відтворення?

Використаний дохід – це особистий дохід – прибутковий податок та місце неприбуткових платежів держави.

Показники національних рахунків, що вимірюються в грошових одиницях вимірюються в поточних ринкових цінах. Цей аспект може приводити до неможливості виявлення дійсних реальних змін в виробничій країні. Саме тому на ряду з номінальними розраховують реальні.

$$\text{ВВП}_n = Q_1 * P_1 = q_1 - p_1$$

Із формули видно, що на номінальний ВВП впливають :

- 1.Зміна в обсязі виробництва.
- 2.Зміна ціни.

Реальні показники – це показники де обсяг береться з поточного періоду, а ціни в базисному або фіксованому періоді.

$$\text{ВВП}_r = Q_1 * P_1 = q_1 * p_0$$

Тобто реальні показники не враховують інфляцію

$$\text{ВВП}_r = Q_1 * p_1 = q_1 * p_0$$

Темп зростання реального показника дорівнює темпу росту номінального мінус індекс цін.

Індекс Лайспереса показує як зміняться ціни за 2 періоди якщо структуру ВВП залишається незмінною.

Індекс Пуаше враховує структурні зміни в виробництві, які відбулися в поточному періоді.

Відмінності між індексом споживчих цін і дифлятором ВВП

Дифлятор ВВП відображає зміну цін на всі товари, лише товари, що входять в споживчий кошик. Індекс споживчих цін є базисно взваженим, а дифлятор ВВП поточно взваженим.

Індекс Фішера – це об'єднаний індекс цін і є середнім геометричним між індексом споживчих цін і дифлятором ВВП.

Добробут населення країни характеризується :

Функції грошей

- міра вартості;
- засіб обігу;
- засіб платежу;
- засіб нагромадження;
- світові гроші.

В сучасній інтерпретації:

- міра вартості або розрахункова одиниця
- трансакційна функція грошей (гроші для угод)
- засіб нагромадження та заощадження.

Гроші як міра вартості. Гроші вимірюють собою вартість всіх інших товарів. В результаті виміру встановлюється ціна товарів. Гроші є мірою ціни, розрахунковою одиницею. Для виконання цієї функції необхідно задати масштаб ціни. Способи встановлення цінності грошей:

1) директивно державою;

2) формування цінності грошей у результаті взаємодії всіх чинників як на ринку товарів, так і на ринку грошей грошей.

У випадку директивного встановлення державою цінності грошей визначаються паритети даної грошової одиниці до інших валют. За повноцінних грошей цінність визначалась вмістом дорогоцінного металу у грошовій одиниці (золотий паритет). У другому випадку, цінність грошей формується як результат взаємодії є результатом зміни попиту та пропозиції на грошовому ринку та на фінансовому і товарному.

Засіб обігу. Гроші собою опосередковують обмін товарами. Для цієї функції гроші мають реально присутні в кількості, що дорівнюють сумі цін товарів. Які реалізуються в даному періоді.

Засіб платежу. В даному випадку гроші здійснюють виплату боргових забор'язань суб'єктів економічних відносин: погашення кредитів, виплата зарплати и ін. З попер днюю об'єднуються у трансакційну функцію.

Засіб нагромадження. В результаті того, що гроші є формою багатства, яка характеризується найнижчою ліквідністю, то гроші виконують традиційно виконують функцію засобу нагромадження та збереження багатства. В умовах повноцінних грошей ця функція виконувалася ідеально, так як золото та срібло мають реальну вартість, що не втрачається з часом. Крім того, гроші забезпечують певну стабільність грошового обігу. Так як вилучення надмірної кількості грошей утримувала рівень цін. За паперових грошей в традиційному розумінні цю функцію гроші виконувати не можуть. Бо вони не мають реальної вартості, і вилучення їх з обігу на тривалий час до їх зникнення. В сучасних умовах цю функцію гроші виконують, переходячи у різні форми активів, тобто у капітал Рух капіталу примножує вартість багатства. Перехід бачаться із грошової форми в форму активу буде залежати від ставки відсотка. При мінімальних відсотках населення намагається перейти від грошових заощаджень до заощаджень у формі активів.

Світові гроші. За повноцінних грошей цю функцію виконували золото та срібло. В сучасних умовах цю функцію виконують вільно конвертовані валюти. Це означає, що данні гроші визнаються усіма учасниками міжнародних економічних відносин як дійсний платіжний засіб. На роль конвертованість валют впливають роль та місце даної країни у міжнародних економічних відносин(частка її товарообігу), стабільність кількості грошей або незначне коливання. Перехід від використання золота та срібла до використання валют здійснювався впродовж останніх ста років.

Були пройдені наступні етапи:

- Перехід від золотомонетного та золотозлиткового стандарту.
- Золотодивізний стандарт. Перехід розпочався ще у тридцятих роках. Повне його утвердження після другої світової війни. З часу відмови від обміну долара США на золото (1971) ера золота, як грошей закінчилася.

$$\text{ВВП} = Y = C + I + G + X_n$$

Розподільчий метод.

Додаються всі види факторних доходів з секторів, а також 2 компонента які не є доходами це амортизаційні витрати і непрямі податки на бізнес.

ВВП і ВНП включає в себе :

- 1.Амортизаційні витрати
- 2.Чисті не прямі податки не бізнес. ПДВ, акциз, митні збори, ліцензійні платежі і мінус субсидії.

3.Винагорода за працю + внески підприємств на соціальне страхування до пенсійного фонду і фонду зайнятості.

4.Рентні платежі – це прибуток або доход власників нерухомості.

5.Чисті відсотки. Це різниця між процентними платежами, що здійснюють фірми іншими суб'єктивними і процентними платежами фірм інших суб'єктів.

6.Доход від реалізації – це доход, чистий прибуток підприємств, що знаходяться у приватній власності.

7.Прибуток корпорацій – він включає в себе податок на прибуток корпорацій, дивіденди акціонерам, нерозподілений прибуток корпорацій.

Інші показники системи національних рахунків.

Використовується в макроекономічному аналізі.

Чистий внутрішній продукт або чистий національний продукт (ЧНП)

$$\text{ЧВП} = \text{ВВП} - A.$$

Національний доход (НД)- чистий дохід які отримують власники факторів виробництва.

$$\text{НД} = \text{ЧВП}$$

Особистий доход (ОД) – це НД- внески на соціальне страхування – нерозподілений прибуток корпорацій – податки на прибуток корпорацій + трансферти.

Державні трансферти є виплати з державного бюджету (стипендії). Приватні трансфертні платежі (по суті те ж саме, але здійснюється не державою, а благодійною допомогою).

Операції з цінними паперами (купівля, продаж акцій, облігацій та інших цінних паперів.)

Методи розрахунку ВВП

1. За виробленою продукцією.
2. За витратами.
3. За доходами.

ВВП (ВВП) за виробничим методом є сумою доданих вартостей створеними всіма галузями економіки або ж його можна розрахувати як різницю між сумою валового випуску всіх галузей і сумою проміжного споживання ВВП (ВНП) = сума валового випуску мінус сума проміжного споживання.

$$\text{ВВП(ВНП)} = \text{сума доданих вар.} = A + 3П + П$$

Другий метод (метод кінцевого використання)

Підсумовуються всі витрати економічних суб'єктів на придбання продукції. До складу цих витрат входить споживання або споживчі витрати домогосподарств, позначається С, не включаючи витрати на придбання житла.

Інвестиції – це валові інвестиції, що включають витрати фірм на придбання нового обладнання, інвестиції в товарно-матеріальні запаси, житлове будівництво.

Валові складаються з амортизації і чистих інвестицій.

Амортизація – чисті інвестиції на розширення виробництва.

Чистий експорт – це різниця між експортом та імпортом.

$$X_n = E_x - I_m$$

X- експорт

M- імпорт

3. Сучасні гроші представлені банкнотами, казначейськими білетами, розмінними монетами, кредитними грошима. Банкноти випускаються емісійними банками і забезпечують золотовалютними резервами даного банку. В двадцатому столітті монопольне право на емісію має центральний банк країни. Емісія здійснюється відповідно до потреб національного господарства в готівці. Казначейські білети – їх емісія здійснюється державною скарбницею і забезпечується національним багатством країни. Як правило випуск казначейських білетів здійснюється у період війни, для відбудови або в умовах надзвичайних економічних проблем в країні. Ці гроші не забезпечені практично нічим, їх випускають для потреб держави в грошах, а не для потреб економіки у засобах обігу.

Розмінна монета. Чиканка здійснюється монетним двором. Як правило їх випуск та обслуговування має значну вартість.

Кредитні гроші утворилися у результаті депозитно-кредитної діяльності банківської системи. Ця діяльність веде до примноження грошової маси, який отримав назву депозитно-кредитної мультиплікації, або кредитної експансії. Частка резерву по відношенню до депозиту є нормою резервування. Після великої депресії в більшості країн світу держава встановила мінімальну норму резервування для комерційних банків. Як правило, ця норма встановлюється для не строкових депозитів, але в певних випадках держава може встановлювати норму резервування і для інших видів пасивів банку (запозичення банком коштів (норма обов'язкового резерву знаходиться у 5-25%)

$1/\text{тг } M_k - D$ – кредитно - депозитний мультиплікатор

$$\Delta M = D^1 * M_k - D \text{-приріст}$$

$$\Delta M = 1000 * 1/0.2 = 5000$$

Безготівкові гроші імітуються комерційними банками і представлені у формі депозитів юридичних та фізичних осіб у комерційних банках. Отже вся грошова пропозиція залежить від ступеня ліквідності вся грошова маса

поділяється на наступні грошові агрегати: M1, M2, M3; M0 – готівка гроші поза банками.

M1 – включає повною мірою M0 + A нестрокові рахунки (депозити)

M2 – повною мірою включає M1 + строкові невеликі рахунки

M3 = M2 + великі строкові рахунки. До попередніх доповнюється трастові операції банків, довгострокові ощадні сертифікати.

Вся грошова вартість – M3. Гроші, що використовуються для угод – M1. Готівка + резерви, що утворюють комерційні банки і зберігаються у центральних банках, є грошовою базою (гроші підвищеної потужності) – це та частка грошей на яку центральний банк має можливість впливати з метою заглиблення пропозиції грошей. Відношення грошової маси M3 до грошової бази MB є мультиплікатором грошової маси. В Україні він = 2

Попит на гроші формується із трансакційного попиту на гроші та спекулятивного. Трансакційний попит – попит на гроші для придбання товарів, здійснення платежів і тому він визначається Σ цін товарів, послуг, що підлягають продажу в даний період. Спекулятивний попит на гроші пов'язаний з тим, що гроші є однією із альтернативних форм багатства. Саме тому попит у даному контексті залежить від розміру відсотків в банківській системі. Аналітичне висвітлення закономірностей формування попиту на гроші описане в наступних формулах

$M \cdot U = \Sigma \cdot p \cdot Q$ – формула Юма

M – кількість грошей

U – швидкість грошового обігу. Вимірюється кількістю оборотів за рік

P – ціни товарів

Q – обсяг товарів

Формула Карла Маркса враховує виконання грошима двох функцій; як засіб обігу та платежу:

ВНД – це макроекономічний показник який є сукупною ринковою вартістю товарів та послуг виготовлених національною економікою за певний проміжок часу.

Розраховується: ВВП – за територіальною ознакою, а ВНП за ознакою громадянства. Як правило ВВП і ВНП відрізняється менше ніж на 1%, тому економісти при дослідженні не роблять різниці між цими показниками.

Принципи.

1. Рівність доходів і витрат.

2. Чітке розмежування категорій запасу і потоку.

3. Уникнення подвійного рахунку. З цією метою система національних рахунків визначає наступні поняття:

А) Проміжна продукція – це товари і послуги, що купуються для подальшої переробки або ж продажу.

Б) Кінцева продукція – це товари і послуги, що купуються з метою кінцевого споживання.

В) Додана вартість – це вартість виробленої фірмою продукції без проміжної продукції.

5. В системі національних рахунків для розрахунків використовують кінцеві ринки товарів для деяких товарів, які не мають ринкової ціни, застосовують умовно нараховану ціну або ампутовану вартість, близька до внутрішньої вартості в мікроекономіці. (користування власним житлом). Мета застосування ампутованих оцінок отримала повніші значення ВВП.

6. При розрахунку продукту враховується вартість створена в поточному періоді. ВВП і ВНП не враховуються не в виробничі операції. Невиробничі операції – це перепродаж товарів, чисто фінансові операції. До них належать державні трансфертні виплати. Односторонній потік благ, доходів, що мають безоплатний характер.

відрізняється від системи національних рахунків тим, що у БНГ (баланс народного господарства) все виробництво поділялося не на виробничу сферу та на матеріальне виробництво. Розрахунки велися тільки по матеріальному виробництві. СНР-ці показники розраховували як по одній так і по другій сфері. В 1992р. за указом президента України в Україні впроваджується система національних рахунків. На цю систему перейшла статистика, а згодом і облік і аудит.

Система національних рахунків має всеосяжний характер і містить інформацію про:

1. Всі господарські суб'єкти які беруть участь у господарському житті, тобто фізичні та юридичні особи.

2. Прості економічні операції пов'язані з виробництвом, розподілом, обміном, споживанням, накопиченням активів і пасивів, державних витрат, інвестицій, тощо.

3. Всі економічні активи і пасиви, що формують національне багатство це- вартість землі, корисних копалин, вартість основних коштів, фінансові активи, монетарне золото та інше.

Система національних рахунків відповідно до міжнародних стандартів.

Всі інституції в національному господарстві розбила на 5 секторів: сектор домогосподарств, сектор некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства, фінансові корпорації, не фінансові корпорації, сектор державного управління. Головним показником СНР є ВВП, ВНП, чистий внутрішній продукт, чистий національний продукт, національний дохід.

ВВП - це макроекономічний показник який є сукупною ринковою вартістю товарів та послуг виготовлених на території країни за певний проміжок часу.

$$M = (\sum Q_p - K + П - ВПП) / V$$

K- кредити

П- платежі

ВПП- взаємо погашені платежі

V – швидкість грошей

Формула Фішера враховує зміни в структурі пропозиції грошей

$$M1V1 + M2V2 = \sum pQ$$

.i=1-готівкові гроші

.i=2 –кредитні гроші

Формула Кембріджської школи

$$M = k p Y, k = 1/V$$

k- коефіцієнт, який показує, яку часткового доходу економічні суб'єкти мають намір утримувати в грошовій формі

P- дефлятор ВПП

Y- дохід реальний

M- кількість грошей, або касові залишки

M/P- реальні касові залишки

В середньому люди утримують у готівковій формі 4-12 тижневих доходів

Попит на гроші залежить від доходу, індексу цін, %, доходності акцій, зростання цін на нерухомість.

Формула портфельного попиту на гроші

$$M_d = f(Y, p, i, \dots)$$

Для забезпечення ефективності функціонування економіки грошовий обіг має бути збалансованим, тобто попит і пропозиція мають бути рівні між собою. В реальності рівність між попитом і пропозицією рідко досягається. Причиною цьому є те, що формування пропозиції грошей в

сучасних умовах залежать від держави, є зовнішнім фактором для економіки.

Порушення рівності між M_s і M_d може призвести до виникнення криз грошового обігу. Найчастіше ця інфляція, хоча можлива і дефляція. Також до проявів грошових криз є криза неплатежів. Вона характеризується зростанням боргів, переходом до бартерних розрахунків. Означає, що характеризується забезпеченість грошми є монетизація ВВП

$$M_{впн} = M_3$$

ВВПн

В Україні $<0,3$. В розвинутих країнах біля 1.

Інфляція - переповнення каналів грошового обігу надмірною кількістю грошей. Проявляється в зростанні цін, в зниженні курсу національної валюти відносно іноземних, зростання тарифів, зростанні номінального банківського відсотка і номінальних показників. Основним показником, що характеризує рівень інфляції є індекс цін

$$I = \frac{P_1}{P_0} = \frac{\sum p_1}{\sum p_0}$$

P_0 Σp_0

P_1 – ціни поточні

P_0 – ціни базового періоду

В статистиці використовуються наступні формули:

$$I_p = \frac{\sum p_1 \cdot Q_0}{\sum p_0 \cdot Q_0} \quad \text{\textbackslash формула Лайспейраса, індекс споживчих цін}$$

$$I_p = \frac{\sum p_1 \cdot Q_0}{\sum p_0 \cdot Q_0} \quad \text{\textbackslash формула Пааше, дефлятор}$$

Перша формула занижує рівень інфляції, друга завищує

чогось в чому, показники координації, що показують співвідношення двох частин одного цілого.

- показники інтенсивності свідчать про розгляд об'єкту в певному середовищі

- показники динаміки – показує розвиток об'єкта в часі (відносяться абсолютні прирости)

Коефіцієнт росту показує у скільки разів змінився показник в поточному році в порівнянні з базисним.

Темп росту свідчить про відсоткове зростання параметру в поточному році порівнянні з базисним.

Коефіцієнт приросту показує наскільки часто зріс показник в поточному в порівнянні з попереднім.

Темп приросту свідчить про процентне збільшення або зменшення в поточному періоді в порівнянні з базисним.

СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ.

Це система взаємопов'язаних показників які використовуються для опису та аналізу економічних процесів та явищ на макрорівні. Цими процесами є виробництво, споживання, формування доходів, нагромадження, фінанси і т.д.

Система національних рахунків заснована на бухгалтерському принципі подвійного запису та відображане в агрегованому виді. Рух товарів, послуг між основними секторами економіки виробництво та використали ВВП. Вперше розраховали показник, що характеризують стан національної економіки в Радянському Союзі (це була середина 20ст.). Показники були розроблені СРСР центральним статистичним управлінням (у 1926 р.) В світі аналогічні показники стали розраховувати після 2-ї світової війни. Система макропоказників СРСР називається баланс народжене господарство. Саме на цій основі статистика існувала до поч. 70-х рр, а фактично до початку 90-х рр. минулого століття. Баланс

4. Що таке «ножиці цін» і яким чином вони впливають на привабливість сільського виробництва та інших сфер економічної діяльності АПК?

5. Чому необхідна державна підтримка сільськогосподарського виробництва?

6. Які головні напрями державного регулювання АПК?

7. На що спрямована земельна реформа в Україні?

Тема 13. Суспільне відтворення. Суспільний продукт і його форми.

1. Суспільний продукт і його форми.

2. Валовий внутрішній продукт, його сутність і відтворювальна структура.

3. Кругообіг доходу, ресурсів і продукту в процесі відтворення. Схеми відтворення К. Маркса.

Макровеличини, які використовуються в мікроаналізі це найбільш загальні показники. До них відносяться :

- 1) Національний обсяг виробництва.
- 2) Загальний рівень цін.
- 3) Рівень зайнятості (показник безробіття).
- 4) Ставка відсотку.

Одиниці і показники макровеличин можуть бути в натуральних або в фізичних одиницях (центнерів, кубометрах, в грошових одиницях, в одиницях праця, в людино годин, умовно натуральних, одиниці часу, відсотках, різні інтегральні одиниці.

Ці показники поділяються на абсолютні та відносні. Абсолютні: в натуральних одиницях. Відносні: показники структури – це питома вага

$$I_{рф} = \sqrt{r\Delta} \cdot I_{рл}$$

Як що $I_r < 1$, то спостерігається дефляція, $I_r = 1$ - стабільні ціни, $I_r > 1$ інфляція. Приріст цін буде визначатися $\Delta P = I_r \cdot 100\% - 100\%$

Залежно від причин інфляція буває інфляція попиту, інфляція витрат, інфляція очікувань, структурна інфляція, інфляція що імпортується.

Інфляція попиту виникає в результаті перевищення номінального сукупного попиту над сукупною пропозицією. Причинами цієї інфляції є перевищення держзвдатків над доходами (дефіцит бюджету); фінансування виплат соціальної сфери з утворенням боргів; випереджаюче зростання зарплати відносно до зростання продуктивності праці.

Інфляція витрат виникає в результаті швидкого та значного зростання витрат виробництва. Причини: зростання цін на сировину та енергоресурси; зростання середніх витрат в результаті скорочення обсягів виробництва ; зростання частки зарплати в ціні товару.

Структурна інфляція виникає як наслідок існування значних диспропорцій в структурі економіки. Також до даного типу інфляції відноситься інфляція, що виникає внаслідок підвищення рівня монополізації економіки.

Інфляція, що імпортується, має два механізми:

1. Зростання цін у відкритій економіці через підвищення світових цін. В першу чергу на енергоресурси та сировину.
2. Зростання цін в національній економіці через девальвацію її грошей.

Інфляція очікувань виникає у результаті адаптивної поведінки економічних суб'єктів до умов хронічної інфляції.

По темпам:

- Помірна (повзуча) $< 10\%$
- галопуюча $> 20\%$

- гіперінфляція >200%

По характеру протікання:

1. подавлена (придушена)
2. відкрита

Подавлена – використання механізму ціноутворення, що жорстко обмежують можливості росту цін. Проявляє себе в дефіциті; існування нелегального ринку з вищими цінами. Подавлена інфляція завжди з часом перероджується у відкриту. Відкрита – ціни встановлюються вільно у результаті взаємодії всіх чинників ринків товарів та грошей.

По очікуваності:

1. Очікувана
2. Неочікувана. Найбільш небезпечною є неочікувана гіперінфляція.

Наслідки від інфляції залежать від типу та темпу і інфляції структурна, і інфляція витрат і що імпортується дуже важко піддаються впливу з боку держави.

Методи боротьби

1. Монетарні
2. Методи обмеження доходів
3. Фіскальні

1- це грошово-кредитні методи. Політика держави направлена на скорочення грошової пропозиції. До інструментів цієї політики відносять підвищення облікової ставки, підвищення норми обов'язкового резервування, операції на відкритому ринку по продажу державних цінних паперів. Держава також використовує важелі прямого впливу на формування D грошей. По-перше, це обмеження приросту готівки.

2- Направлена на замороження і обмеження доходів. Заморожують ставки зарплати, встановлення значних платежів на фонд зарплати.

Заборона користування заощадженнями

- 3- Це політика в сфері податків і державних видатків.

3. У чому відмінності ціноутворення на продукцію сільського господарства та добувної промисловості?

4. Що ми розуміємо під монополією на землю як на об'єкт господарювання і монополія приватної власності на землю?

5. Що таке земельна рента? Які її види ви знаєте?

6. Розкрийте суть диференційної земельної ренти і покажіть причини, умови та джерела її виникнення. Як розраховується диференційна земельна рента?

7. Розкрийте суть абсолютної земельної ренти і покажіть причини, умови та джерела її виникнення. Як розраховується абсолютна земельна рента?

8. Що таке монопольна рента. Назвіть причини її виникнення.

9. Що таке ціна землі й від чого вона залежить?

10. Що ви можете сказати про величину ціни землі у довгостроковому періоді? Прокоментуйте фактори, що визначають дану тенденцію цін на землю.

11. З чого складається орендна плата, і чи може забезпечити орендне господарство сільськогосподарському виробнику прибуток не нижчий, ніж в інших сферах економічної діяльності?

12. Що таке агропромисловий комплекс і яка його структура?

Проблемні питання

1. Земля – природне благо, чи може вона знаходитися у приватній власності?

2. Запропонуйте варіанти перерозподілу доходу від використання землі, за якого рента належала б кожній людині у країні.

3. Чим зумовлена нижча органічна будова капіталу у сільському господарстві, ніж у промисловості?

Оренда землі – це тимчасове користування землею з метою отримання прибутку шляхом виробництва с/г продукції та надання послуг. Орендний договір є строковий.

Умовами договору обговорюють ціну, строки, зобов'язання сторін з приводу даного майна, умови перегляду та розірвання договору.

Орендна плата, як правило, включає в себе суму рент та відсотки на капітал, що було інвестовано в дану землю, амортизація обладнання та споруд, що знаходяться на даній землі, інвестицій у які було здійснено до часу укладання угоди оренди .

Прибуток орендаря – є середній прибуток в економіці .

4) Особливістю **агропромислової інтеграції** є формування її з самого початку по вертикальному типу. Всі інші галузі економіки в розвитку інтеграційних процесів проходять спочатку горизонтальну, а потім вертикальну інтеграцію .

Причини цьому є:

- 1) відсутність прагнення с/г виробників до об'єднання
- 2) переробними с/г продукції з метою обмеження конкуренції на ринку заготівлі с/г продукції укладають договори про довгострокове співробітництво сюди входять заготівля, сума і продукція яка виробляється, ціна, обсяг.
- 3) виробники засобів виробництва також складають договори на поставку цієї продукції на певних умовах.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки

1. У чому особливості землі як фактору виробництва?
2. Розкрийте зміст аграрних відносин і покажіть їх специфіку.

Інструменти

- Підвищення ставок податків

І перше і друге спрямована на пониження дефіциту державного бюджету. У випадку збереження дефіциту на його фінансування обирають найменши інфляційні методи – розміщення державних цінних паперів на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Якщо держава довгий час зазнавала значної інфляції. То як правило проводять грошові реформи: нуліфікація та деномінація.

1- Нуліфікація- повна заміна старих грошей новими

2- Деномінація- це зміна номінальної вартості грошової одиниці. В такий спосіб підвищується купівельна спроможність грошової одиниці.

В цілому грошові реформи проходять або через ревальвацію або девальвацію грошової одиниці.

Ревальвація за повноцінних грошей означає підвищення вмісту дорогоцінного металу в грошовій одиниці. В сучасних умовах ревальвація означає підвищення курсу національної валюти відносно інших. Частіше виявляє себе у підвищенні купівельної спроможності грошей на внутрішньому та зовнішньому ринках, в цих грошах товари стають дешевше. Девальвація – навпаки

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки.

1. Назвіть основні етапи в еволюції форм грошей.
2. Дайте визначення грошей.
3. Назвіть функції грошей.
4. Які типи грошових систем вам відомі?
5. Що визначає величину попиту на гроші?
6. Назвіть сучасні види грошей.

7. Структура грошових агрегатів грошової маси України.
8. У чому суть закону грошового обігу?
9. Причини інфляції та її форми.
10. Соціальні та економічні наслідки інфляції.

Проблемні питання

1. Чим зумовлено, на вашу думку, існування різних поглядів на природу грошей у різних економічних теоріях?
2. Чому саме дорогоцінні метали закріпили на довгий час за собою право бути грошима?
3. Назвіть чинники, що спричинили перехід від повноцінних до паперових та кредитних грошей.
4. Що, на вашу думку, спонукає людей до фетишизації грошей?
5. Чи можлива інфляція за повноцінних грошей і якщо можлива, то яка?
6. У яких випадках заходи державного втручання в економіку можуть спричинити інфляцію?

Тема 6. Домогосподарство в системі економічних відносин.

1. Домогосподарства як суб'єкт ринкових відносин.
2. Сектор домогосподарств.
3. Доходи домогосподарства. Витрати домогосподарства. Витрати на споживання.

Домогосподарство є базовим, вихідним елементом економіки. Домогосподарство виступає як власник факторів виробництва на ринку ресурсів, а також як покупець, споживач на ринку товарів. Споживання домогосподарств – це їхні витрати на споживчі товари та послуги. Джерелом споживання домогосподарств є їхні доходи. Формування цих

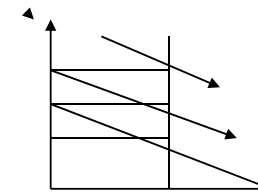
Ціна землі розраховується виходячи з тих розмірів доходів, що вона дає власникові .

$$P \text{ землі} = \frac{\sum R}{i(\%)} * 100\%$$

Сума всіх рент
банківський відсоток

$$R \text{ Пд} = \frac{800+200}{10\%} * 100\% = 10000 \text{ грн.}$$

В ринкових умовах ціна землі формулюється в результаті взаємодій попиту і пропозиції землі

При абсолютній нееластичності пропозиції землі зростання попиту приводить до зростання величини ренти, а відповідно і ціни землі.

Загальною тенденцією є постійне зростання попиту на землю .

Чинниками зростання попиту є:

- 1) зростання населення планети .
- 2) зростання кількості та величини міст
- 3) зростання попиту на землю з боку виробничої інфраструктури
- 4) зростання попиту на землю як на високоліквідний товар, що добре зберігає вартість .

Умови виникнення:

Більш низька органічна будова капіталу в с/г ніж в інших галузях.

Причини більш низької органічної будови:

1. Відсутність необхідності конкуренції між с/г виробниками, так як ціна с/г продукції формується не по середнім, а по найвищим витратам.

2. С/г у технічному оснащенні знаходиться на більш низькому рівні, так як виробництво засобів виробництва потребує більш високої технічної оснащеності ніж виробництво продуктів в с/г.

Джерело утворення: праця.

Розраховується як різниця між ціною виробництва в с/г та ціною виробництва в промисловості.

$$\text{Ціна виробництва} = TC + p' * TC$$

$$\text{Ціна виробництва} = 2T + 200 = 2200 \text{ грн}$$

$$\text{Раб.} = 2400 - 2200 = 200 \text{ грн}$$

Доход з ділянки, що має найгірші природні характеристики (2400) за мінусом ціни виробництва у промисловості (2200).

Абсолютна рента є різницею між суспільно необхідними витратами і ціною виробництва в промисловості.

Монопольна земельна рента – утворюється на виняткових по природнім якостям ділянках землі. ця винятковість може бути :

- місце розташування
- наявність в надрах землі дефіцитних дорогих мінеральних природних ресурсів.

Ця рента виникає як результат високого попиту на продукт, що має дуже обмежену і абсолютно нееластичну пропозицію. І привласнення її здійснюється власником землі. Всі ці ренти отримують також і в добувній промисловості

3 Земля за умов існування приватної власності є товаром тобто вона купується і продається, здається в оренду.

доходів відбувається в процесі економічного кругообігу, в межах якого домогосподарства взаємодіють з підприємствами через ринок ресурсів і ринок продуктів. Під час цієї взаємодії домогосподарства виходять на ринок ресурсів як продавець, а підприємства - як покупець. На ринку продуктів усе навпаки: підприємства є продавцями споживчих товарів та послуг, а домогосподарства їх покупцями.

Доходи домогосподарств формуються на ринку ресурсів. На цьому ринку підприємства здійснюють витрати, що пов'язані з купівлею ресурсів. Величина цих витрат визначає величину доходів домогосподарств або особистий дохід. У загальному контексті особистий дохід можна визначити за такою формулою:

$$\text{Особистий дохід} = \left[\begin{array}{c} \text{Зарплата} \\ \text{найманих працівників} \end{array} \right] + \left[\begin{array}{c} \text{Змішаний} \\ \text{дохід} \end{array} \right] + \left[\begin{array}{c} \text{Доходи від} \\ \text{активів} \end{array} \right] + \left[\begin{array}{c} \text{Соціальні} \\ \text{трансферти} \end{array} \right]$$

Перші два елементи особистого доходу є доходами від трудової діяльності, а дохід від активів – це дохід від власності. Соціальні трансферти охоплюють незароблені доходи, а отримані внаслідок перерозподілу сукупного доходу (пенсії, стипендії, субсидії тощо). Трансфертні виплати в переважній більшості надаються державою та рештою світу, що виходить за межі приватної закритої економіки.

Слід ураховувати, що не весь особистий дохід спрямовується на споживання. Безпосереднім джерелом споживання є **особистий наявний дохід**. У загальному контексті наявний дохід – це та частина сукупного доходу, яка залишається після сплати податків і може бути використана лише на споживання та заощадження.

Об'єктом нашого аналізу є приватна економіка, в якій немає держави і податків. Тому весь дохід приватної економіки, тобто ВВП, є її наявним доходом, який складається з двох частин. Лівову частину ВВП приватної економіки становить особистий наявний дохід. Іншою частиною ВВП є

наявний дохід підприємств. Останній складається з амортизації та нерозподіленого прибутку. Виходячи з цього особистий наявний дохід можна визначити так:

$$\text{Особистий наявний дохід} = \text{ВВП} - \left(\text{Амортизація} + \text{Нерозподілений прибуток} \right)$$

Споживання є пріоритетним напрямом використання особистого наявного доходу. Іншим напрямом його використання є заощадження, на які спрямовується та частина доходу, що не витрачається на споживання. Отже, особистий наявний дохід розподіляється на дві частини: споживання і заощадження.

Здійснення домогосподарствами заощаджень не є самоціллю. Домогосподарства здійснюють заощадження для переміщення доходів з одного періоду в інший з метою регулювання в часі своїх витрат на споживання. При цьому вони враховують, що з часом вартість заощаджувальних грошей зростає. Тому слід розрізняти теперішню і майбутню вартість грошей.

Теперішня вартість наявних грошей – це наявна сума грошей у поточному періоді. **Майбутня вартість теперішньої вартості грошей** визначається за допомогою нарахування складного процента на їх теперішню вартість:

$$FV = PV(1+r)^n,$$

де FV – майбутня вартість; PV – теперішня вартість; r – ставка дисконта, тобто така ставка процента, яка використовується для приведення поточних грошей до їх вартості в періоді, який береться за базу розрахунків; n – кількість років майбутнього періоду.

Теперішня вартість майбутньої вартості грошей – це теперішній еквівалент суми грошей, яка буде отримана або витрачена у майбутньому періоді. Теперішню вартість майбутньої вартості називають **дисконтованою вартістю**. Це пояснюється тим, що її величина

Приклад:

	Зібрали	доход
10 сот.	I 1тонн-	4000грн.
10сот.	II 0,8тонн-	3200грн.
10сот	III 0,6тонн-	2400грн.

ТС-2грн.

$P=4$ грн.

$Rq1=4000-2400=1600$ грн.

$Rq2=3200-2400=800$ грн.

$Rq3=0$

Диференційну ренту привласнюють власники землі.

Існує також диференційна рента 2.

Вона виникає, як результат впровадження інтенсивних методів господарювання в аграрному секторі.

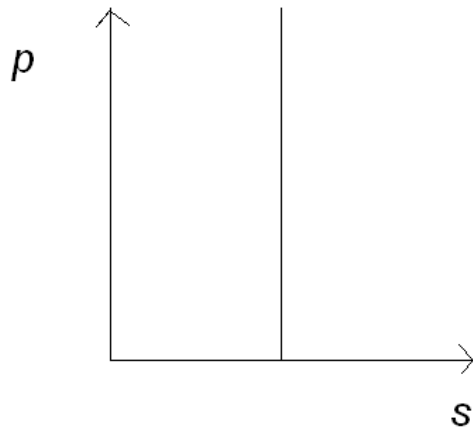
Диференційну ренту 2 в межах одного строку орендного договору привласнює землекористувач.

Як правило при переукладанні договору ренти землевласник може переглянути умови і диференційна рента 2 частково або повною мірою буде отримуватися землевласником.

Абсолютна земельна рента – це означає абсолютно більший прибуток ніж при тих самих витратах в інших галузях економіки. **Абсолютна рента** утворюється на всіх земельних ділянках як надлишок суспільної вартості сільськогосподарської продукції над ціною виробництва (затрати виробництва плюс середній прибуток).

Причини існування:

Монополія на землю як на об'єкт власності. Це приводить до неможливості участі даного сектора економіки в міжгалузевій конкуренції і відповідно в даній галузі не формується середній прибуток.

Земельна рента буває трьох видів:

- Диференційна
- Абсолютна
- Монопольна.

Диференційна земельна рента.

Причини існування-монополія на землю, як на об'єкт господарювання.

Умови виникнення:

Відмінність у природній родючості землі та місця розташування землі до ринків збуту.

Джерела формування-праця на даних ділянках землі, що створює додатковий продукт.

Ця рента розраховується як різниця між доходами кожного і доходом з ділянки землі, що має найгірші характеристики по родючості та місця розташування.

визначається за допомогою дисконтування, яке є процесом, оберненим нарахуванню складного процента:

$$PV = \frac{FV}{(1+r)^n}$$

Розподіл особистого наявного доходу на споживання і заощадження залежить не лише від бажання домогосподарств, а й від рівня їхніх доходів, який має суттєву диференціацію. Сукупний дохід суспільства розподіляється у двох формах:

- 1 функціональний
- 2 особистий

Функціональний показує, яка частина сукупного доходу привласнюється кожним власником факторів виробництва. Тобто яку частину сукупного доходу суспільства складає заробітна плата, прибуток, банківський відсоток та рента.

Функціональний, він же є первинним розподілом сукупного доходу суспільства. Особистий розподіл показує, яку частину сукупного доходу мають у своєму розпорядженні окремі версти населення. Особисті доходи формуються як в результаті первинного розподілу, так і в результаті перерозподілу через бюджетну (фіскальну) політику.

При розподілі сукупного доходу спостерігається нерівність в отриманні доходу різними верствами населення. Причини нерівності в розподілі доходів сучасними економістами трактуються наступним чином:

- 1 відмінності у володінні власністю
2. відмінності в здібностях окремих людей
3. відмінності в освіті, кваліфікації, досвіді
4. відмінності в професійному рівні
5. відмінності за віком та статтю
6. міждержавні та міжрегіональні відмінності

У сучасній теорії домінують наступні погляди на механізми розподілу: той, хто володіє найбільш дорогим, рідкісним ресурсом, той отримує найбільшу частку сукупного доходу. Відповідно до їх поглядів власники кожного фактора виробництва отримують дохід, що дорівнюють

граничній продуктивності цього ресурсу. Вирівнювання нерівності в доходах є важливою метою економічної політики держави. Для визначення рівня нерівномірності у доходах використовують показники:

Для аналізу рівня диференціації доходів домогосподарств застосовуються кілька методів. Серед них слід виділити *криву Лоренца*. Вона являє собою ламану лінію, що відображає фактичний розподіл доходів між різними групами населення. Ступінь відхилення кривої Лоренца від бісектриси, що відбиває абсолютну рівність у доходах, є показником рівня нерівності в доходах.

На базі кривої Лоренца розраховують *коефіцієнт Джині*. Він обчислюється діленням площі, що міститься між бісектрисою і кривою Лоренца, на площу трикутника, сторонами якого є бісектриса, горизонтальна вісь і права вертикальна вісь графіка. Чим більше крива Лоренца відхиляється від бісектриси, тим вищий коефіцієнт Джині, тим більша нерівність у розподілі доходів. І навпаки. Японія – 0,27; Німеччина – 0,29; Швеція – 0,29; Росія – 0,87; Україна – 0,85.

Ще одним засобом визначення рівня диференціації особистих доходів є *децильний коефіцієнт*. Він відображає співвідношення між доходами 10% найбагатшої частини населення і доходами 10% найбіднішої частини населення. В Україні доходи 10 відсотків найбідніших в 14 раз менше від доходів 10 відсотків найбагатших, в США – 8-7 раз, в Бразилії – 32 рази, в Японії – 4-3 рази.

Крім рівня доходів, якість життя населення країни визначається і іншими показниками. До них відносять:

- 1 рівень споживання матеріальних благ та послуг населення
- 2 задоволення духовних потреб
- 3 тривалість життя
- 4 показник здоров'я населення країни
- 5 особисту та суспільну безпеку
- 6 екологічне чисте навколишнє середовище
- 7 морально - психологічний клімат країни
- 8 душевний комфорт

Види форм власності

1. Приватна;
2. Загальнонародна;
3. Проміжний варіант-колективна і общинна.

Землекористування – це відносини, що складаються між землевласником та орендарем землі.

Суб'єкт землекористування здійснює виробничу діяльність і є платником ренти, сам же отримує лише нормальний прибуток.

У випадку коли землевласник і землекористувач одна особа, то ренти і прибуток отримує дана особа.

Наявність різних форм власності на землю і землекористування є основою багатокладності сільського господарства.

2) Рента – це додатковий прибуток розміри якого не зумовлені відповідними витратами (в інших галузях при тих самих витратах отримують менший прибуток)

Рента (від фр. *rende* – віддана) – це передача частини доходу землеробом власнику землі за використання його земельної ділянки.

Отже, земельна рента є економічною формою реалізації власності на землю.

Існування ренти зумовлене використанням ресурсу, що характеризується абсолютно не еластичною пропозицією, цим ресурсом є земля.

Земля як фактор виробництва характерний наступними властивостями:

- вона є абсолютно обмеженою територіально суходолом планети Земля;
- всі земельні ресурси є неоднорідні за якістю;
- земля як с/г угіддя має різну віддаленість від ринків збуту продукції;
- земля є нерухомою.
- земля як с/г угіддя відтворювальна.

Обмеженість земельних угідь і зростаючий попит на продукцію аграрного сектору роблять неможливим зосередження виробництва сільськогосподарської продукції лише на кращих землях. Всі ці особливості землі як фактора виробництва є причиною існування монополії на землю, як на об'єкт господарювання та монополії власності на землю.

Така ситуація приводить до того, що ціна на продукцію с/г та добувної промисловості формується не середніми витратами, а по найвищих, яку погоджується визнати ринок. Суспільна вартість продуктів землеробства визначається не середніми витратами виробництва, як у промисловості, а індивідуальними витратами виробництва на гірших ділянках землі. Даний метод ціноутворення продукції аграрного сектора формує прибутки, які є вище прибутків, що отримують підприємства інших сфер економічної діяльності..

Більші прибутки утворюють умови для виникнення одночасно відносин володіння та відносин використання землі з можливістю отримання прибутку не нище середнього обома сторонами цих відносин.

Прибуток в аграрному секторі понад середній називають - земельною рентою.

Землеволодіння - це оформлене відносно до чинного законодавства право власність на землю.

Але крім них виводять узагальнюючий показник, який називається індексом людського розвитку.

Його визначають по трьом показникам:

- 1 Рівень освіти – показник грамотності населення (0 – 100%)
- 2 Тривалість життя (від 25 до 85 років)
- 3 ВВП на душу населення (від 200 до 40000 доларів США на душу населення)

Чим вище показник індексу людського розвитку, тим рівень життя населення країни.

Японія – 0,93; США – 0,92; Росія – 0,86; Білорусія – 0,85; Україна – 0,82.

Рівень життя також характеризується кількісними показниками:

- 1) рівень та структура споживання
- 2) грошові доходи населення
- 3) забезпеченість житлом
- 4) майнові та грошові накопичення
- 5) вільний та робочий час, співвідношення
- 6) наявність суспільних благ та їх частка в сукупному споживанні населення країни
- 7) рівень освіти та середня тривалість життя

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки.

1. Дайте визначення домогосподарству, яку роль виконує домогосподарства у суспільному виробництві?
2. Що є основним джерелом доходів домашніх господарств?
3. Чи належать домашньому господарству природні ресурси, водний та повітряний простір і якщо так, то в персоніфікованій чи в неперсоніфікованій формі?
4. Що таке трансферти і хто їх отримує?

5. Що виступає нижньою межею сукупного доходу домашнього господарства?

6. Від чого перш за все залежить розмір і структура споживання домогосподарств?

7. До якої головної мети прагне пересічний громадянин, задовольняючи свої потреби (здійснюючи витрати)?

8. Чому нагромадження майна може відіграти велику роль у структурі й розмірах витрат домашнього господарства?

9. Чи може стати нагромадження майна в домашньому господарстві основою його трансформації в підприємницьку структуру?

10. Які причини (мотиви) лежать в основі перетворення частини доходів домогосподарств на заощадження?

11. Яке значення мають заощадження домогосподарств для суспільного виробництва?

12. Які фінансові установи акумулюють заощадження домашніх господарств?

Проблемні питання

1. У чому відмінності в економічному розумінні категорій домогосподарство і сім'я?

2. Чим зумовлена проблема майнової диференціації особистих доходів і яку безпеку для суспільства вона приховує (у разі набуття крайніх форм)?

3. Чи можливо і необхідно забезпечити абсолютну рівність населення за рівнем доходів і як це впливає на економічну ефективність?

4. Яким чином домогосподарства намагаються оптимізувати своє споживання при зміні рівня доходу та цін?

5. Чи працює закон максимізації корисності для людей, доходи яких знаходяться за межею малозабезпеченості?

6. Для забезпечення економічного зростання важливо щоб домогосподарства більше споживали чи заощаджували?

3. Яким чином фіктивний капітал пов'язаний з банківською системою і як оборот фіктивного капіталу впливає на економічну кон'юнктуру?

4. Для чого банки розширюють спектр банківських операцій (наприклад аудиторські, трастові), що є причинами даної диверсифікації послуг?

5. Коли з'являються центральні банки (чи може вони були завжди) і що стало причиною необхідності їх створення? Чи має наявність центрального банку принципове значення для функціонування фінансово-кредитної сфери? Обґрунтуйте свою відповідь.

Тема 12. Аграрні відносини

1. Аграрне виробництво – особлива сфера вкладання капіталу і праці.

2. Земельна рента та її форми.

3. Земля як товар. Оренда землі, ціна землі.

Аграрні відносини – відносини, які виникають у сільському господарстві з приводу володіння й використання землі як головного засобу сільськогосподарського виробництва, а також виробництва, розподілу, обміну й споживання сільськогосподарської продукції.

У сільському господарстві безпосередньо взаємодіють дві групи об'єктивних законів: природно-біологічні й соціально-економічні і у цьому є особливість сільськогосподарського виробництва.

Найважливішою особливістю аграрних відносин є те, що в сільському господарстві основним засобом виробництва є земля.

Земля є важливим, безпосереднім фактором виробництва в сільському господарстві та добувній промисловості. В інших галузях земля є необхідною умовою існування процесу виробництва, діяльності та життя людей в цілому.

3. Що є джерелами формування кредитних ресурсів?
4. Назвіть напрямки кредитування.
5. За якими принципами надається кредит?
6. У чому полягає сутність процента? Назвіть чинники, що впливають на рівень процента?
7. Які функції виконує кредит і які наслідки має для економіки як на мікро-, так і на макрорівні?
8. Назвіть види кредиту і дайте їм характеристику.
9. У чому особливості державного кредиту? В яких формах він здійснюється і які наслідки для національної економіки можливі при використанні різних форм державного кредиту?
10. Що таке кредитна система в інституціональному аспекті?
11. Які операції виконують кредитні установи і яка їх мета?
12. Поясніть, чому банк виконує посередницькі функції? Назвіть ці функції.
13. У чому суть центрального банку? Які функції він виконує?
14. Які нормативи встановлює центральний банк для комерційних банків і у чому їх необхідність?
15. Які інструменти і види монетарної політики використовує центральний банк для впливу на параметри грошового обігу та національну економіку?

Проблемні питання

1. Назвіть позитивні та негативні наслідки широкого використання кредиту економічними суб'єктами і хто більше виграє від цього – кредитор, позичальник чи економіка?
2. Чим зумовлена така різноманітність кредитів і чи всі вони однаково вигідні банкам і позичальникам?

Тема 7. Підприємство як товаровиробник.

Підприємництво

1. Підприємство як суб'єкт ринкової економіки.
2. Сутність підприємництва і умови його існування.
3. Функції підприємництва.

1. Підприємство – головний первинний елемент економічної системи, це організаційно-господарська одиниця процесу відтворення. Підприємством вважається організація, яка має власний рахунок в банку. Власний самостійний баланс руху його коштів, сама виконує всі свої ф і несе матеріальну відповідальність по результатам своєї діяльності. Це є ознаки юридичної особи. На рівні підприємства реалізуються економічні інтереси господарської діяльності. Підприємство розглядають в організаційно-економічному аспекті, в юридичному аспекті, в економічному аспекті, техніко-організаційному аспекті.

В юридичному аспекті – певна організація, яка виконує господарські ф, опирається на власні ресурси і несе матеріальну відповідальність по своїй діяльності.

В організаційно-економічному аспекті – певні форми власності на фактори виробництва в даних підприємствах.

Підприємства бувають: власністю однієї особи, колективною формою власності, державної формою власності. Підприємство власність однієї особи може бути індивідуальне господарювання, або ж підприємство приватної форми власності. Приватна базується на використанні наймані праці.

Підприємства колективної форми власності: кооперативні, товариства, акціонерні товариства, виробничі об'єднання, спільні підприємства. Кооперативні ф-е на основні об'єднання трудових зусиль та (або) паїв учасників даного кооперативу. Мета об'єднання – спільна трудова діяльність, спільне використання факторів виробництва.

Товариства – об'єднання підприємств, яке базується на об'єднанні капіталів кількох осіб. Мета – отримати прибуток за рахунок створення

більш кращих умов f-ння ніж у їхніх конкурентів. Бувають повні, обмежені, змішаного типу відповідальності. Товариство з повною відповідальністю - матеріальна відповідальність членів товариства розширюється і до предметів особистого майна. З обмеженою відповідальністю – матеріальна відповідальність зводиться до їхньої частини в спільному капіталі даного підприємства. Найбільш розгорнутою формою товариства є акціонерне товариство.

Виробничі об'єднання – по типу монополізованих об'єднань. Це об'єднання підприємства однієї галузі або суміжних галузей. Мета – ріст ефективності f-ння даного виробництва, або контроль за ринками даного товару. Державна власність один із варіантів загальнонародної власності. Загальнонародна: державна, муніципальна, регіональна, місцева. Муніципальна – на рівні міста. Державна форма власності може бути як виробничого, так і споживчого характеру.

Змішані форми власності – це організаційно-економічні форми, де власність частково належить державі, а частково окремій особі або групі осіб. При цьому держава може мати як контрольний пакет акцій, так і кількість акцій, які не дають право на управління.

В техніко-організаційному аспекті – підприємства в даному випадку є певною особливою комбінацією факторів виробництва, яка обумовлена технологією виробництва. В економічному аспекті підприємство є виробник благ, прибутку, багатства.

В соціальному аспекті підприємство створює робочі місця і дає можливість отримати доходи учасникам виробництва. В результаті діяльності підприємства підвищується добробут, створюється можливість для більш широкого повного задоволення зростання потреб людей.

2. Господарська діяльність підприємства здійснюється у формі підприємництва – ініціативна новаторська діяльність людей, направлена на пошук та реалізацію найбільш оптимального рішення виникаючих економічних проблем з метою отримання прибутку. В економічній літературі підприємництво також називається бізнесом. Підприємництво – прибуткова діяльність в сфері виробництва, комерційна діяльність – в сфері торгівлі, бізнес – у будь-якій сфері.

По сферам діяльності підприємництво поділяють:

ЦБ від імені держави проводить монетарну політику, яка є складовою загальної державної економічної політики.

Існують наступні види монетарної політики:

- експансивна (розширення пропозиції грошей);
- рестрикційна (звуження пропозиції грошей).

Експансивна направлена на розширення грошової пропозиції.

Методи цієї політики: а) додаткова емісія готівки (не обов'язковий), б) зниження облікової ставки, в) зменшення норми обов'язків резервів, г) скупка державних цінних паперів.

Ця політика називається політикою дешевих грошей. Для неї характерні низькі відсотки по кредитах. Використовується з метою стимулювання сукупного попиту, а також для стимулювання економічного зростання.

Результатом цієї політики може бути інфляція, особливо, коли вона проводиться за умов повної завантаженості ресурсів.

Рестрикційна направлена на звуження грошової маси. Методи: а) вилучення з обігу готівки, б) підвищення облікової ставки, в) підвищення норми обов'язкових резервів, г) продаж державних цінних паперів на відкритому ринку.

Також називається політикою дорогих грошей.

Застосовується з метою боротьби з інфляцією, її результатом також є спад виробництва, стагнація (застій на низькому рівні).

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення кредиту і чим зумовлена його поява?
2. У чому полягає суть позичкового капіталу, у чому відмінності лихварського і позичкового капіталу?

5) ЦБ представляє інтереси держави у відносинах з міжнародними кредитними організаціями, з іноземними центральними банками;

6) ЦБ проводить розміщення та операції з державними цінними паперами;

7) ЦБ регулює валютні відносини та курс національної грошової одиниці по відношенню до іноземних валют шляхом інтервенції чи стерилізацій;

ЦБ є банком для комерційних банків (надає їм кредити).

ЦБ рефінансує комерційні банки.

ЦБ регулює діяльність кредитної системи країни встановлюючи нормативи діяльності цієї системи та контролюючи виконання цих нормативів.

Нормативи:

1. Облікова ставка ЦБ – відсоток по кредитах, що надається ЦБ комерційним банкам.

2. Норма обов'язкових банків резервів – відсотків від депозитів. Що зберігаються в комерційних банках, який комерційні банки змушені утримувати в формі резервів. Ці резерви зберігаються в ЦБ.

3. Мінімальний розмір статутного фонду банку.

4. Частку власних грошових ресурсів банку (відношення своїх грошей до залучених).

5. Платоспроможність:

Власні грошові ресурси / Активи банку.

6. Ліквідність:

Активи банку / Пасиви банку

7. Ризикованість кредиту – мінімальний розмір кредиту (рахунку) на 1 позичальника.

Кредит на 1 позичальника / Власні кошти

1) сфера виробництва

2) сфера послуг

3) сфера торгівлі

4) невиробнича сфера

5) сфера шоу-бізнесу та видовищ

6) сфера грошового обігу та фінансових активів

По характеру використаних ресурсів підприємство буває: класичне і інноваційне. Класичне використовує власні ресурси (власна праця, власне нагромадження капіталів). Інноваційне використання залучених ресурсів. Інновація – капіталовкладення в нововведення. Підприємство буває: легальне і нелегальне.

Характерні риси підприємства:

1) певною економічною свободою господарювання (існує: законодавчо заборонені види діяльності, економічно обмежені, адміністративно обмежені (необхідна ліцензія);

2) матеріальною відповідальністю за результатом своєї діяльності;

3) підприємство орієнтовано на комерційний успіх;

4) підприємство орієнтовано на новаторство в своїй діяльності.

Функції підприємства:

1) організаторська;

2) управління;

3) новаторська;

4) прибуткова;

5) ресурсозберігальна.

1) У процесі функціонування підприємство приводить до об'єднання у певних пропорціях факторів виробництва капіталу, землі, праці.

2) Планування діяльності (абсяги виробництва, закупівлю ресурсів, асортименту, ринку збуту, а в умовах монополії і ціни збуту). Майстерність управління виявляється у виборі найкращих із варіантів комбінацій ресурсів, що дає найбільші прибутки. З розвитком ринкових відносин підприємство як управління відділяється від підприємства власності. Функцію управління здійснюють наймані працівники. Наука про управління отримала назву менеджменту – вивчення та розробка принципів, методів, форм та інструментів управління господарською

діяльністю. Сьогодні менеджмент є окремим фактором виробництва, здатний приносити прибутки при відсутності капіталу.

3) В умовах конкуренції досягнення успіху вимагає постійного зниження витрат виробництва, це можливо тільки шляхом нововведень. Велика потреба підприємництва в нових технологіях породило спеціальний вид підприємницької діяльності яка має назву ризикового бізнесу. Результатом є створення нових технологій.

4) Метою підприємництва є отримання прибутку, тому підприємство це пошук методів отримання прибутків та їх збільшення.

5) У результаті конкуренції на ринку залишається найбільш ефективні виробники, серед яких розподіляються обмежені ресурси. Їх висока ефективність дозволяє найбільш раціонально використовувати ресурси.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення підприємству.
2. Які існують підприємства за організаційно-економічними формами?
3. Типи монополістичних об'єднань.
4. Назвіть функції підприємства.
5. Дайте визначення підприємству.
6. Які риси людського характеру найбільше притаманні підприємцю?
7. Назвіть принципи організації підприємницької діяльності.
8. Які відомі вам види підприємства за сферами діяльності?
9. У чому полягають функції підприємства?
10. Назвіть умови, що забезпечують ефективність підприємства, як ці умови залежать від держави?
11. Соціальні та економічні наслідки підприємства.

Проблемні питання

1. Чи можливе підприємство у неринкових економічних системах?
2. Назвіть інноваційні моделі підприємницької діяльності і поясніть, чим зумовлено стрімкий розвиток нових форм підприємства.

бере винагороду. Операції ці відбуваються за рахунок спекуляцій цінними паперами, покупкою та продажем нерухомого майна та інше..

Торгово-посередницькі (торгово комісійні) - операції по продажу та купівлі валюти, дорогоцінних металів (золото), цінних паперів.

Всі ці операції приносять банкові дохід, прибуток.

Щоб визначити норму прибутковості банку необхідно прибуток віднести до власного капіталу банку.

Активні і пасивні операції приводять до створення та швидкого зростання безготівково грошового обігу (приводять до зростання МЗ при не такому значному зростанні М0)

Випуск та розміщення акцій, облігацій означає створення фіктивного капіталу - це капітал який не забезпечений реальними матеріальними цінностями. Проте прибутки від фіктивного капіталу є реальні, вони перетворюються в реальні матеріальні цінності.

Центральний банк.

Є головним банком держави. ЦБ по формі власності може бути державним та акціонерним. Якщо банк акціонерний, то контрольний пакет акції утримується державою.

Головна мета функціонування – проведення державної політики у сфері грошового обігу та кредиту для забезпечення стабільності національної грошової одиниці та досягнення економічного зростання та макроекономічної стабільності.

Свою головну мету: банк виконує через свої функції:

- 1) ЦБ має монополіне право на емісію готівки - емісійний банк;
- 2) ЦБ має монополіне право на збереження золотих та валютних резервів держави;
- 3) ЦБ є банком уряду та місцевих органів влади - рахунки державної скарбниці (казни) знаходяться в ЦБ;
- 4) ЦБ здійснює розрахунки з рахунків уряду;

(обслуговує населення, працює з його коштами),будівельні, зовнішньоторговий, агробанк то що.

Небанківські кредитні установи-фонди, товариства, спілки. Фонди є пенсійні, інвестиційні. Товариства - страхове, кредитні спілки.

Залежності від побудови кредитної системи вона буває:

- дворівнева, трьохрівнева, чотирьохрівнева

Структура банківської системи та її розмежування на рівні залежить від традицій і зрілості банківської системи країни. Перший рівень завжди Центральний банк, другий ярус - універсальні банки, третій ярус - спеціалізовані банки, четвертий ярус – кредитні установи не банківського типу. В Україні дворівнева банківська система. На другому рівні всі інші кредитні установи крім ЦБ.

Всі банки і всі кредитні установи виконують певні операції:

- пасивні;
- активні;
- посередницькі;
- трастові;
- торгово-комісійні.

Активні-розміщення кредитних ресурсів (надання кредитів, покупка цінних паперів, розміщення обов'язкових резервів в центральному банку)

Пасивні - залучення грошових ресурсів, (утворення депозитів, випуск та розміщення власних цінних паперів). Банк є боржником.

Посередницькі - розрахунки між клієнтами банку, між банками, касове обслуговування клієнтів.

Банки можуть здійснювати аудит господарської діяльності підприємств з метою оцінки перспектив кредитування.

Трастові - новий вид посередницьких операцій банку по дорученню клієнта з майном клієнта, з метою отримання прибутку. Банк за ці операції

3. Чим зумовлена нестійкість малих підприємств і чи доцільно державі створювати умови для розвитку малого підприємництва?

4. Менеджмент і підприємництво, що спільного і чим відрізняються?

5. Які проблеми, на вашу думку, найбільше стримують розвиток малого підприємництва в Україні?

Тема 8. Капітал: процес виробництва і нагромадження.

Наймана праця і заробітна плата

1. Капітал як економічна категорія товарного виробництва.

Перетворення грошей у капітал.

2. Капітал і праця. Робоча сила, як специфічний фактор виробництва.

Властивості робочої сили, як товару.

3. Заробітна плата: сутність, форми системи.

4. Структура капіталу: постійний та перемінний капітал. Додаткова вартість. Маса та норма додаткової вартості. Прибуток: маса та норма прибутку.

5. Кругообіг капіталу. Основний та оборотний капітал. Фізичне та моральне зношення капіталу, амортизація.

6. Формування середнього прибутку та ціни виробництва.

Джерела отримання прибутку окремою особою.

1. Крадіжка - збільшує доход, прибуток в результаті перерозподілу уже існуючого багатства. Багатство при цьому залишається не змінним.

2. Спекуляція, нееквівалентний обмін – спекуляція можлива за недостатньої інформованості про реальну ціну товарів у покупця; при різкому обмеженні пропозиції, або коли окремі продавці мають контроль за ринком даного товару.

3. Володіння та використання ресурсу, пропозиція якого є абсолютно нееластичною або низько нееластичною. Прибуток, що отримують в

результаті володіння ресурсом, який характеризується нееластичністю пропозиції називають економічною рентою. **Економічна рента** – це доход, прибуток, розмір якого не обумовлений фактичними витратами.

4. Використання специфічного фактору виробництва, вартість якого є нижча тієї вартості, яку він створює. Таким специфічним фактором є робоча сила та її здатність до праці.

Робоча сила є специфічним фактором виробництва, використання якого в процесі виробництва приводить до створення нової вартості. Нова створена вартість отримує назву додаткової вартості. **Додаткова вартість** – це приріст вартості по відношенню до тієї, яка була витрачена. Здатність до створення додаткової вартості робочою силою є результатом постійного підвищення продуктивності людської праці. Зростання продуктивності праці приводить до того, що для створення благ, які необхідні працівнику для задоволення власних потреб він витрачає все менше робочого часу. Це дає можливість збільшити час, за якого він створює додаткову вартість. Час, що необхідно для виробництва благ для задоволення власних потреб виробника називається **необхідним часом**. Час, за який створюється додаткова вартість називається **додатковим часом**.

Робоча сила при наймі на роботу продає не саму себе, а лише свою здатність до праці. Вартість робочої сили буде визначатися вартістю того набору благ, які необхідні робітнику для задоволення потреб. Це набір потреб, які визначаються традиціями споживання в даному регіоні, економічним розвитком країни, географічним розположенням, особливостями та законами зайнятості. Вартість робочої сили визначається вартістю набору благ, які необхідні для задоволення потреб робітника в харчуванні, одязі, забезпечення житлом, збереження здоров'я, освіти та підвищення кваліфікації. Вартість понад необхідну є додатковою вартістю. Здатність до створення додаткової вартості і є споживчою вартістю робочої сили. Формою вартості робочої сили є заробітна плата.

Номінальна заробітна плата – кількість грошей, що отримав робітник по результатам своєї діяльності. Реальна заробітна плата – кількість товарів

- лізинг-кредит;
- факторинговий;
- банківський

Споживчий надається приватним особам для купівлі товарів довгострокового користування. Може бути по типу банківського, та по типу комерційного.

Лізинг-кредит надається юридичній особі в формі основних фондів.

Буває фінансовий та оперативний. Фінансовий – кредит на весь строк амортизації основних фондів. Оперативний – на частину строку.

Факторингований – кредит для купівлі товару (надається в формі переуступки боргових зобов'язань).

Всі кредити мають переваги і недоліки. Найбільш універсальний – банківський.

КРЕДИТНА СИСТЕМА КРАЇНИ

В інституціональному аспекті кредитна система кожної країни буде представлена у вигляді кредитно-фінансових установ, що виконують специфічні функції по акумулюванню, фінансуванню, перерозподілу грошових ресурсів у формі кредитів.

Кредитна система складається із банків та кредитних установ небанківського типу.

Банки – це особливі економічні інститути, які акумулюють грошові ресурси, надають кредити, здійснюють грошові розрахунки, випускають в обіг цінні папери та грошові агрегати та виконують операції з ними.

Кредитні установи небанківського типу відрізняються від банків способом акумуляції грошових ресурсів та розподіленням їх.

Банки бувають універсальні та спеціалізовані. Універсальні банки – це банки, які виконують весь спектр банківських послуг.

Спеціалізовані банки зосереджуються на певних функціях кредитної системи. До них належать емісійні банки, інвестиційні банки, ощадний банк

Перегляд умов кредиту (строки погашення, відсотки) - реструктуризація кредиту.

2. За суб'єктами кредитних відносин кредити бувають:

- банківські;

- комерційні (надається господарюючим суб'єктом іншому господарюючому суб'єкту (не банки)) – це є товарний кредит між суміжними підприємствами та підприємствами виробниками та споживачами; має нижчий, ніж банк відсоток; може надаватися і в грошовій формі;

- державний (держава завжди є боржником, позичальником) здійснюється за рахунок кредитів населення, комерційних банків, центрального банку, міжнародних банківських установ, іноземних банків. Інструменти: випуск та розміщення державних цінних паперів; прямі кредити ЦБ урядові(тотожні емісії); зовнішні запозичення (може розміщувати державні цінні папери і брати кредити в міжнародних кредитно-фінансових організаціях).

3. По забезпеченості (гарантованості):

- забезпечені (гарантовані);

- незабезпечені (негарантовані).

Забезпечені надаються під заставу або під гарантії. Заставою може бути: земля, нерухоме майно (іпотечний кредит), цінні папери, акції, облігації.

Гарантом може бути юридична або фізична особа. У випадку неспроможності сплатити кредит гарант несе відповідальність по даному кредиту.

Незабезпечені (бланкові). Гарантом є чесне слово позичальника.

4. По функціональному призначенню (для чого і в якій формі його видають):

- споживчий;

та послуг, які робітник може купити на свою заробітну плату. На реальну заробітну плату впливають: рівень цін та тарифів, ставки податків.

Мінімальна заробітна плата встановлюється на рівні прожиткового мінімуму і повинна забезпечувати набір споживчих благ, який би відповідав фізіологічним нормам споживання, що забезпечує прийнятний рівень життя для даної країни. Заробітна плата існує в двох формах:

1) погодинна;

2) відрядна.

Крім цих 2-х форм використовуються премії, для стимулювання продуктивності праці. Рівень заробітної плати для кожної країни окремо визначається рівнем економічного розвитку, фазою циклу, традиціями в оплаті праці. **На макрорівні** зарплата буде диференціюватися залежно від рівня кваліфікації робітника, досвіду роботи. На підприємствах створюють тарифні сітки, які враховують досвід, стаж та рівень кваліфікації. На розмір заробітної плати впливає також співвідношення на ринку праці між попитом та пропозицією, складністю, умовами, престижністю праці, тощо. На макрорівні на відхилення заробітної плати від вартості робочої впливає фаза економічного циклу. В періоди депресій, криз зарплата нижче вартості робочої сили, на фазі піднесення вона вище або дорівнює. На зарплату також впливає організованість робочої сили у профспілкі.

Додаткова вартість – це приріст авансованої вартості, яка матеріалізована у вартості продукту, що вироблена (m). **Авансована вартість** складається із двох частин:

1. Вартості, що в процесі свого використання не змінює вартість, а лише переносить її на новостворений продукт. Ця частина вартості називається **постійним капіталом** (c).

2. Вартість, що в процесі використання змінює, збільшує вартість називається **змінним капіталом** (v).

Відношення постійного до перемінного капіталу називається **органічною будовою капіталу**.

$c + v + m$ – вартість товару

Відношення маси додаткової вартості, до перемінного капіталу, вираженого у відсотках наз. **нормою додаткової вартості** (m_1).

$$m' = m/v * 100\%$$

Цей показник вказує на ефективність використання робочої сили. К. Маркс назвав його **показником ступеня експлуатації найманої праці**.

Чинники, що впливають на зростання норми додаткової вартості:

- Зростання довжини робочого дня.
- Зростання інтенсивності праці.
- Зростання продуктивності праці.

На зростання маси додаткової вартості впливає зростання кількості зайнятих працівників та норма додаткової вартості. Прибуток є похідним від додаткової вартості. **Прибуток** – різниця між доходами і витратами, що понесли для даного доходу (P).

Відношення прибутку до всього авансованого капіталу називається **нормою прибутку**. Норма прибутку визначається за певний період часу, як правило, за рік.

$$P' = m/(c + v) * 100\%$$

$$m = p$$

$$m' \neq P'$$

$$m' > P'$$

Цей показник є також показником рентабельності.

Чим нижча органічна будова капіталу, тим вища при інших рівних умовах норма прибутку. Норма прибутку залежить і від інших чинників, а насамперед від швидкості обертання капіталу. Швидкість обертання капіталу є час, який проходить від початку авансування капіталу до їх повернення в грошовій формі, що буде означати їх відшкодування. Як правило, процес відшкодування коштів має на меті приріст капіталу.

Природа капіталу передбачає його постійний рух. Капітал повинен відтворюватися. Рух капіталу від авансування до отримання грошей з приростом називається кругообігом.

2. кредити для оборотних коштів;

3. кредити для розширення споживання.

Функції кредиту

Кредит виконує

- акумулюючу;
- фінансуючу;
- регулюючу, стимулюючу функції.

Акумулююча – накопичення тимчасово вільних грошових ресурсів кредитними установами.

Фінансуюча – кредитною системою надаються грошові ресурси таким суб'єктам економіки, які в них мають потребу, таким чином, кредитна система перерозподіляє гроші від тих, хто їх має в надлишку до тих хто в них має потребу.

Регулююча та стимулююча - кредити платні, тому вони надаються тим суб'єктам господарювання, які здатні оплатити його (ефективним).

Фінансова підтримка високоефективних суб'єктів створює стимули та можливості для подальшого зростання їх конкурентоспроможності. У результаті конкурентоспроможні виштовхують з ринку економічних невдач, що підвищує загальну ефективність економіки.

Форми кредиту

В залежності від критеріїв класифікації кредити поділяються:

1. За строками:

- онкольний (бестроковий, надається на невизначений строк, повертається за першою вимогою кредитора);
- короткостроковий (до 1 року);
- середньостроковий (до 3-5 року);
- довгостроковий (до 20 років).

Несплачені вчасно кредити – пролонговані.

лихварям. Відсотки по судному капіталу значно нижче і на них впливають чинники економічної системи.

Кредит надається на певних умовах(принципах):

- Надання грошей на певний строк
- Повернення кредиту
- Надання кредиту під гарантії
- Надання кредиту за плату.

Платою, або ціною, кредиту є відсоток.

Відсоток – та сума грошей, яку необхідно сплатити за користування кредитом. Розглядають номінальний – всі гроші які сплачуються за кредит

$$i_n = (\text{плата/сума кредиту}) * 100\%$$

та реальний $i_p = i_n - I_p$ (де i_n - номінальний, I_p - індекс цін).

На відсоток впливають чинники самої кредитної системи:

1. строк надання кредиту;
2. рівень ризикованості;
3. вид кредиту;

та зовнішні макроекономічні чинники:

1. фаза економічного циклу;
2. рівнем інфляції;
3. макроекономічна політика держави.

Відсоток завжди знаходиться в межах > 0 та $<$ норми прибутковості тих сфер, куди надаються кредити.

Джерела кредитних ресурсів:

1. власні кошти кредитора;
2. накопичені тимчасово вільні кошти клієнтів (депозити) – амортизаційний фонд, прибуток, заощаджувані доходи фізичних осіб
3. здатність банків до кредитної експансії.

Напрямки кредитування

1. кредити для інвестицій;

$$\Gamma' = \Gamma - \Delta\Gamma$$

$$\Gamma - T(c + v) \rightarrow B \dots \rightarrow T' \rightarrow \Delta\Gamma$$

Рух капіталу складається із фази його авансування в фактори виробництва, фази виробництва, фази отримання продуктів та фази продажу товарів і отримання грошей з приростом. Для того, щоб мати можливість отримувати дохід з прибутками необхідно щоб процес кругообігу капіталу був непривний . Непривний процес кругообігу капіталу називається **оборотом капіталу**. Оборот – це багато кругооборотів капіталу. Щоб здійснювався безперебійний оборот та кругооборот, необхідно щоб капітал в один і той же момент часу знаходився на всіх фазах свого руху. Але різні частини капіталу мають різний період свого відшкодування, який обумовлений характером використання даного ресурсу в виробництві. Процес від авансування коштів до отримання готової продукції називається **виробничим циклом**.

Завершення одного виробничого циклу найчастіше сьогодні не означає повного відшкодування авансованого капіталу. Причиною цього є відмінність в строках служби різних факторів виробництва. Частина капіталу, яка авансується на придбання сировини, матеріалів та оплату праці робітників повністю включається в вартість готового продукту і відшкодовується за один виробничий цикл. Друга частина капіталу, яка витрачається на придбання обладнання використовується в багатьох виробничих циклах, причому не змінює свою речову-натуральну форму. Вартість цього капіталу на готовий продукт переноситься по частинах. Перша частина капіталу називається **оборотним капіталом**, друга – **основним**. Період повного відшкодування основного капіталу є **періодом амортизації**. Для різних категорій обладнання він є різним. Час амортизації залежить від морального та фізичного зношення обладнання. **Фізичне зношення** – це втрата обладнанням своєї споживчої вартості, тобто, обладнання через старіння зношується, втрачає свої споживчі якості. Крім фізичного зношення на час амортизації впливає також втрата обладнанням своєї конкурентної спроможності. Втрати конкурентної спроможності є **моральним зношенням основного капіталу**. Розрізняють моральне

зношення першого та другого виду. Перший тип морального зношення виникає, коли з'являється аналогічне обладнання, що має нижчу ціну через підвищення продуктивності праці в галузі, що виробляють це обладнання, другий тип морального зношення виникає, коли з'являється обладнання, що виконує ті ж самі функції, але є більш продуктивним. Строк амортизації впливає на частку вартості обладнання, що переносить на готовий продукт. Ця частка називається **амортизацією**. Відношення амортизації до вартості основного капіталу вираженого у відсотках є нормою амортизації.

$$A/K_{\text{осн.}} * 100\% = A^a$$

Норма амортизації встановлюється державою. У результаті НТП і НТР збільшується вплив морального зношення на норму амортизації збільшуючи її. Політика держави по зростанню норми амортизації називається **політикою прискореної амортизації**.

$$\text{Вартість товару} = c + v + m = c + v + p = A^a * K_{\text{осн.}} + n * K_{\text{об.}} + p$$

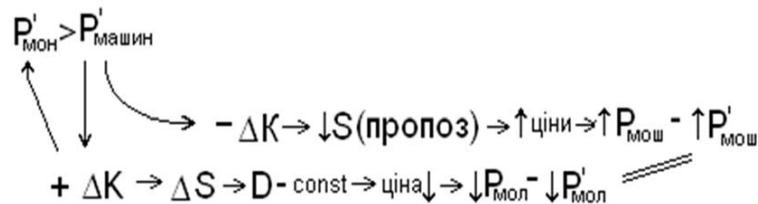
Міжгалузева конкуренція та формування середнього прибутку.

Зв'язок між поняттями середній прибуток та нормальний прибуток.

В умовах конкуренції здійснюється конкуренція між підприємствами різних галузей – *міжгалузева* за максимізацію прибутку. На основі різної органічної будови функціонування капіталу підприємства мають вищу норму прибутку між підприємствами з вищого і навпаки.

Властивості в нормі прибутку спричиняють перелив капіталу в даній галузі і цим зумовлює зростання пропозиції в даній галузі.

Перевищення пропозиції над попитом приводить до зниження ціни, а це, в свою чергу, знижує норму прибутку.

Тема 11. Позичковий капітал у системі товарних відносин.

Банки.

1. Кредит, його сутність, принципи кредитування, джерела формування кредитних ресурсів, напрямки кредитування, функції кредиту
2. Види кредитів по строкам, суб'єктам, функціональній приналежності, забезпеченості
3. Кредитна система, структура її. Види банків і банківських операцій
4. Центральний Банк та його функції.

Кредитну систему країни розглядають в функціональному (Ф) і інституціональному (І) аспекті. Ф. аспект це функції кредиту. І. аспект це сукупність установ кредитних відносин.

Кредит(ссуда, позика)

Кредитні відносини – це відносини між людьми з приводу надання вартості в тимчасове користування на умовах платності, повернення, строковості і гарантованості.

Учасники кредитних відносин

- Той, хто надає гроші – кредитор
- Той, хто бере гроші – дебітор (боржник)

Судний капітал – один із найстаріших видів капіталу.

Історичним передвісником судного капіталу був лихварський капітал. Відміна лихварського капіталу від судного капіталу в умовах ринкового господарства виявляється в напрямках кредитування та відсотках по кредиту. Лихварський капітал направлявся на споживання, а судний – на виробництво. Відсотки по лихварському капіталу встановлювались високих рівнях і визначається суб'єктивно даними

12. Як визначають цінову еластичність попиту і які фактори впливають на неї?

13. Що таке перехресна еластичність попиту і для яких товарів її визначають?

14. Дайте визначення категорії пропозиція і назвіть цінові та нецінові детермінанти пропозиції.

15. Який закон описує залежність між ціною та обсягами пропозиції та яка ця залежність?

16. Ринкова рівновага, види ринкової рівноваги, моделі рівноваги.

Проблемні питання

1. Якщо у сучасних умовах ринку досконалої конкуренції не існує, то чи можемо ми досліджувати економіку, опираючись на закони ринку?

2. Чи всі проблеми економічного життя можна вирішити за допомогою ринку?

3. Як держава повинна регулювати ринок, щоб не знизити його економічну ефективність і підвищити соціальну?

4. Яким чином цінова еластичність попиту впливає на цінову політику підприємств?

5. Що таке надлишок покупця, продавця, звідки він береться і як його розрахувати?

6. Які відмінності встановлення рівноваги у моделі Маршалла і Вальраса?

7. У чому полягають відмінності часткової і загальної рівноваги і чи можливе існування часткової рівноваги при загальній нерівновазі і навпаки?

В результаті переливу капіталу із галузі в галузь відбувається вирівнювання норми прибутку в середній, тобто всі підприємства на рівно великому капіталі отримують рівні прибутки. Цей прибуток є *середнім прибутком*. Вирівнювання середнього прибутку відбувається в довгострокові періоди. В коротстрокові періоди підприємства можуть мати як більший так і нижчий прибуток, навіть збитки.

Середній прибуток є фактично нормальним прибутком. Прибуток понад середній, то це є економічним прибутком.

В міжгалузевій конкуренції не приймають участь монополії та олігополії.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки

1. Назвіть відомі вам способи збагачення і дайте їм аналіз.

2. Чим обумовлено здатність робочої сили до створення додаткової вартості?

3. Що визначає вартість робочої сили, і які фактори впливають на її величину?

4. Назвіть чинники, що визначають рівень заробітної плати.

5. Дайте визначення норми додаткової вартості і назвіть чинники, що підвищують її.

6. Що таке прибуток, маса та норма прибутку і яким чином прибуток пов'язаний з додатковою вартістю у марксистській теорії капіталу?

7. Назвіть стадії кругообігу капіталу. Дайте визначення обороту капіталу.

8. Що входить до складу основного та оборотного капіталу і які їх функціональні характеристики?

9. Види зношення основного капіталу, амортизація. Методи амортизації.

10. Чому і як формується середній прибуток? Чи всі підприємства беруть участь у формуванні середнього прибутку?

Проблемні питання

1. Чим обумовлена зміна форм привласнення додаткової вартості?
2. Дайте характеристику основних теорій капіталу і чим можна пояснити розбіжності у поглядах на походження капіталу?
3. Назвіть соціальні та економічні функції прибутку.
4. Як НТР впливає на методи амортизаційної політики і як це відбивається на прибутковості капіталу?
5. Чому спостерігається тенденція до зниження середньої норми прибутку і які фактори цьому протидіють?

За низької кон'юктури данні показники мають зворотні значення.

Ринок високої кон'юктури називається **ринок продавця**.

Ринок низької кон'юктури називається **ринок покупця**.

Загальноекономічна кон'юктура поділяється на періоди які називають **фази циклу**:

1. Піднесення
2. Кризи
3. Депресії
4. Пожвавлення

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки

1. Які явища економічного життя мають назву ринок?
2. У чому проявляється економічна ефективність функціонування ринку?
3. Назвіть причини та умови виникнення ринку.
4. Які функції виконує ринок?
5. Що є умовами ефективного функціонування ринку?
6. Дайте визначення категорії ринкова інфраструктура і вкажіть її елементи.
7. Назвіть критерії, за якими здійснюють класифікацію ринків.
8. Охарактеризуйте ринок досконалої конкуренції та ринки недосконалої конкуренції.
9. Що таке ринковий механізм і які його елементи?
10. Дайте визначення категорії попит і назвіть цінові та нецінові детермінанти попиту.
11. У чому суть закону попиту і чи можливі ситуації в економіці, коли ця залежність не спрацьовує?

Досліджують кон'юктуру ринку окремого товару та загальноекономічної кон'єктури.

Ринок окремого товару характеризується наступними показниками:

1. Ціною товару
2. Обсягами попиту
3. Обсягами пропозиції
4. Обсягами фактично – укладених угод.
5. Обсягами товарних запасів
6. Кількість угод за певний проміжок часу – показник активності.
7. Показник динаміки вище названих показників.

Загальноекономічна кон'юктура характеризує:

1. Індексом цін
2. Обсягами сукупностями попиту та сукупності пропозиції
3. Розмірами товарних запасів
4. Кількість угод за певний проміжок часу
5. Рівень зайнятості (безробіття)
6. Відсоткові ставки
 - облікові ставки
 - ставка по кредитах
 - ставка по депозитам
7. Зміна курсів цінних паперів (державний індекс)

Залежно від рівня показників, кон'юктури ринку буває висока та низька, а також перехідні періоди – періоди зниження та підвищення кон'єктури.

Періоди високої кон'юктури характеризуються:

- зростанням ціни $-D > S$
- перевищення попиту над пропозицією
- зниження товарних запасів

Змістовний модуль 2. Система ринкових відносин.

Суспільне відтворення

Тема 9. Витрати виробництва. Валовий дохід і прибуток.

1. Витрати підприємства: індивідуальні та суспільні витрати.
2. Бухгалтерські витрати. Постійні та змінні. Оптимізація витрат виробництва.
3. Валовий дохід. Середній та граничний дохід. Структура валового доходу і його розподілення.
4. Прибуток підприємства. Бухгалтерський прибуток. Нормальний та економічний прибуток. Показники ефективності підприємницької діяльності. рентабельність

Витрати на виробництво благ є **витратами виробництва**. В деяких підручниках витратами на виробництво називають **вартість**. Витрати безпосереднього виробника є **індивідуальними** витратами. Вони включають в себе витрати на сировину, на обладнання, на оплату праці, на оренду. Витрати, що несе суспільство при виготовленні даного блага є **суспільними** витратами виробництва. Суспільні витрати включають в себе індивідуальні витрати плюс витрати, що несе суспільство на підготовку відповідних кадрів для даного виробництва, на охорону навколишнього середовища від результатів діяльності даного підприємства (забруднення води, ґрунту), на створення соціальної інфраструктури. Фактично суспільні витрати включають в себе і частину прибутку окремого підприємства

Погляд на витрати виробництва відмінні в класичній та сучасній неокласичній школі економічної теорії: в класичній школі витрати підприємства пов'язані з користуванням кредиту, орендою обладнання, будівель, земель, витратами на рекламу не входили до витрат виробництва, а погашалися підприємством з прибутку; неокласична теорія включає ці витрати до витрат виробництва (до бухгалтерських витрат).

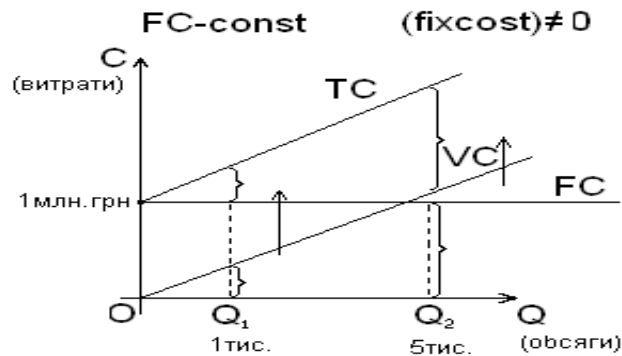
Індивідуальні витрати, в свою чергу, поділяються на фактичні та альтернативні. **Фактичні** витрати - це витрати, які пов'язані з витратами даного виробництва. **Альтернативні** витрати – це витрати, що є наслідком альтернативного використання даного ресурсу. Так як у нас ресурси виробництва – це земля, капітал, праця, то при розрахунку альтернативних витрат підраховують можливий дохід на дані ресурси при мінімальному ступеню ризику: для праці це буде заробітна плата за даною спеціальністю по найму; для капіталу – це відсоток по депозиту; для землі – це рента.

Крім того індивідуальні витрати поділяються на внутрішні та зовнішні: внутрішні – це витрати на виробництво із власних ресурсів підприємств. Внутрішні витрати по сутності відмінні від альтернативних, але розраховуються так само як альтернативні (кількісно вони рівні між собою). Зовнішні – це витрати підприємства в грошовій формі (мають назву бухгалтерських витрат) і віддзеркалюються в бухгалтерському обліку підприємства.

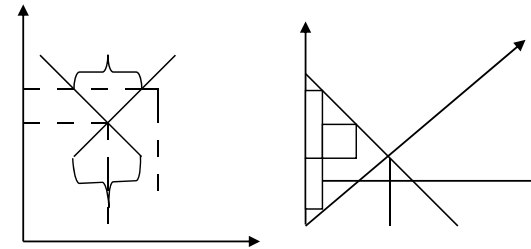
$$\begin{aligned} & \text{Фактичні витрати} + \text{альтернативні витрати} = \\ & = \text{зовнішні витрати} + \text{внутрішні витрати} = \\ & = \text{економічним витратам.} \end{aligned}$$

2. Бухгалтерські витрати та їх структура.

Бухгалтерські витрати поділяються на постійні та змінні (або змінні). Бухгалтерські постійні витрати – це витрати, які не змінюються зі зміною обсягів виробництва (FC).

При встановленні рівноваги частка покупців та продавців отримують додаткові вигоди, які називаються надлишками покупця або продавця.

На ринку не для всіх товарів встановлена рівновага при поз значенні ціни та обсягів

$$P = k - cQ$$

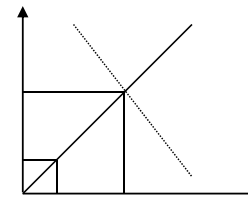
$$Q = a - bp$$

S - ціна пропозиції.

Рівновага може бути стійка та нестійка.

Стійка – це коли при будь-яких відхиленнях від початкової рівноваги ринок спроможний через деякий час відновити колишню рівновагу.

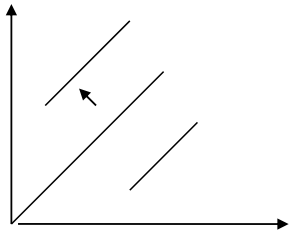
Рівновага на ринку не є чимось постійним. Відбуваються від рівності та становленні нової рівноваги, але ринок працює, знаходячи компроміс між інтересами споживачів і виробників.

5. **Кон'юнктура ринку** – це сукупність певних умов, що характеризують стан ринку на певний момент часу.

Функція пряма: зростання ціни буде спричиняти зростання пропозиції даного товару.

$$Q^s = a + bp$$

Зміна детермінанти приводить до переміщення кривої по площині координат.

Найбільша сут. чинниками, що впливають є податки та витрати, їх зростання приводить до переміщення вліво. Якщо зростають субсидії та дотації, то крива переміщується вправо. Для проп. визначають також еластичність пропозиції. Еластичність пропозиції має позитивне значення, тому функція пропозиції пряма

На еластичність пропозиції впливає в найбільшій мірі

– Фактор часу

В короткому періоді пропозиція нееластична, в найкоротшому – абсолютно нееластична.

– Обмежуваність та невідтворюваність ресурсів. Чим більше їх частка, тим нижча ступінь еластичності

– Наявність резервів виробництва. При 100% завантаженості ресурсів пропозиція є нееластичною.

3. Ринкова ціна є p -топе взаємодій попиту та пропозиції, тобто на перетині цих двох ліній утворюється ціна, яка є рівноважною.

Рівноважна – ціна, яка влаштовує як покупця так і продавця. Відхилення ціни від рівноваги буде спричин.

Друга частина витрат, що змінюється зі зміною обсягів виробництва називаються перемінними витратами (VC). Ці витрати дорівнюють 0 при обсягах виробництва 0.

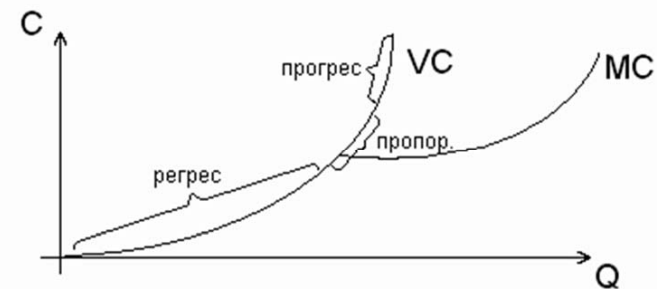
До постійних витрат відносяться витрати на обладнання, будівництво споруд. До перемінних витрат відносяться витрати на сировину, матеріали, оплату праці найманих працівників.

Сума постійних та перемінних витрат є валовими витратами підприємства (TC).

Перемінні витрати можуть змінюватися зі зміною обсягів виробництва:

1. пропорційно
2. прогресивно
3. регресивно

Враховуючи закон спадної граничної продуктивності будемо вважати, що динаміка змін перемінних витрат буде мінятися з регресивних до прогресивних.

Приріст (або зміна) валових витрат з приростом обсягів виробництва на одиницю є граничними витратами (MC). Граничні витрати визначається як похідна функції валових витрат.

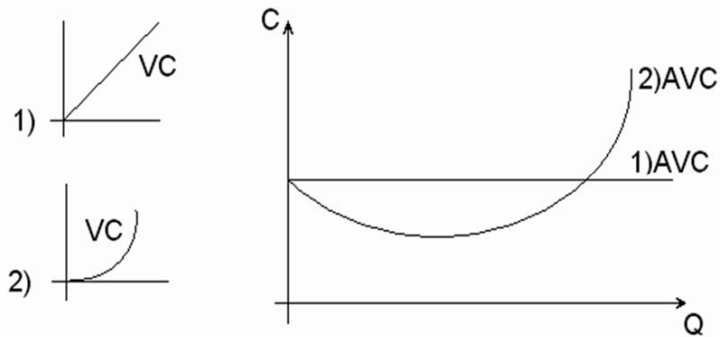
$$MC = \frac{TC}{Q} = (TC)'$$

При лінійній функції валових витрат, тобто при пропорційних змінах перемінних витрат, граничні витрати будуть постійними. Якщо функція не є лінійною, то граничні витрати змінюються, а графічне зображення буде в формі кривої.

Якщо перемінні витрати є пропорційними, то граничні витрати дорівнюють перемінним витратам на одиницю продукції.

Витрати на одиницю продукції називаються середніми витратами (A). Розраховують середньо перемінні (AVC), середньо-постійні середньовалові.

$$AVC = \frac{VC}{Q}$$

$$AVC + AFC = \frac{TC}{Q} = ATC$$

$$AFC = \frac{FC}{Q} \text{ середньо постійні витрати}$$

3. одиничн. еластичності

4. еластичний

5. абсолютно еластичний попит

На еластичність попиту впливає:

1. наявність субститутів – чим більше тов.-субст., тим більший ступінь еластичності.

2. частка витрат на придбання даного товару в бюджеті споживача, чим менша ця частка, тим нижча еластичність попиту.

3. фактор часу – чим більший період вибору, тим еластичніший попит на даній товар.

Коефіцієнт еластичності також визначається для залежних товарів і називається перехресною еластичністю

якщо $E_{A/B} = 0$, то товари незалежні

якщо $E_{A/B} < 0$, то ціна на товари B зростає, то кількість товарів A також зростає – товари-субститути.

2. Пропозиція – найважливіша категорія ринку, - готовність, можливість продавця, виробника постачати на ринок певну кількість товару за певною ціною на певний момент часу в певному місці.

На пропозицію діють наступні чинники:

1) ціна товару A,

2) ціна комплементарів,

3) ціна субститутів,

4) витрати

5) податки, платежі

6) дотації, субсидії

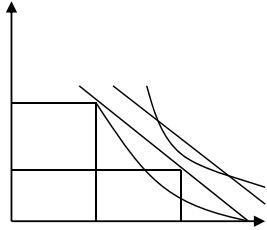
7) очікування виробників

Об'єктивні природні чинники

Залежність зміни пропозиції від ціни $Q^s = f(P)$ описується законом пропозиції.

Попит – це велика кількість комбінацій ціни та обсягів, які складаються за певні умови, множинність точок, які утворюють криву попиту. Визначальними є обсяги та ціна. Залежність між ціною товару А обсягами попиту описується **законом попиту**. За цим законом: зміна ціни діє в зворотнім напрямку від обсягів попиту.

Функція попиту за ціною + функція зворотна.

$$Q^p = a + bp$$

Зміна самого попиту – означає зміну інших детермінантів, крім ціни цього товару, приводить до переміщення кривої попиту на координатній площі. Зростання цін на товари – субститути приводить до переміщення кривої попиту вправо. Підвищення ціни на комплементарні товари, зниження доходу, очікування на зниження ціни приводить до зміщення кривої попиту вліво.

Зміна обсягів попиту в результаті зміни детермінованого попиту за даною детермінантою.

Е - Чутливість, ступінь реагування

Еластичність показує зміну функції при зміні аргументу.

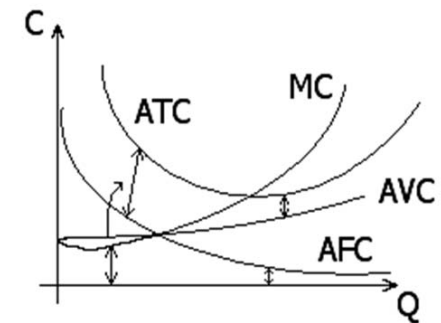
Еластичність попиту по ціні називається **ціновою еластичністю**.

$$1) E = \Delta Q (\%) \setminus \Delta p (\%)$$

Так як функція попиту по ціні є оберненою, то коефіцієнт еластичності має від'ємний знак, тобто $E = -$

За коефіцієнт еластичності буває:

1. абсолютно нееластичний
2. нееластичний

$$TC = FC + AVC \cdot Q$$

$$MC = AVC$$

У випадку не лінійної функції валових витрат з урахуванням спадної границі продукту крива графіку витрат перетинає середньо перемінні витрати та середньо валові витрати в точці їх мінімуму.

Граничні витрати можна розрахувати як валових витрат n-го обсягу і валових витрат (n-1)-го обсягу.

$$MC_n = TC_n - TC_{n-1}$$

3. Доход

Виручка від реалізації товару є доходом фірми. Продукція вироблена але не реалізована не є доходом фірми і в доход не реалізовується. Валовий доход позначається **TR**.

Валовий доход підприємства включає в себе доход від реалізації продукції і не реалізаційних доходів підприємства.

Доход від реалізації - це доход від продажу благ, що є профільними для одного підприємства.

Не реалізаційний доход – це доход від неспецифічного для одного підприємства виду діяльності.

Дохід на одиницю продукції називають **середнім доходом підприємства**.

$$AR = \frac{TR}{Q} = \frac{QP}{Q} = P$$

Якщо підприємство продає однорідну продукцію то його доход буде дорівнювати його ціні помноженій на обсяг (така формула справедлива тільки для конкурентного ринку)

$$TR = P \cdot Q$$

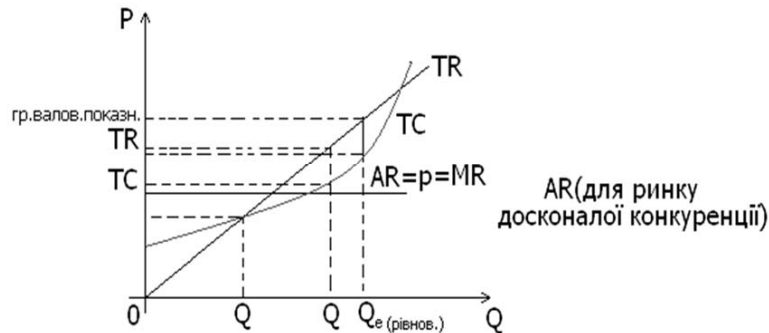
За умов конкурентного ринку середній доход дорівнює ціні.

Зміна валового доходу при зміні продажу на одиницю називають **граничним доходом (MR)**

$$MR = \frac{TR}{Q} = \frac{TR}{Q} = (TR)'$$

$$TR' = (QP)' = P$$

$AR = MR = P$ – для ринку досконалої конкуренції.

У випадку недосконалої конкуренції AR є не лінійною. Відповідно у цих функціях $AR \neq MR$. А ціна залежить від обсягів реалізації.

Наявність небагато покупців на ринку називається олігопсонією.

Особливості:

1. На конкурентному ринку жоден із його учасників не може впливати на ціну продукції.
2. Мають можливість впливати на ціну.

Ринки недосконалої конкуренції приносячи своїм власникам монопольні прибутки, приводять до втрат загальноекономічних та соціальних. Для запобігання цим наслідкам держава здійснює втручає в економіку з метою регулювання підприємницької діяльності та обмеження впливу монополій.

Попит – це одна з найважливіших категорій ринку, є бажання та можливість придбати певні обсяги товару за певною ціною, за певних обставин: часу, місця.

Попит – платоспроможна потреба.

Попит – це не те, що ми хочемо, а й те, що можемо.

Попит формується під дією чинників які називаються **детермінантами**:

1. ціна даного товару
2. ціна товаросубституту (заміна)
3. ціна компліментарного блага, бензин до автомобіля
4. дохід покупця
5. смаки, вподобання індивіда
6. мода
7. сезон
8. очікування покупців
9. об'єктивні природні чинники

$D_a = f(P_a, P_c, P_x, Y, \text{смак, мода, } E_x \text{ (очікування), сезон, природні явища})$.

Необхідно відрізняти попит та обсяги попиту.

2. За територіальною ознакою ринок поділяють на:

- 1) Місцеві
- 2) Національні
- 3) Світовий

3. По законності ринок поділяють на:

- 1) Легальні
- 2) Нелегальні

Легальні – підприємства, що працюють чинного законодавств, та виконують всі покладені на них фінансові зобов'язання.

Нелегальні – ринки, що порушують законодавство країни.

Поділяють на:

- Тіньові
- Чорні

Тіньовий – це ринок продукції, дозволений законодавством, але по якій не сплачені податки та не виконуються інші фінансові зобов'язання перед державою.

Чорний – це ринок недозволеної продукції законодавством даної країни.

4. За рівнем конкуренції ринок поділяють на :

- 1) Ринок досконалий ринок, вільний, чистої конкуренції –

Економічний лібералізм

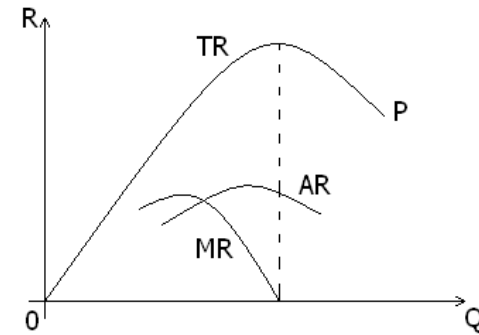
- 2) Ринки не досконалої конкуренції:

- Чиста монополія
- Монополістична конкуренція
- Олігополія

Монополія – один продаю (дослівно).

Олігополія – не багато, декілька продаю

Наявність єдиного покупця на ринку продукції називається монопсонією.

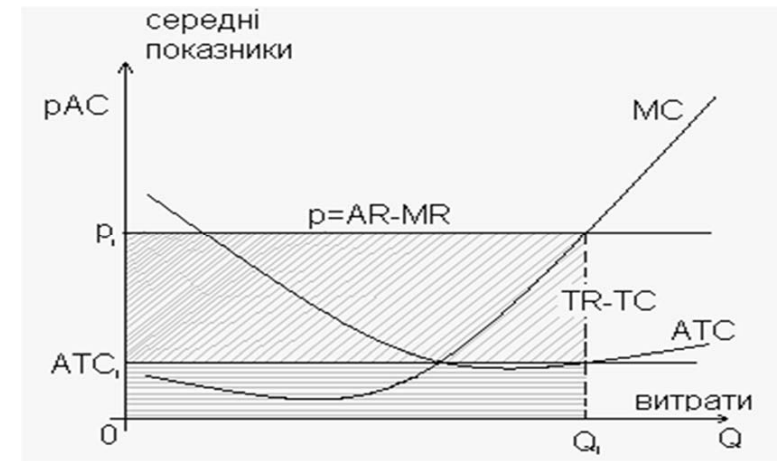

4. Прибуток підприємства

Різниця між валовим доходом та валовими витратами є прибуток підприємства.

$$TR - TC = p$$

$$Qp - Q \cdot ATC = p$$

$$p' = \frac{p}{TC} \cdot 100\% - \text{норма прибутку.}$$

Відношення маси прибутку до валових витрат є норма прибутку.

Економічна теорія поділяє прибуток, що отримала фірма, на дві частини це:

- нормальний

- економічний

Нормальний – це такий мінімальний розмір прибутку, що здатен утримувати підприємство в даній сфері діяльності. Фактично він дорівнює внутрішнім або альтернативним витратам.

Весь прибуток, що отримала фірма в грошовій формі є *бухгалтерським прибутком*.

Економічний це бухгалтерський прибуток – нормальний прибуток. Наявність економічного прибутку свідчить про вдалий вибір сфери підприємницької діяльності даних підприємств або свідчить про наявність певних умов на ринку. Відсутність економічного прибутку не означає, що підприємцю потрібно припинити свою діяльність.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

Запитання для самоперевірки

1. Сутність витрат виробництва.
2. Чим відрізняються витрати суспільства і витрати підприємства?
3. У чому суть економічних витрат і як вони розраховуються?
4. Дайте визначення внутрішніх та зовнішніх витрат виробництва.
5. Визначення та структура бухгалтерських витрат виробництва.
6. Граничні витрати: визначення та формула.
7. Середні витрати виробництва: визначення, формула, графіки та їх залежність з граничними витратами.
8. Назвіть правило мінімізації витрат виробництва.
9. Дохід підприємства, структура та чинники, що впливають на його величину.
10. У чому суть «золотого правила бізнесу»?
11. Прибуток підприємства: сутність, структура, функції.

- національний банк

Податкова адміністрація – контролюючий орган, з податками включно

- судова установа
- санітарно-епідемічні станції
- державний комітет по визначенню відповідності продуктів до державних стандартів.

6. **Суспільні організації** – орган громадян на меті яких є захист власних інтересів:

- профспілки
- спілки підприємців
- спілки споживачів

3. Ринки поділяються за критерієм:

1. по сферах діяльності, видах угод
2. за територіальною ознакою
3. за ступенем легальності, законності
4. за рівнем конкуренції
5. за способами регулювання

1. За видами діяльності поділяють ринки на:

- 1) Ринок споживчих благ
- 2) Ринок засобів виробництва (ринок інвестиційних благ)
- 3) Ринок послуг
- 4) Ринок праці
- 5) Ринок кредитних ресурсів
- 6) Ринок валют
- 7) Ринок цінних паперів (фондовий)
- 8) Ринок інновацій
- 9) Ринок духовних благ

1. Матеріальна база ринку – складські приміщення, установи по сортуванню, упаковці, збереженні продукції.

2. Організаційна база ринку – різні установи торгівлі (роздрібної та оптової, гуртової). До **установ оптової торгівлі відносяться:** постачальницько-збутові установи, брокерські, дилерські, компанії, посередницькі організації, ярмарки, виставки, біржі.

Біржі – універсальні та спеціалізовані поділяють на:

- товарні
- фондові
- валютні
- біржа праці

Особливістю торгівлі на біржі є те, що угоди є строкові і як правило по стандартизованому товару в фіксованих обсягах.

Організації роздрібно торгівлі – магазини, універмаги, універсами, супермаркети.

3. Кредитно-розрахункова та фінансова сфера – банки, фонди, кредитні спілки, страхові організації.

4. Правова база ринку – інститути правового забезпечення формування ринку:

- конституція
- економічні галузі права
- адміністративне право
- кримінальне право

Адміністрації – постанови уряду та інших держав.

5. Організації державного регулювання та контролю – інститути виконавчої влади:

- уряд
- комітети
- відомства

12. Дайте визначення категорій нормальний та економічний прибуток і як вони розраховуються?

13. Ефективність діяльності підприємства та показники, що її ілюструють.

Проблемні питання

1. Чим зумовлена необхідність врахування суспільних витрат виробництва і чи можлива їх абсолютна рівність?

2. За яких умов граничні витрати за будь-яких обсягів виробництва будуть рівні середньо змінним витратам?

3. Яке значення для суб'єктів економічної діяльності має теорія витрат виробництва?

4. Без якого прибутку може здійснювати свою діяльність підприємство у короткостроковому та довгостроковому періодах?

Тема 10. Ринок, його суть і функції. Моделі ринку.

Конкуренція і ціноутворення.

1. Сутність ринку, його місце та роль в економічній системі.
2. Функції ринку, умови ефективного функціонування ринку.
3. Інфраструктура ринку.
3. Види ринків, типи ринків, сегменти ринку.
4. Механізм функціонування ринку
4. Цінова політика підприємства.
5. Кон'юнктура ринку, її види.

Ринок як поняття, як економічна категорія одразу означає декілька явищ в економічному житті:

1. **Ринок** – це місце (територія), де здійснюються торгові угоди.

2. **Ринок** – це сукупність угод куплі - продажу.

3. **Ринок** – це система економічних відносин, які формуються під дією законів обміну, попиту, пропозиції, вартості, конкуренції.

4. **Ринок** – це механізм регулювання господарської діяльності людей, цей механізм називається механізмом спонтанного саморегулювання економікою.

5. **Ринок** – це економічна система, що функціонує на основі ринкового саморегулювання.

Роль ринку в економіці визначається саме тим що він виконує:

1. За допомогою ринку визначають, що виробляти, скільки, по якій ціні та для кого.

2. Ринок забезпечує виробництво великої кількості товарів різноманітного асортименту, високої якості за низькими цінами.

3. Ринок створює можливість для отримання достовірної інформації щодо змін кон'юнктури і такими інформаторами є ціна, зміна обсягів та кількості укладених угод.

Причинами виникнення та існування є:

1. Підвищення угод праці.
2. Підвищення рівня суспільного поділу праці.
3. Існування різноманітних власників, факторів та р-тів виробництва.

Характерні риси ринку:

1. Особиста свобода суб'єктів ринку.
2. Економічна свобода суб'єктів ринку. Вона передбачає можливість вільного вибору роду діяльності, але в межах законодавства.
3. Конкуренція як форма взаємодій суб'єктів ринку.
4. Прагнення до монополії.

2. Функції ринку:

1. Регулююча
2. Ціноутворююча

3. Посередницька

4. Сануюча (оздоровча)

5. Інформаційна

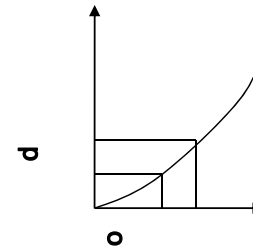
Свій ринок виконує найбільш вдало і ефективно за:

1. наявності досконалої конкуренції

– зниження рівня конкуренції обмежує можливості ринку виконуючи свої функції;

– існування чистої монополії повністю виконуюча можливість ринку до саморегулювання.

2. наявність резервів в економіці. Повне використання ресурсів не дасть можливості економіці реагувати на сигнали та імпульси ринку.

3. Наявність розвитку ринкової інфраструктури.

Ринкова інфраструктура – це система інститутів, організацій, установ, що забезпечують рух товарів та грошей; види діяльності, організації, установи, що створюють умови для функціонування ринку.

Елементи інфраструктури:

1. Матеріальна база ринку.
2. Організаційна база ринку.
3. Кредитно – розрахункова та фінансова сфера.
4. Правова база ринку.
5. Організації державного регулювання.
6. Суспільні організації.